

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Kateřina Opicová

Srovnání velikosti, struktury a dynamiky rozvoje sídlišť

Roztoky, Raškov a Groß Strömkendorf

Comparison of size, structure and dynamics of the development of the settlements Roztoky, Raškov and Groß Strömkendorf

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Naďa Profantová, CSc.
Konzultant práce: PhDr. Martin Kuna, CSc.

Za ochotu, cenné rady a také velkou trpělivost bych na tomto místě chtěla poděkovat vedoucí mojí práce PhDr. Nadě Profantové, CSc. Velký dík za ochotu patří také mému konzultantovi PhDr. Martinu Kunovi, CSc. Za cenné připomínky, které mi byly uděleny na seminářích a za tipy na literaturu, bych zde chtěla velmi poděkovat i prof. PhDr. Janu Klápště, CSc. Dále bych chtěla poděkovat za pečlivou korekturu Bc. Martinu Volfovi. Za korekturu a pomoc s formátováním patří velký dík i mojí rodině. Ocenit bych zde také chtěla podporu spolužáků a přátel. Cením si také jejich podnětných rad a tipů.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 14. srpna 2013

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

Raný středověk - Kultura pražského typu – Rostoky – Groß Strömkendorf – Raškov – rekonstrukce slovanských domů – dochování dřeva – možnosti relativní a absolutní chronologie - polozemnice

Klíčová slova (anglicky):

Early Middle Ages - Prague-type culture – Rostoky – Groß Strömkendorf – Raškov – reconstructions of the houses of the Slavs – preservation of wood – relative and absolute chronology options - semi-sunken huts

Abstrakt (česky)

Název práce: Srovnání velikosti, struktury a dynamiky rozvoje sídlišť Roztoky, Raškov a Groß Strömkendorf

Autor: Kateřina Opicová

Katedra: Ústav pro archeologii

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Nad'a Profantová, CSc.

Konzultant bakalářské práce: PhDr. Martin Kuna, CSc.

Abstrakt:

Bakalářská práce je věnována srovnání tří raně středověkých sídlišť, Roztok u Prahy, Groß Strömkendorfu a Raškovu (Raškov I, Raškov II a III). Jedná se o lokality z různých oblastí, které byly osídleny Slovy. Takováto etnická interpretace se potýká s obtížemi, které jsou v práci nastíněny. Ty se týkají hlavně problému identifikace archeologické kultury s určitým etnikem. Jedná se o lokality, jejichž datování se pohybuje od poloviny 5. století až do počátku 9. století. Hlavní pozornost je věnována zahloubeným domům, které převažují na všech zkoumaných lokalitách. V práci je obsažena jejich podrobná analýza, která srovnává jejich základní parametry jako tvar a velikost, orientace, umístění a podoba otopného zařízení. Analýza se dále věnuje i možným konstrukcím stěn a střechy domů. Jsou uvedeny i konkrétní doklady využití určitých konstrukčních prvků (dochované pozůstatky dřeva, domy zaniklé při požáru, rozmístění sloupových jam, vnitřní zařízení domu). K těmto účelům byly využity i poznatky z jiných lokalit raného středověku a poznatky získané při experimentální rekonstrukci dvou domů ze sídliště Březno u Loun. V práci jsem se také pokusila nastínit, s jakými problémy je zkoumání raně středověkých sídlišť spojeno. Datování bývá většinou založeno na chronologiích vytvořených na základě keramiky, která pochází z výplně objektů a mohlo tedy jít o sekundární odpad. Většinou nelze určit, zda nálezy dokumentují období vzniku, užívání či zániku objektu, či zda se jedná o mladší intruzi. V tomto ohledu je zajisté zajímavé srovnání lokalit z pohledu použitých datovacích metod a jejich následný vliv na to, co nám jejich výsledky dovolují sledovat. Při uvážení velkého množství zahloubených domů se nabízí i otázka jejich funkce, která odkazuje i na otázku, jaký charakter měla sídliště jako celek. Možnost spojit domy s konkrétní výrobní činností je k dispozici jen v ojedinělých případech. Tato problematika je v práci rovněž nastíněna. Vzhledem k charakteru sídlištních nálezů je složité i řešení otázky struktury zástavby sídlišť. V případě, kdy jsou domy datovány standartní metodou podle keramiky z jejich výplní, nemůžeme o domech (i s ohledem

na jejich životnost) s jistotou tvrdit, že existovaly současně. V práci jsem se také pokusila nastínit dynamiku vývoje sídlišť.

Abstract (in English):

Title: Comparison of size, structure and dynamics of the development of the settlements Roztoky, Raškov and Groß Strömkendorf

Author: Kateřina Opicová

Department: Ústav pro archeologii

Supervisor: PhDr. Nad'a Profantová, CSc.

Consultant: PhDr. Martin Kuna, CSc.

Abstract:

This Bachelors thesis is dedicated to a comparison of three early medieval settlements Roztoky near Prague, Groß Strömkendorf and Raškov (Raškov I, Raškov II and III). All these localities are from several areas which were occupied by the Slavs. Such an ethnical interpretation is meeting with several difficulties. Those are covered within the thesis. One of the main problems is identification of archaeological culture with certain ethnical group. The sites are dated between half of the 5th century and the beginning of the 9th century. The main interest is given to semi-sunken huts, which prevail on all mentioned sites. The thesis contains their close analysis which compares their basic parameters as theirs shape and size, orientation, placement and heating system type); it also includes possible constructions of houses walls and roofs. Concrete evidence of usage of certain construction elements (preserved wood remains, houses damaged by fire, placement of slope pits, interior house equipment) is also included. For this purpose there was also used information from other early medieval sites and information gained by experimental reconstruction of two houses from Březno near town Louny. I have also tried to describe some problems which are connected to research of the early medieval settlements. Dating is usually based on chronological systems. Those systems are created on pottery basis, which comes from filling of semi-sunken huts. This could have been considered as secondary waste. Usually, it is not possible to determine if finds document period of origin, usage period or time of extinction. It could also determine if it could be a filling intrusion. There is an interesting site comparison of used dating methods and their following influence on possibilities of the further research in this regard. If we think about the massive amount of semi-sunken huts, we can question their function and character of the settlements as a whole. An option to connect the houses with concrete special function rise only seldom. It can be difficult to answer the question concerning structure of those sites due to the character of settlements finds. Should houses be dated by standard

method (created on pottery basis) we cannot be ever sure of their simultaneous existence.
I also tried to describe dynamics of development of these settlements.

OBSAH

1	ÚVOD	12
2	PŘEDSTAVENÍ HLAVNÍCH LOKALIT	13
2.1	ROZTOKY	13
2.1.1	<i>Vazba na přírodní podmínky</i>	<i>13</i>
2.1.2	<i>Výzkum.....</i>	<i>13</i>
2.1.3	<i>Celková charakteristika lokality.....</i>	<i>15</i>
2.1.4	<i>Chronologie</i>	<i>18</i>
2.2	GROB STRÖMKENDORF	21
2.2.1	<i>Vazba na přírodní podmínky</i>	<i>21</i>
2.2.2	<i>Výzkum.....</i>	<i>21</i>
2.2.3	<i>Celková charakteristika lokality.....</i>	<i>22</i>
2.2.4	<i>Chronologie</i>	<i>27</i>
2.3	RAŠKOV	28
2.3.1	<i>Vazba na přírodní podmínky</i>	<i>28</i>
2.3.2	<i>Výzkum.....</i>	<i>29</i>
2.3.3	<i>Celková charakteristika lokality.....</i>	<i>30</i>
2.3.4	<i>Chronologie</i>	<i>32</i>
3	POLOZEMNICE	36
3.1	CHARAKTERISTIKA POLOZEMNIC	36
3.2	POLOZEMNICE V PÍSEMNÝCH PRAMENECH.....	36
3.3	GENEZE POLOZEMNIC A JEJICH ROZŠÍŘENÍ.....	37
3.4	POLOZEMNICE JAKO ATRIBUT SLAVINITY A PROBLÉM REKONSTRUKCE RANĚ STŘEDOVĚKÉ IDENTITY	39
4	ANALÝZA DOMŮ NA DANÝCH LOKALITÁCH.....	44
4.1	TVAR A VELIKOST DOMŮ	44
4.1.1	<i>Roztoky.....</i>	<i>44</i>
4.1.2	<i>Groß Strömkendorf.....</i>	<i>46</i>
4.1.3	<i>Raškov.....</i>	<i>50</i>
4.2	ORIENTACE DOMŮ.....	53
4.2.1	<i>Roztoky.....</i>	<i>53</i>

4.2.2	<i>Groß Strömkendorf</i>	54
4.2.3	<i>Raškov</i>	57
4.3	UMÍSTĚNÍ A PODOBA OTOPNÉHO ZAŘÍZENÍ.....	60
4.3.1	<i>Roztoky</i>	60
4.3.2	<i>Groß Strömkendorf</i>	62
4.3.3	<i>Raškov</i>	63
4.4	CELKOVÝ POHLED NA LOKALITY	67
4.5	ZACHOVANÉ STOPY KONSTRUKCÍ	69
4.5.1	<i>Stopy sloupové konstrukce aneb konstrukce střechy a stěn</i>	69
4.6	MOŽNÉ PODOBY KONSTRUKCE STŘECHY A STĚN.....	80
4.7	VNITŘNÍ VYBAVENÍ DOMŮ	86
4.7.1	<i>Podlahy</i>	87
4.7.2	<i>Vstupy</i>	88
4.7.3	<i>Kulové konstrukce v interiéru a sklípky</i>	90
5	K FUNKCI POLOZEMNIC	92
6	ZÁVĚR ANEB VÝSLEDKY POROVNÁNÍ LOKALIT	97
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	104
8	PRAMENY	107

Předmluva

V práci jsou srovnávány poznatky získané při archeologických výzkumech tří sídlištních lokalit datovaných do raného středověku. Lokality leží v různých částech Evropy, v oblastech, které bývají spojovány se slovanským osídlením. Dominantním typem domu na sídlištích byly polozemnice - domy, částečně zahloubené do podloží. V kapitole 2 „Představení hlavních lokalit,“ jsou uvedeny základní informace o zkoumaných sídlištích, které mají čtenáře zasvětit do problematiky. Na všech třech nalezištích je jasně zřejmá převaha zahloubených domů – polozemnic. Z těchto důvodů věnuji tomuto typu stavby samostatnou kapitolu.

S ohledem na možnosti datování zahloubených domů je více pozornosti věnováno tomu, jak domy mohly vypadat, než jejich prostorovému uspořádání. Především tedy srovnání jejich parametrů jako je tvar, velikost, orientace, umístění a podoba otopného zařízení. Práce se zabývá i možnými konstrukcemi stěn a střech domů. Tomu je vyhrazen prostor v kapitole 4 „Analýza domů na daných lokalitách.“ Důležitým podkladem pro tuto kapitolu se staly tabulky, vytvořené na základě informací uvedených v katalogích a plánech domů, obsažených v publikacích o zkoumaných sídlištích. Tabulky jsou k nahlédnutí v příloze (Tabulka 19: Roztoky; Tabulka 20: Groß Strömkendorf; Tabulka 21: Raškov). V případě Raškova je nutné upozornit na malou úpravu číslování objektů, provedenou z důvodu snadnějšího rozlišení sídlišť (Raškov I, II, III). Původní čísla objektů byla zachována, ale před ně bylo doplněno písmeno R, pomlčka a za ní číslo sídliště. Tak vznikla podoba jejich číslování (např. R-III-50). Kapitola pro ilustraci výsledků obsahuje grafy a tabulky. Celkové výsledky porovnání uvádím v závěru. Před samotným závěrem čtenář nalezne ještě kapitolu věnující se funkci polozemnic. Domnívám se, že její umístění až za kapitoly, které polozemnice daných lokalit důkladně popisují, je pro čtenáře vhodnější.

Literatura, která byla využita, je citována přímo v textu. Abecední seznam použité literatury je uveden na konci práce. Obrazové přílohy jsou součástí kapitoly „Přílohy“. Jejich seznam a odkazy na jejich původ jsou uvedeny v seznamu příloh i přímo pod obrázky.

1 Úvod

V práci jsou srovnávány tři lokality z různých částí Evropy, datované do raného středověku. Za tyto tři lokality, které budou tvořit hlavní osu práce, byly po zralé úvaze zvoleny následující sídliště: Roztoky, Raškov a Groß Strömkendorf (Obrázek 35). Hlavním důvodem jejich výběru je míra jejich prozkoumání. V případě Roztok a Raškova je nutné upozornit na velice podobný výběr přírodního prostředí pro sídliště, tedy na dně údolí, které je z jedné strany vymezeno řekou. Groß Strömkendorf byl vybrán jako vhodná lokalita hlavně z důvodu možnosti jej lépe datovat. Z výzkumu jsou k dispozici početná dendrochronologická data, nejčastěji z bednění studen. Je však nutné upozornit, že v případě Groß Strömkendorfu, jde o lokalitu chronologicky mladší. Tomuto horizontu odpovídají i první a druhá fáze sídliště Raškov I na Ukrajině. Nejstarší etapa tohoto sídliště přísluší kultuře pražského typu a další dvě etapy představují ranou fázi typu Luka-Rajkoveckaja. Hlavní pozornost je věnována zahloubeným domům, jejichž dominantní postavení oproti jiným stavbám, je na zkoumaných lokalitách jasně zřejmé. Práce využívá i poznatky z jiných sídlištních lokalit, což umožňuje komplexnější pohled na problematiku raně středověkého stavitelství. Všechny lokality jsou z oblastí, které jsou spojovány se slovanským osídlením. V tomto kontextu se nabízí i zamyšlení nad (ne)možností spojovat určitý typ stavby s určitým etnikem.

V práci jsem se také pokusila nastínit, s jakými problémy je zkoumání raně středověkých sídlišť spojeno. Datování bývá většinou založeno na chronologiích vytvořených na základě keramiky, která pochází z výplně objektů a mohlo tedy jít o sekundární odpad. Většinou tedy nelze určit, zda nálezy dokumentují období vzniku, užívání nebo zániku objektu, či se jedná o mladší intruzi. V tomto ohledu je zajisté zajímavé srovnání lokalit z pohledu použitých datovacích metod a jejich následný vliv na to, co nám jejich výsledky dovolují sledovat. Při uvážení velkého množství zahloubených domů se nabízí i otázka jejich funkce, která odkazuje i na otázku, jaký charakter měla sídliště jako celek.

2 Představení hlavních lokalit

2.1 Roztoky

2.1.1 Vazba na přírodní podmínky

Roztoky se nachází v okrese Praha-západ na levém břehu Vltavy (Obrázek 1; Obrázek 3). Geomorfologicky patří území celku Pražské plošiny. Lokalita je součástí zemědělsky nejvýhodnější a také od pravěku intenzivně využívané části Čech. Nadmořská výška sídliště se pohybuje kolem 225 m. n. m (Obrázek 2). Oblast patří k nejsušším a nejteplejším v Čechách. Poloha raně středověkého sídliště dnes leží v dolní části obce. Dno údolí zde tvoří jasně vymezený prostor v podobě úzkého pásu, na jedné straně řekou a na stranách dalších příkrými kaňonovými svahy (Obrázek 5). Dřívější domněnky o tom, že by bylo osídlení na severu vymezeno Únětickým potokem, byly vyvráceny pozdějším výzkumem severně od potoka. Údolní dno se nachází v nadmořské výšce 170-185 m. n. m., okolní terén ho převyšuje zhruba o 50-80 m. Svahy podél údolí jsou poměrně příkré. Na jižním okraji lokality (v místech, kde dnes prochází po břehu silnice a železnice do Prahy) dříve prostor vhodný k osídlení ohraničovaly skály spadající do řeky. Celková plocha pásu jižně od Únětického potoka je 25-30 ha. Na protějším břehu je ostrožna Zámka (katastr Praha 8 - Bohnice), odkud známe rovněž jak pravěké, tak raně středověké nálezy (Kuna - Profantová 2005, 16).

Údolí lokality je tvořeno mladšími proterozoickými horninami (Obrázek 4) (jílovité břidlice, droby, silicity a vulkanogenní horniny). Údolní dno je tvořeno kvartérními sedimenty, jež tvoří jak štěrkopísky, tak spraš (Kuna - Profantová 2005, 17; www.geology.cz [12. 4.]). Neexistují doklady o zaplavování lokality v holocénu. To potvrzuje i intenzivní využití lokality po celý pravěk a absence přímých dokladů záplav v archeologických objektech (Kuna – Profantová 2005, 16).

2.1.2 Výzkum

Od poloviny 20. století jsou Roztoky známy svými archeologickými nálezy. Pavel Sankot zpracoval jejich podrobný soupis (Sankot 1991). Ve starších zprávách se o lokalitě dočteme pod místními názvy „Pod hájem¹“ a „Na Kovárně²“. Cenné informace o osídlení

¹ Bývalé pole v severní části lokality, dnes zastavěné měnírnou elektrického proudu.

² Částečně zastavěný prostor na druhé straně trati.

lokality přinesly povrchové sběry, které zde dlouhodobě prováděl roztocký amatérský archeolog R. Košťál (*Kuna – Profantová 2005*, 17). Sběry se podařilo zachytit osídlení neolitické, eneolitické, osídlení starší a mladší doby bronzové, doby římské a ojediněle i raně středověké (*Košťál 1967*). První odkryv byl uskutečněn roku 1957 v poloze Na Kovárně. Výzkum provedl V. Sakař společně s R. Pleinerem (*Kuna – Profantová 2005*, 17). Podařilo se jim zachytit železářské objekty doby římské (archiv ARÚ Praha, čj. 3610/57). Další sondáž provedl roku 1960 N. Mašek. Výsledkem výzkumu bylo zachycení kulturní vrstvy s nálezy od neolitu až do doby římské (archiv ARÚ Praha, čj. 6233/60, 3206/61). V souvislosti s touto polohou je nutné zmínit také nález učiněný při stavbě vily čp. 103, kdy byl nalezen hrob bojovníka z doby stěhování národů (*Svoboda 1965*). A dále nález vrstvy keramiky z doby římské, učiněný při stavbě domu čp. 150 (*Sankot 1991; Kuna – Profantová 2005*, 17).

Podnětem velkého archeologického výzkumu byla výstavba elektrifikačních zařízení dráhy. V roce 1980 byl zahájen předstihový archeologický výzkum, protože stavba měla zasáhnout polohu Pod hájem, odkud byly známy pravěké nálezy. Terénní archeologický výzkum se postupně rozrůstal z důvodu, že rozsah stavebních zásahů a závažnost archeologických nálezů byly větší, než se očekávalo. Archeologické práce nakonec probíhaly až do roku 1989. Výzkum zahájil P. Sankot ze Středočeského muzea v Roztokách, který v roce 1980 předal jeho vedení M. Kunovi z pražského Archeologického ústavu ČSAV. M. Kuna vedl výzkum po celou první etapu jeho trvání (1980-1983). V posledním roce se na výzkumu podílel M. Gojda (ARÚ Praha). Při první etapě bylo v poloze Pod hájem prozkoumáno staveniště měničny elektrického proudu (sondy I, III, V, VII-XII), v jižní části lokality pak plocha rozvodny el. proudu (sonda XIII). Tyto dvě polohy byly propojeny výkopem pro kabel (sonda XIII). V okolí hlavních stavenišť byla provedena řada menších zásahů do terénu. Další sonda položená v první etapě (XVI) vznikla při budování vodovodu pro potřeby Výzkumného ústavu antibiotik a biotransformací. Ukázalo se, že raně středověké nálezy se na údolním dně nacházejí prakticky všude, proto byly archeologicky sledovány všechny liniové stavby a menší zásahy do terénu (*Kuna – Profantová 2005*, 17-19).

Druhá etapa (1984-1989) byla již pouze pod vedením M. Gojdy. Probíhaly menší záchranné výzkumy a sledovaly se další podélné řezy lokalitou (sondy XIII, XXXIII). Dále bylo také provedeno několik plošných odkryvů, které měly za cíl systematicky sledovat

raně středověké sídliště (sondy XXXI, XXXVII, XXXIX, XL) (*Kuna – Profantová 2005*, 19-21).

Další výzkum proběhl roku 2001. Důvodem byly aktivity Českých drah, které stavěly výhybárny pro těžkou techniku (kamiony). Výzkum proběhl v srpnu a v září. Bylo položeno 8 sond (1-8/ 01; celkově 41-49) v podobě úzkých pasů (42 m dlouhé a 3 m široké). Sondy byly podél panelové cesty na lokalitě ve směru od jihu k severu. Zejména sondy 2 (43) a 4 (45) navazují na dříve zjištěné kumulace slovanských obydlí. Kvůli obtížné čitelnosti sond musely být sondy 1, 3, 4, 5 prořaty několika řezy ve směru západ-východ. Při této etapě výzkumu bylo tedy zkoumáno celkem 12 sond. V 9 z nich bylo odkryto 15 zahloubených objektů. Bez zjištěných archeologických situací byly sondy 47-49 (6-8/01). Dva ze zahloubených objektů jsou datovány do neolitu (obj. 1105 a 1106 v sondě 51), jeden obecně do mladšího pravěku. Zbývající objekty jsou datovány do raného středověku (u některých kúlových jamek je toto datování pouze hypotetické). Šest zahloubených objektů je vykládáno jako polozemnice (1094, 1096, 1097, 1098, 1100, 1104). Objekt 1095 je interpretován jako oválná jáma (*Profantová 2005*, 127-129).

V letech 2006-2010 proběhly na lokalitě další výzkumy (Obrázek 6). Vedoucím výzkumu byl M. Kuna. Na výzkumu se podíleli další pracovníci pražského Archeologického ústavu, N. Profantová a M. Tomášek. Terénní práce byly prováděny v souvislosti se stavbou přeložky silnice II/242. Výzkum proběhl asi v 30 m širokém pásu, dlouhém asi 1600 m, podél železniční trati na straně blíže k řece. V uvedeném časovém horizontu byly zkoumány sondy 52 až 96 na ploše kolem 5 ha. Mezi nálezy dominovaly raně středověké sídlištní objekty, které byly rozmístěny po celé zkoumané ploše (*Kuna 2010*).

2.1.3 Celková charakteristika lokality

Mimořádně rozsáhlé sídliště kultury pražského typu zabíralo plochu kolem 22 ha, což ho, vzhledem k našim znalostem a publikovaným zdrojům, činí výjimečným jak ve střední, tak i ve východní Evropě. Sídliště se táhne podél řeky Vltavy (Obrázek 7) v pásu dlouhém 1,5 km (*Kuna – Profantová 2011a*, 415-416).

Osídlení se koncentrovalo hlavně v jižní části lokality (Obrázek 8). Výzkumy odkryly celkem 323 domů (celé půdorysy i části). Odhady celkového počtu domů se pohybují mezi 750-1000 (*Kuna – Profantová 2011a*, 415-416), ačkoli na ně můžeme nahlížet skepticky. Tyto odhady byly vytvořeny na základě sofistického vzorce M. Kuny (*Kuna – Profantová 2005*, 104). Výsledky takového výpočtu jsou, dle mého

názoru, neověřitelné. V každém sektoru se mohla situace lišit. Je vhodné zdůraznit, že takovou koncentrací zahloubených domů se roztocké sídliště liší od ostatních lokalit pražského typu, které známe z Čech a Moravy. Pouze na 10 ze 160 zkoumaných lokalit kultury pražského typu v Čechách a na Moravě, byly zjištěny více než 3 polozemnice a pouze na jedné další více než 10 staveb, a to na sídlišti v Praze-Liboci³ (Bureš – Profantová 2005, 44-70; Bureš – Profantová 2010, 173-181; Vařeka 2004, 230). Stavby představují typické raně středověké zahloubené domy (10- 100 cm, jen zřídka více). Původní vertikální rozměr zahloubené části však jde jen stěží rekonstruovat. Plocha domů byla poměrně malá, pohybovala se mezi 4-17 m². Nejčastěji se plocha podlahy pohybovala v rozmezí 9-12 m². Půdorys byl čtvercový až obdélníkový. Rozdíly v délce stěn domu nebyly náhodné. Štítový sloup byl vždy umístěn v delší stěně. Slemenno (hřebenová vaznice) bylo tedy kolmé na delší stranu (Obrázek 58). Pro předpokládaný protěžší sloup chybí v Roztokách doklady. To bývá vysvětlováno umístěním otopného zařízení v rohu při této stěně, a uvažuje se o konstrukčním řešení prostřednictvím polosochy, usazené na severní štítové stěně (Vařeka 2004, 230). Druhý štítový sloup byl asi umístěn mimo zahloubenou část domu, v úrovni původního terénu. Tím se vytvořil vyvýšený prostor, který mohl sloužit k různým účelům (Kuna – Profantová 2011a, 415-416).

Máme k dispozici jen málo dokladů o tom, kde byl u domů situován vchod. Stejně tak, pokud jde o vnitřní zařízení domů. Nejvíce zřetelným prvkem interiérů polozemnic jsou kamenné pece, které byly umístěny v rohu (nejčastěji v SZ) zahloubeného prostoru (Obrázek 9). Ve většině případů zabíraly roh celý. Objevilo se pár případů, kdy byl za pecí ponechán určitý volný prostor. To bývá spojováno se srubovou konstrukcí, jejíž užití by vyžadovalo odsazení pece od stěny, aby se tak pro ni vytvořil prostor (Kuna – Profantová 2011a, 420; Kuna – Profantová 2005, 109). Pece byly přibližně čtvercové. Délka stran se pohybovala v rozmezí 100-150 cm. Tvar vlastního topeniště byl obdélníkový, jeho rozměry se pohybovaly kolem 60x40 cm. Pece byly tvořeny velkými kusy kamene. Nejčastěji bylo využito místního kamene (proterozoická droba). Kámen jiný, donesený z větší vzdálenosti, se v konstrukci objevil jen výjimečně (Kuna – Profantová 2011a, 420-421; http://en.arup.cas.cz/cz/vyzkum/vyzkum_roztoky.html [18. 4.]). V Roztokách bylo nalezeno také několik domů se dvěma otopnými zařízeními (dům č. 665, 672, 912, 1045.1, 1096). Ty můžeme rozdělit do tří skupin: domy s kamennou pecí

³ Sídlíště bylo prozkoumáno společností Archaia Praha ve spolupráci s katedrou archeologie ZČU, pod vedením M. Bureše. Byla odkryta část lokality a zde kolem dvacítky staveb.

v rohu a ohništěm na dně (dům č. 665, 1045.1, 1096, nejistě 912), domy s kamennou a hliněnou pecí (dům č. 739.2 a situace souvisejících objektů 1058 a 1059), dům s pecí a ohništěm vně stavby (popř. nejisté případy). Funkce druhého otopného zařízení se někdy spojuje s jinou než obytnou funkcí. O funkci polozemnic bude pohovořeno v kapitole 5 (*Profantová 2006*, 113-120).

Dalším relativně častým prvkem v interiéru polozemnic byly nádoby zapuštěné do země (Obrázek 10). Umístěné byly buď vedle pece, ve stěně protilehlé topeništi, nebo za pecí. V některých případech zbyla po nádobě pouze prohlubeň v podlaze. Někdy nádoba nebyla do země zapuštěna, ale stála na podlaze. Dále se v podlahách objevuje velké množství jamek různé velikosti a hloubky. Uspořádání jamek je takové, že můžeme jejich funkci jen s obtížemi interpretovat. Jejich množství se dům od domu liší. Důvod variability je bohužel nejasný. Otázkou je, zda mělo na tuto variabilitu vliv to, k čemu byl dům využíván, doba obývání domu, typ podloží, nebo samotná metoda výzkumu. Přítomnost těchto jamek může vyloučit existenci dřevěné podlahy (alespoň v určitém časovém úseku užívání domu). Nějaký systém v uspořádání jamek lze však sledovat u dvojice jamek před pecí. Někdy jsou dokumentovány dva shluky jamek, což naznačuje opakované stavění tohoto zařízení. Vzdálenost mezi jamkami se pohybuje okolo 1 m (*Kuna – Profantová 201a1*, 422). Na tomto místě je dobré uvést, že dvojice předpečních jamek byly v Březně u Loun interpretovány jako pozůstatky po zařízení určeném k sušení (*Pleinerová 2000*, 195-196).

Nálezy z polozemnic byly poměrně chudé. Čtyři domy zaniklé požárem byly nálezově o něco bohatší. Soubor movitých nálezů z Roztok je ale i tak nejpočetnějším souborem s nejširším spektrem předmětů denní potřeby časně slovanského období v Čechách. Nejpočetnějším druhem nálezů byly zlomky keramiky, nalezené takřka ve všech objektech. V kategorii movitých nálezů se objevily i dvojice žernovů, drtidla, několik úlomků jednostranných a jeden oboustranný parohový hřeben, parohový přívěsek, bronzová ozdoba oděvu, zlomek bronzové nádoby umístěný pod základový kámen pece, přes deset skleněných korálků, kompletní licí pánvička, železný srp, nebo železná přezka. Vzácně se vyskytly i výrobky ze stříbra a skla. (*Kuna – Profantová 2005*, 139; http://en.arup.cas.cz/cz/vyzkum/vyzkum_roztoky.html [18. 4.]). Unikátním objevem byla miniaturní kamenná pícka, umístěná v rohu pravoúhlého zahloubení pod podlahou jednoho z domů (č. 1206) (*Kuna – Profantová 2011a*, 421; *Kuna – Profantová 2011b*, 83).

2.1.4 Chronologie

Jako jeden ze základních pramenů ke stanovení vnitřní chronologie komponenty posloužily superpozice objektů. Celkový počet superpozic je však vzhledem k intenzitě osídlení poměrně nízký, přesto představují pramen s potenciálně nejlepšími možnostmi studia chronologických vztahů daného období. Interpretační možnosti tohoto pramene jsou však omezeny tím, že některé z klíčových objektů neobsahují výrazný archeologický materiál a výpověď některých terénních situací není jednoznačná. Nejčastěji lze překrytí chat doložit v jižní části areálu. Superpozice objektů byly v Roztokách zjištěny v minimálně 20 případech, z toho jen v 11 případech jde o superpozice mezi dvěma či více raně středověkými objekty. U raně středověkých objektů můžeme rozeznat trojitě superpozice, dvojité superpozice chat, superpozice chaty a jámy a horizontální stratigrafie (*Kuna – Profantová 2005, 208-211*).

Trojitě superpozice lze předpokládat u chat 928-934-936, 931-941-942 a 1037-1038-1037.2. V posledním uvedeném případě se jedná spíše jen o superpozici dvou chat. Shluk kamenů 1037.2 totiž mohl vzniknout přirozeně, to podporuje i fakt, že z něj nepocházejí nálezy. Jako trojitá superpozice je chápána i situace v obj. 1070 (tři přestavby domu). Dvojité superpozice byly zjištěny u chat 908-909, 1045.1-1045.2, s velkou pravděpodobností i u chat 1059 a 1041. Pravděpodobnou superpozicí chat 1052.1 a 1052.2 je i torzovitě zachycený objekt 1052 (chata 1052.1 mladší). Mezi superpozicemi chaty a jámy je sporným případem vztah chaty 911 a asi o něco mladší jámy 929 (podle M. Kuny je jáma 929 součástí chaty 911). Dalšími případy jsou jáma 1078 porušující nejistý objekt 1079 a jáma 1062.2, porušena chatou 1062.1. Vztah chat 902 a 992 je brán jako případ na pomezí vertikální a horizontální stratigrafie. Severovýchodní nároží chaty 902 se prakticky dotýkalo jihozápadního nároží chaty 992. Interpretace terénní dokumentace v tomto případě však není jednoznačná. Mezi případy horizontální stratigrafie můžeme zařadit i vztahy chat 1070.2-1073 a 1085-1086 (*Kuna – Profantová 2005, 208*). Minimálně v horizontální, nejspíše ale nevýrazně i ve vertikální superpozici s domem 1104 je chata 1094. Při stanovení minimální vzdálenosti by se dalo uvažovat o řadě dalších vztahů (*Profantová 2005, 130*).

Pouze ve třech případech ze všech superpozic dvou a více chat, jde o chaty s jinou orientací. V případech odlišně orientovaných domů bylo umístění pece v SZ, jak u starší chaty (941), tak u staveb mladších (908, 1041, 1045.1, 1070.1). Otopné zařízení v JZ rohu

bylo doloženo u jedné stratigraficky starší chaty (936). Mladší chata (934) měla pec v SV rohu (*Kuna – Profantová 2005*, 211).

Stratigrafický vztah objektů 1059-1041 potvrdil již dříve předpokládaný doklad relativně mladšího stáří celků s vyšším podílem keramiky s hřebenovou výzdobou. V objektu 1059 byla jen nezdobená keramika (Zemanův typ I, tzv. vázovité hrnce). Objekt 1041 obsahoval větší množství zdobené keramiky, i když jen z jedné rekonstruovatelné nádoby (*Kuna – Profantová 2005*, 211; Zeman 1976, 184-190).

Podle keramického inventáře jsou objekty v Roztokách rozděleny do tří chronologických fází (Obrázek 11). Nejstarší fáze **Roztoky I** zahrnuje období minimálně 50 až 60 let, absolutně pravděpodobně 540/570 - závěr 6. století. Určení absolutních dat je ale velmi problematické a k dispozici je jen málo opor (Profantová – osobní sdělení). Tato skupina se skládá z objektů s nezdobenou keramikou s archaickými typy okrajů, nebo s výzdobnými prvky, které nejsou považovány za chronologicky citlivé, včetně kolků. Jsou sem řazeny objekty: 201, 311.2, 330, 543, 651 (?), 665, 670, 672, 673, 681, 902, 904, 906, 909, 912, 915, 917, 920, 922, 925, 926 (?), 937, 970, 972, 974, 996, 1035, 1036, 1038, 1044, 1050, 1060, asi 1061, 1077, 1085, 1087, 1088, 1089, 1094 (*Kuna – Profantová 2005*, 212-214; *Profantová 2005*, 127-164). Na základě stratigrafie jsou do této skupiny řazeny objekty 936, 941 a 1070.3. V rámci této fáze byl nejarchaičtější inventář v objektech 904, 906, 912, 915, 920, 937, 1039, 1060 a 1085. Fáze II a III jsou pak kladeny do období, vymezeném zhruba léty 590(600)-660(680). Skupina **Roztoky II** představuje tzv. smíšený horizont. Jsou sem řazeny objekty, které obsahují často jen jeden nebo dva zdobené střepy, pokud jejich uložení nelze chápat pouze jako příměs. Vymezení skupiny není proto pevné. Jde o objekty 191, 245.2, 604, 605, 668, 669, 727, 852, 901, 903, 911 (i s obj. 929), 918 (?), 921 (?), 927 (?). Za pomocný chronologický znak je považováno i užití slídnatého materiálu. Pak je možné uvažovat i o začlenění objektů 1086, 209, 1004. Na základě stratigrafické pozice můžeme k fázi II přidat objekty 908, 943, 931, 1045.1, 1052.1, 1070.3. Na základě rozboru kovové průvlečky můžeme fázi rozšířit o objekt 939, a s ohledem na nález nákončí ještě o obj. 669 (*Kuna – Profantová 2005*, 212-214). Do fáze Roztoky II-III je datována jáma 1095 a chata 1096, 1100. Objekty fáze **Roztoky III** lze zařadit do první poloviny, nebo spíše prvních dvou třetin 7. stol. Nejmladší chaty v Roztokách představují chaty, které měly zdobenou nádobu (už ve své původní výbavě (primární uložení). To byly chaty 850, 939, 1041, nejspíše i chata 1034 (pouze větší střepy). Dále jsou sem přiřazeny objekty s výrazným zastoupením zdobené keramiky,

ojediněle i s vyspělejší profilací okrajů, tj. chaty 739.2, 932, 1097 a zřejmě jáma 575 a chaty 1104, 1062.1 a 425. K této fázi byla přiřazena i stratigraficky mladší chata 1037 (nezdobená nádoba nesla výrazné stopy formování hrdla) a pravděpodobně sem patří i zbytek stratigraficky mladší chaty 928 (*Kuna – Profantová 2005*, 212-214; *Profantová 2005*, 127-164).

Materiál z roztockého sídliště neobsahuje mnoho opor pro absolutní datování. V letech 1988-89 byl odebrán a předán Přírodovědecké fakultě UK vzorek pro stanovení data ^{14}C , ale v tehdejších podmínkách se datum nepodařilo stanovit. Podobně dopadl i pokus o získání archeomagnetického data v Archeologickém ústavu v Nitře (*Kuna – Profantová 2005*, 219). Další pokusy už však byly úspěšnější. Radiokarbonové datování bylo u nás pro období kultury pražského typu dosud užíváno tak málo proto, že nejistoty stanovení aktivity ^{14}C u jednoho vzorku (zpravidla přibližně 75-100 let) vytvářejí interval kalibrovaného stáří tak široký, že konkrétní datum lze pro zpřesnění archeologického datování stěží použít. Z charakteru radiouhlíkových dat ovšem vyplývá, že při získání větší série dat z téhož nebo prokazatelně stejně starého kontextu, lze nejistoty datování snížit. Pro takový postup nabízí roztocká lokalita mimořádně dobré podmínky, což je podpořeno i dostupností potřebné techniky v radiouhlíkové laboratoři s mezinárodním kódem CRL⁴ (společné pracoviště UJF a ARÚP AV ČR). Naměřená kalibrovaná data ze vzorků z Roztok obsahují obrázky (Obrázek 12 a Obrázek 13). Získaná data byla rozdělena na dvě skupiny. První skupinu tvořily objekty datované do starší fáze kultury pražského typu (fáze I) a druhou objekty z nejmladší fáze (III). I když obě skupiny bohužel nebyly početně vyvážené, lze je v zásadě pokládat za chronologicky homogenní, přičemž očekávaný rozdíl stáří mezi skupinami lze, na základě archeologických dat, odhadnout na 40-60 let. Pro obě skupiny byly vypočteny střední vážené hodnoty radiouhlíkového stáří. Zpracování větší série vzorků stejného stáří umožnilo podstatně snížit rozsah nejistoty radiouhlíkového datování. U skupiny vzorků fáze I klesla nejistota stanovení na hladině 68% na pouhých ± 24 let. Při kalibraci bylo z tohoto výsledku možné odvodit na hladině pravděpodobnosti 95% datování v intervalu 568-647 n. l (*Kuna a kol. 2014*, v tisku).

⁴ Radiouhlíková laboratoř s mezinárodním kódem CRL je provozována společným úsilím Ústavu jaderné fyziky a Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i. Více zde: <http://crl.odz.ujf.cas.cz/> [8.8.2012].

2.2 *Groß Strömkendorf*

2.2.1 Vazba na přírodní podmínky

Lokalita se nachází západně od dnešní obce Groß Strömkendorf, v okrese Severozápadní Meklenbursko, ve spolkové zemi Maklenbursko-Přední Pomořansko na severovýchodě spolkové republiky Německo (Obrázek 14 a Obrázek 15). Groß Strömkendorf je na pobřeží Meklenburského zálivu Baltského moře, které je známo pod označením Wismarbucht. Přibližně 7 km jižním směrem leží město Wismar a poblíž, na severozápadě, ostrov Poel (*Tummuscheit 2011, 5*).

V důsledku eroze pobřeží došlo ke zvýšení hladiny moře a částečnému zatopení lokality. Z východu a jihu je plocha lokality vymezena morénou⁵. Z jihu je plocha ohraničena ještě asi 200 m širokým bažinatým údolím, táhnoucím se severně od morény. Na západním okraji dnešní obce je malé jezero, z něj směrem na západ ústí potok, který se dále vlévá do Baltského moře (Obrázek 16). Podloží je tvořeno bahnitými naplaveninami s příměsí jílu, jemnými písky, ale občas i štěrkovými usazeninami z roztátého ledovce. Částečně odlišná je situace v severozápadní části lokality, kde dominují naplaveniny, písky a štěrky (*Tummuscheit 2011, 5*).

2.2.2 Výzkum

O lokalitě měli povědomí amatérští archeologové již ve 30. letech 20. století, kteří shromáždili velké množství archeologického materiálu, hlavně kostí a slovanské keramiky. V roce 1955 provedl E. Schuldt první malý výzkum na ploše 40 x 2 m. Při tomto výzkumu byla nalezena první polozemnice (č. 1). Podle množství získané keramiky bylo jasné, že plocha lokality bude mnohem větší. Při záchranném výzkumu na ploše 1 se opakovaně nalézaly střepy slovanské keramiky také při pobřeží západně od obce. Areál severně od potoku, který se vlévá do Baltského moře, byl popsán jako plocha 3 a areál jižně od něho jako plocha 7. V polovině 70. let byla díky erozi pobřeží objevena studna s bedněním. Ze dřeva bednění bylo pomocí dendrochronologie získáno datum 710 n. l. Studna byla na jižním okraji sídliště, který byl označen jako plocha 12. Na konci 80. let zde zahájil výzkum F. Wietrichowski (plochy 1, 3, 7, 12). Materiál, který získal, poukázal na velký obchodní význam lokality. Dendrochronologická data a keramika datují lokalitu do 8. století. Na základě tohoto datování a Franských análů spojoval Wietrichowski toto místo

⁵ Schmelzwasserrinne zurückgehende Niederung.

s emporiem Reric (*Brorsson 2010, 7; Tummuscheit 2011, 5-6*). Odkryvy probíhaly až do roku 1992. Práce vyvrcholily záchranným výzkumem B. Wollschlägera v roce 1993. Na základě těchto zjištění byl Německou vědeckou společností na přelomu let 1994/1995, zahájen interdisciplinární projekt „K významu časně slovanského přímořského obchodního centra Groß Strömkendorf“. Další výzkumy proběhly v letech 1995-1999 pod vedením Hauke Jöhns. V letech 1995-1998 bylo prozkoumáno pohřebiště na ploše 2, 5 ha a také významná část tržiště. Vykopávky se soustředily na oblasti, které byly nejvíce ohroženy erozí. Součástí výzkumů byla také velkoplošná povrchová prospekce, která měla pomoci osvětlit otázku celkového rozsahu sídelních míst a jejich prostorový vztah k pohřebišti. Byly prováděny také povrchové sběry, velkoplošná geomagnetická měření a opakovaně také letecké snímkování. Došlo také ke změně v označení ploch (Obrázek 17), plochy 7 a 12 byly sloučeny v jednu a označeny jako plocha 3, úsek severně od vodního toku byl pak označen jako plocha 17 (*Brorsson 2010, 7; Tummuscheit 2011, 5-10*). Výsledky povrchové prospekce jsou kombinací různých metod a významně doplňují celkové představy o rozsahu sídliště. V této souvislosti se dají rozlišit dvě oblasti. Jednou z nich je zóna, dnes zaplavená baltským mořem, kde byla provedena měření sonarem, letecká prospekce a geologické vrty. Cílem takového postupu bylo zjistit rozsah osídlených ploch a najít místo potenciálního přístaviště. Dále byla na rozsáhlé pobřežní části sídliště provedena povrchová prospekce, geomagnetické měření a letecké snímkování. Popsané mělo za cíl určit rozsah sídliště a zaznamenat jeho strukturální zvláštnosti (*Tummuscheit 2011, 167-170*).

2.2.3 Celková charakteristika lokality

Archeologické nálezy získané v 80. a 90. letech ukázaly, že se jedná o lokalitu, která měla velký obchodní význam. Naleziště bylo na základě nálezů datováno do 8. a do poč. 9. století, v této době bylo součástí území slovanského kmene Obodritů, kteří v raném středověku sídlili na území dnešního Meklenburska. Nalezený materiál také prokázal, že lokalita byla v poměrně intenzivním kontaktu se skandinávskými, saskými a frískými oblastmi. Některé aspekty artefaktů a i samotné datování do 8. století naznačují, že by se mohlo jednat o emporium Reric, které zmiňují franské anály na počátku 9. století. Jde o zmínku, že na emporiu Reric měl být roku 808 zabit slovanský vévoda Dražko. Po této události již není emporium v pramenech zmiňováno. Na základě toho je pak někdy zánik lokality spojován s rivalitou mezi dánským králem Göttrikem a zmíněným slovanským vévodou (*Brorsson 2010, 5-6; Tummuscheit 2011, 11-14*).

Zdá se, že v první fázi tvořily polozemnice pouze menší část zástavby a že převládaly stavby roubené, nebo jiné nadzemní konstrukce. V dalších fázích už měly převažovat polozemnice. V publikaci Groß Strömkendorfu je věnováno více pozornosti tomu, na jakém základě byly polozemnice identifikovány. Interpretace polozemnic vychází z definice W. H. Zimmermanna, která má následující znění: „Stavba různé funkce a velikosti (s plochou od 2 m² do 50 m²), jejíž podlaha je zahloubena v zemi (Zimmermann 2000)“, v kombinaci s dalšími kritérii (1. pravidelný tvar zahloubené části, 2. pravidelný vanovitý profil, 3. sloupová konstrukce, která mohla nést střechu nebo stěny, 4. vybavení topeništěm). Aby byl objekt na lokalitě interpretován jako polozemnice, musela být splněna dvě z těchto kritérií, a to proto, že se musely vzít v úvahu formační procesy působící na objekty. Co se týče pravidelného půdorysu, je toto kritérium komplikované navíc ještě tím, že ze skandinávského prostředí jsou známé polozemnice s oválným, nebo zakulaceným půdorysem. Vzhledem k poloze a teoreticky možnou identifikací Strömkendorfu s emporiem Reric, se tady dají skandinávské vlivy očekávat. Je třeba vzít v úvahu stav dochování stavební jámy, obzvláště v písčitých půdách. Stejně tak nelze na základě nepřítomnosti stop sloupové konstrukce vyloučit, že šlo o dům. Je zde posléze zpochybněna i podmínka přítomnosti otopného zařízení, ta má být závislá na funkci objektu a regionálních zvyklostech (Tummuscheit 2011, 17).

Při výzkumech bylo odkryto 94 půdorysů, 12 půdorysů bylo shledáno za nejisté. Dále bylo dokumentováno 72 studen, 888 sídlištních jam, 388 sloupových jam, 64 ohnišť a 30 příkopů (Obrázek 18, Obrázek 19, Obrázek 20 a Obrázek 21). Většina domů byla malá, jednoprostorová. Nejčastěji byly orientovány V-Z a ohniště bylo ve většině případů v SZ rohu domu. Asi 2/3 domů měly obdélníkový půdorys a podle stratigrafických vtaů se zdá být čtvercový starší (Obrázek 22). Domy byly na základě uspořádání sloupových jam rozděleny do 4 typů a několika podtypů. Domy v jednotlivých částech naleziště se od sebe lišily. Polozemnice v prostoru pozdějšího pohřebiště měly průměrnou velikost 8 m² a převažovaly obdélníkové půdorysy. Domy na ploše, označené jako severní tržiště, byly velké v průměru 9m² a 83% domů mělo obdélníkový půdorys. Domy, na ploše označené jako střední tržiště, se často překrývaly, takže lze dobře sledovat jejich časovou posloupnost. Je u nich patrné také jisté prostorové uspořádání a dělení celého prostoru na východní a západní zastavěnou část. Na ploše jižního tržiště byly domy s nejmenší průměrnou velikostí – 6 m². Byl tu přibližně stejný počet domů s obdélníkovým a čtvercovým půdorysem. Domy vytvářely skupinky (Tummuscheit 2011, 18-52).

Časné fáze vývoje sídliště byly zaznamenány v různých prozkoumaných částech lokality. Pouze na ploše, kde později vzniklo pohřebiště, bylo možné oddělit tuto vývojovou fázi od mladších aktivit. Podle všeho mělo středověké sídliště již v nejranější fázi velký rozsah. Velikost areálu byla asi 2,5 ha. Nacházelo se tam deset zahloubených domů, dvě pravděpodobně sklepní jámy, sedm studní a několik dalších nálezů jako příkopy, ohniště a asi 300 sídlištních jam. Zahloubené domy byly v ploše rozmístěny jednotlivě, popřípadě tvořily menší skupinky, tvořené maximálně třemi domy. Rozestupy mezi domy, které byly součástí skupinky, činily od 2 do 8 m, zatímco mezi skupinami, popřípadě jednotlivými domy, od 20 do 150 m. Celkem malá hustota zástavby, v porovnání s ostatními částmi prozkoumané plochy, a také poměrně velký počet příkopů a ohnišť na volné ploše, jsou důvodem, proč se uvažuje o tom, že plocha mohla být zastavěna ještě nadzemními domy. Pro jejich existenci však nejsou žádné archeologické doklady (Obrázek 23). Zohledníme-li rozmístění jam, volné plochy a koncentrace zahloubení a počítáme-li s rozestupy 10 až 20 m mezi domy, byla by zde myslitelná uspořádaná zástavba z nadzemních domů, která zahrnovala plochu 2 ha. Takováto rekonstrukce je ale značně spekulativní (Tummscheit 2011, 155).

Také v případě jižní plochy výzkumu⁶ se předpokládá, že některé zjištěné situace mohly být současné s osídlením na ploše pozdějšího pohřebiště, a že by mohly být datovány do poloviny 8. století. Tuto skutečnost se nepodařilo prokázat, přesto se však nedá zcela vyloučit. Pokud jde o plochu označovanou jako tržiště, nepodařilo se zde v plném rozsahu identifikovat a oddělit starší nálezy od mladších. K ranému sídlišti také patřil obranný systém, který byl tvořen palisádou a předloženým příkopem. Popsaný systém patří nejstarším částem sídliště na ploše 3. Předpokládá se, že systém zanikl už před rokem 780. Na základě celkově nejisté absolutní chronologie je stěží možné oddělit objekty, které byly s obranným systémem současné a ty, které vznikly později. O zařazení k první fázi, a tedy o tom, že domy byly chráněny touto palisádou, by se dalo uvažovat u koncentrace zahloubených domů č. 3-240 a 3-144/145 a to kvůli dlouhodobým aktivitám (přestavby), které u nich očividně proběhly (Tummscheit 2011, 156). Kromě toho paralelně s domem č. 3-240 probíhala řada sídlištních jam, a předpokládá se zde vazba s přibližně 10 m širokou parcelou, která směřovala z východu na západ (Obrázek 24). Jiná je situace u domů č. 3-30, 3-1 a 3-167 v severozápadní části plochy 3, o kterých se také uvažuje jako o domech, které vznikly před rokem 780 n. l. Situace byla odlišná v tom, že

⁶ Plocha 3.

jámy byly rozmístěny okolo volné plochy a umožňovaly tak existenci parcely (Obrázek 25). Rané datování studny (710 n. l.) vzdálené od plochy méně než 1 km, označované jako pohřebiště, naznačuje, že v první fázi by možná mohl existovat pevný svazek více sídelních jader (*Tummscheit 2011*, 156-157).

V další fázi ustoupila palisáda a příkop, a osídlení bylo rozšířeno západním a jižním směrem. Podle nejčasnějších dendrochronologických a stratigrafických dokladů z jižní části plochy, k tomu došlo někdy kolem 750/760 n. l. Na přechodu starší a mladší části byl vybudován trychtýřovitý průchod. Mezi popsányi částmi byl volný prostor, který porušoval pouze dům č. 3-399. Byly zde vytvořeny dvě oddělené zóny. Oddělení obou částí mohlo mít ekonomické, sociální nebo funkční důvody. To naznačuje odlišný charakter sídlištních nálezů v těchto částech. Jižní část zkoumané plochy se odlišovala tím, že na rozdíl od jiných částí tu nebyl tak výrazný počet sídlištních jam. S výjimkou většinou malých zásobních jam, které se daly často přiřadit k jednotlivým domům, tu dalších jam nebylo mnoho (*Tummscheit 2011*, 157-158). V této části sídliště chyběly žlábků a ohniště. Domy v jižní části se také odlišovaly svou velikostí, která byla oproti jiným částem malá (v průměru 6 m²). Není patrná žádná parcelace jako v případě výše zmíněných domů č. 3-240 nebo 3-144/145. Zdá se, že současně (nejstarší dendrodata 761/2 n. l.) byla osídlena i plocha 17. Tady byla zástavba šachovnicově uspořádána. Přibližně v severojižním směru probíhala řada pěti polozemnic, kterou téměř v jejím středu protínala další řada domů, přibližně ve směru západ-východ (Obrázek 26). Ve středu tohoto systému byla polozemnice č. 17-10385. Tu, ve vzdálenosti cca 10 m na každou světovou stranu, lemovaly další domy. Na východní straně systém pokračoval po zahrnutí sloupové stavby č. 1. Na straně západní se to nedá potvrdit ani vyloučit, protože zde končila zkoumaná plocha. Zajímavý také byl od severu k jihu směřující asi 6 m široký pás, který byl negativní na sídlištní nálezy a byl na obou stranách lemován jámami a žlábků. Mohlo se jednat o cestu. Zdá se, že dalším prvkem struktury byly i žlabů, které probíhaly ve směru západ-východ. Tento systém asi podporují i jámy, které ohraničují místo, v jehož centru stála nadzemní sloupová budova. V tomto prostoru nebyla patrná žádná parcelace, kterou by tvořil dům, volný prostor a jámy (*Tummscheit 2011*, 158-159).

Na jižním okraji diskutované části sídliště nebyly, s výjimkou polozemnice č. 17-10433, dokumentovány žádné další stavby. Areál východně a severovýchodně od domu byl pravidelně uspořádán (rozmístění jam a orientace žlabů). Zvláštní povaha nálezů a jejich prostorové rozložení naznačují nějaký specifický charakter místa (v publikaci se

uvažuje o kultovním charakteru). V zóně, která k výše popsanému přiléhá z jihu, byly nalezeny pouze izolované jámy a studny. Také se předpokládá existence volné plochy cca 850 m². Zdá se, že plánovaná zástavba byla kolem roku 780 v oblasti jižně od potoka rozšířena (*Tummuscheit 2011, 159*).

Zvláště zřejmá bylo plánovité uspořádání na severovýchodě zkoumané plochy (Obrázek 28). Tam byly patrné dvě paralelní řady polozemnic. Domy stály od sebe 3 až 5 m. Mezi oběma liniemi domů byla ponechána rovnoměrná volná plocha o šířce 10 m. Hlavně v severní části byl patrný 3 m široký úsek, který byl obklopen sídlištními jámami. V průběhu západní řady domů byl ponechán volný prostor přibližně čtvercového tvaru, který vymezovaly sídlištní jámy. Zvážíme-li pravidelný odstup od ostatních domů, můžeme zde uvažovat o existenci nadzemního domu. Z této části je třeba upozornit na dům č. 3-92/32 (Obrázek 27). Jámy kolem něj vymezovaly přibližně čtvercovou plochu o velikosti 14x15 m. V severovýchodním rohu takto vymezeného pozemku byl dokumentován 1,6 m široký průchod. Severně od jámami vymezeného prostoru byla studna (*Tummuscheit 2011, 159-160*).

Lineární struktura probíhající od severu k jihu se kolem r. 780 rozšířila po celém sídlišti, které na jihu vymezovalo bažinaté údolí. Popsané zdvojené řady byly velmi pravděpodobně prodlouženy na jihu domy č. 3-431 a 3-497. V této části probíhala od západu k východu řada jam, která od sebe oddělovala více jak 10 m široké parcely. To bylo dobře patrné u již zmiňovaného domu č. 3-240, který s velkou pravděpodobností ještě v roce 780 existoval. Jižně se pak k němu připojovaly parcely příslušící k domům č. 3-250 a 3-253. Poté následovaly opět jámami ohraničené plochy, které zahrnovaly domy č. 3-497 a 3-504. Strukturu doplňoval o 20 m jižněji ještě menší příkop. Všechny parcely byly orientovány užší stranou k Baltskému moři. Zajímavý je vztah velkého domu č. 3-497 (9m²) a menšího domu č. 3-504, který byl umístěn 1,2 m jižně od něj. Zdá se, že domy měly protilehlé vchody a fungovaly jako jeden celek. Ke komplexu patrně patřila i studna (č. 3-27b), která byla od domů vzdálena 4 m na západ. Dále byla v jihovýchodní části parcely nápadná koncentrace většinou kruhových jam (*Tummuscheit 2011, 160*).

Prostorové oddělení jižního tržiště zůstalo patrné i v pozdní fázi 8. století. Při všeobecné restrukturalizaci sídliště v 80. letech 8. století, se i v prostoru volné plochy uskutečnily výrazné změny, které mohou poukazovat na specifické využití areálu. Od této doby se zde hlavně získávala voda. Jižně od tohoto prostoru pokračovalo lineární uspořádání polozemnic a studen. Chybí zde sice jakékoli náznaky vytyčení parcel, ale je

patrné řadové uspořádání a důsledné dodržování odstupů od 8 do 10 m mezi malými skupinami nálezů. Na počátku 9. století je zřejmá stagnace vývoje. Je sem datováno jen velmi málo výdřev studní (Obrázek 29) a oprav staveb (*Tummuscheit 2011*, 160-161).

2.2.4 Chronologie

V 8. a na počátku 9. století dominovala v Groß Strömkendorfu keramika typu Sukow. Nejsou žádné náznaky toho, že by se nějak navýšil výskyt tohoto typu v době, kdy existovalo obchodní centrum. Množství této keramiky je v průběhu této periody téměř konstantní (*Brorsson 2010*, 88). Dále se na lokalitě nalézala keramika feldberská (Obrázek 30). Její nejstarší datování je však nejisté. Objekt s nejstarším dendrodatem, který obsahoval její fragmenty, je datován za rok 735. Podobná data přinesly i výzkumy z lokalit Ribe nebo ze Štětína. Z nejstarších objektů, se střepy keramiky typu Menkendorf, jsou k dispozici dendrodata 761/762. Pro srovnání je dobré uvést keramiku typu Menkendorf z Wolina, kde byla datována do 8. století. Dále se na lokalitě nacházela keramika typu Fresendorf (Obrázek 31). I v tomto případě jsou k dispozici nálezy z kontextu, z něž jsou dendrodata, jde o keramiku ze šachty studny č. 81-3. Její výdřeva byla datována rokem 779. Ze severní části sídliště pak pochází data 760 a 780. Keramika typu Fresendorf má dobré paralely z Volyně, kde byla datována do 8. stol. Dále se zde ojediněle vyskytovala keramika typu Ladoga (*Brorsson 2010*, 89). Jedná se o dominantní typ nádob východních Slovanů, bývá datována do 9. – 11. století. Datování této keramiky v Groß Strömkendorfu do 8. století ale vzbuzuje pochybnosti, zda jde opravdu o keramiku tohoto typu. Dále jsou známy nálezy fríské keramiky, která je datována do intervalu 760-780. Keramika tohoto typu ale nepochází z kontextu datovaného dendrochronologií. Je nutné zmínit nálezy merovejské keramiky, pro niž máme nejstarší dendrodatum 782 (Obrázek 33). Pro nálezy keramiky typu Badorf je nejstarší dendrodatum 806 (*Brorsson 2010*, 89-91).

Sídelní vývoj v Groß Strömkendorfu byl na základě nálezů s chronologickou funkcí a dendrochronologického datování rozdělen do čtyř fází. Jednotlivé fáze jsou vymezeny poměrně krátkými časovými intervaly. Přesnější popis, jak byly tyto fáze rozděleny, bohužel v publikaci chybí, a tak je těžké jejich rozdělení lépe zhodnotit. **První fáze** je kladena do 1. poloviny 8. století. V této fázi měla existovat nejstarší fáze sídliště, které bylo v prostoru, kde později vzniklo pohřebiště. Z tohoto areálu bylo také získáno dendrodatum – 735. Rozsah sídlištního areálu se měl pohybovat v rozmezí 2-2,5 ha. Předpokládá se, že kolem roku 760 v tomto prostoru již měly být první hroby. První fáze by měl uzavírat vznik rozsáhlého, příkopem opevněného areálu ohraničeného palisádou, a

to v prostoru plochy 3 (*Tummuscheit 2011*, 173-174). **Druhá fáze** je kladena přibližně do časového intervalu 760-780. V této fázi vzniká pravouhlé, šachovnicově uspořádané sídliště na odhadované ploše 150 x 50 m, v prostoru označovaném jako severní tržiště. Podařilo se odkrýt i 6 m širokou cestu, procházející tímto sídlištěm (*Tummuscheit 2011*, 174). **Třetí fáze** by měla zahrnovat centrálně organizovanou zástavbu po roce 780. V tomto období se na základě rozvoje stavby studní počítá s výrazným zvýšením počtu obyvatel. V prostoru severně od plochy, která byla označena číslem 3, byla opět nalezena komunikace, která byla vymezena dvěma řadami polozemnic. **Čtvrtá fáze** měla být fází úpadku. Do devátého století je také datováno už jenom málo výdřev studní. Když přijmeme identifikaci této lokality s emporiem Reric, můžeme zmínit zprávu z franských říšských analů, kde se k roku 808 uvádí, že odtud obchodníci měli odejít do Haithabu (*Tummuscheit 2011*, 175).

2.3 Raškov

2.3.1 Vazba na přírodní podmínky

Raškov je obec na severní Bukovině, v Chotínském okrese Černovické oblasti (Obrázek 34). Rozkládá se na horské plošině nad nivní terasou pravého břehu Dněstru. Plocha s pozůstatky slovanského osídlení se nachází níže na první nivní terase, zaujímající hranu pravého břehu Dněstru na severovýchodě i severozápadě dnešní obce Raškov. Sídliště jsou umístěna proti toku řeky v následujícím pořadí: Raškov I, III a II. Sídliště Raškov II a III, zaujímají severozápadní okraj obce ve vzdálenosti 300 m od současné zástavby. Terasa je úzká 8-14 m a dlouhá 1, 5 km. V západní části terasy je sídliště Raškov II. Na východním kraji terasy, tedy blíže ke dnešní obci, je sídliště Raškov III. Podle V. D. Barana sídliště Raškov II zaujímá terasu v délce přibližně 500 m a sídliště Raškov III v délce 490-500 m. Jako diskutabilní se zdá být tvrzení, že volná plocha mezi oběma sídlišti (úsek 470 m, kde podle dvou kontrolních řezů a výkopů chybí jakékoli objekty, ale nachází se zde úlomky keramiky) zřejmě sloužila jako zahrady a pole (*Baran 1988*, 5).

Sídliště Raškov II ze západu ohraničovala hluboká rokle. Raškov III z jihu vymezuje řeka Bridog, která se vlévá do Dněstru. Severní hranice obou sídlišť je tvořena řekou Dněstr. Z jihu jsou sídliště vymezena prudkým svahem, který je znám pod názvem Ščovb (*Baran 1988*, 5).

Stejně jako předchozí dvě popisovaná sídliště je i Rašov I ze severu vymezen řekou Dněstr. Z jihu pak plochu ohraničuje strmý sklon plošiny, která je vysoká 25-30 m. Plošina

je z poloviny zalesněna. Na východě plató prudce spadá do řeky. Další tok je na západní straně sídliště. Ze západní strany se zároveň táhne nivní terasa, jejíž východní kraj zabíralo sídliště. Za potokem byla ještě jedna plocha podlouhlého tvaru, jejíž plocha byla asi 10 ha (*Baran 2004*, 10).

2.3.2 Výzkum

Výzkum na sídlištích Raškov (I, II, III) probíhal v rámci dněstrovské komplexní expedice ústavu archeologie AN USSR. Expedice pracovala zpočátku pod vedením S. N. Bibikova, v letech 1973-1981 poté pod vedením V. D. Barana. Velký záchranný výzkum probíhal z důvodu stavby hydroelektrárny na středním Dněstru. Výzkumy na sídlištích Raškov II a III proběhly v letech 1975-1978. Pokud bylo sídliště Raškov III odkryto celé, nebylo to možné u sídliště Raškov II, jehož část byla zalesněna. V roce 1975 byly odkryty pozůstatky osmi polozemnic a hospodářská jáma ze sídliště Raškov II. Čtyři z polozemnic (č. 2, 3, 5, 6) byly poměrně výrazné, ostatní byly úplně rozrušeny obrysem břehu. V roce 1977 byly položeny sondy v JV části sídliště, ve vzdálenosti 17 m od vysazeného lesa. Nedaleko lesa na ploše 32x8 m² byly odkryty polozemnice a jedna málo zahloubená stavba bez pece. Celkem bylo na sídlišti Raškov II odkryto 14 polozemnic (interpretovaných jako obytné), 1 stavba (blíže neinterpretovaná) a jedna hospodářská jáma (*Baran 1988*, 5-8).

Odkryv sídliště Raškov III byl zahájen ve vzdálenosti 42 m na severozápad od řeky Bridog, u jejíhož ústí sídliště začínalo. Šířka výkopu byla 10-12 m, ale vyskytují se místa, kde je výkop 8 m široký, nebo se naopak o něco rozšiřuje v závislosti na šířce břehové terasy. Délka výkopu byla 488 m, celková plocha se tedy pohybovala kolem 4800 m². Na severozápadním okraji sídliště výkop o 40 m přesahuje místo, kde se ještě vyskytovaly domy. Odkrytí této plochy, kde chyběly jak hospodářské, tak obytné objekty, umožnilo přesně určit severozápadní okraj sídliště. Ačkoli byla na jihovýchodním okraji sídliště zničena kulturní vrstva a domy se podařilo odkrýt až ve vzdálenosti 45 m od říčky Bridog, předpokládá se, že domy mohly stát až k ústí zmíněné říčky. Celkem bylo na sídlišti Raškov III odkryto 91 domů (ve výkopu o délce 488 m). Množství domů na nerozkopané ploše 42 m se na tomto základě odhaduje na 8-10. Odhad celkového množství domů je tedy 100 nebo více (na ploše 490-500 x 8-12 m). Není vyloučeno, že některé domy nebo hospodářské objekty mohly být zničeny sesuvem břehu Dněstru v období vysokého přílivu. Domy, nacházející se na současném okraji břehu byly porušeny pouze částečně. Jako opodstatněný se také zdá předpoklad, že domy byly stavěny v určité vzdálenosti od řeky (*Baran 1988*, 8-9).

První rok se na celé ploše výkopu skrývaly všechny vrstvy ručně po 20 cm. Po začátek první vrstvy se snímala druhá atd. Tak se vysledovaly zákonitosti výskytu naplavené vrstvy a vrstev kulturních a v dalších letech byla naplavená vrstva (0,5-0,6 m) odstraňována mechanicky. Kulturní vrstva se odstraňovala ručně po 20 cm na úroveň podloží (*Baran 1988, 9*).

Výzkum na sídlišti Raškov I probíhal v letech 1970, 1972-1977 také v rámci dněstrovské komplexní expedice ústavu archeologie Ukrajiny pod vedením B. D. Barana. Raškov I zůstává jediným slovanským raně středověkým sídlištěm kultury Luka Rajkoveckaja (první fáze přísluší kultuře pražského typu), které bylo prozkoumáno celé. Při výzkumu bylo využito stejných metod jako při výzkumu sídlišť Raškov I a II (*Baran 2004, 6*).

2.3.3 Celková charakteristika lokality

Jak již bylo uvedeno, na sídlišti Raškov III bylo odkryto 91 domů, 53 hospodářských jam a 2 nadzemní stavby (Obrázek 36, Obrázek 38). Odhaduje se, že celkem zde mohlo být ještě o 8-10 domů více (neprozkoumaná plocha v délce 42 m). Na sídlišti Raškov II bylo odkryto 14 obytných staveb, jedna stavba neinterpretovaná jako obytná a jedna sídlištní jáma. Sídliště nebylo prozkoumáno celé, jeho část byla totiž zalesněna. Raškov III je tedy ideálním sídlištěm, které dovoluje studovat uspořádání raně středověkých slovanských sídlišť na pevnějších základech (*Baran 1988, 33-35*).

Díky jílovitému podloží jsou zahroubené části domů poměrně dobře dochované. Tvar polozemnic je přibližně čtvercový, nebo obdélníkový. Rozměry domů nebyly velké, plocha se pohybuje od 4, 4 do 12, 3 m². Rozměry zahroubené části se pohybují nejčastěji v rozmezí 0,5-0,7 m. Podlaha domů je rovná, tvořena dobře udusanou hlínou. Velice zajímavý je dům č. 50, který zanikl při požáru, díky čemuž se v něm dochovaly zbytky spálené dřevěné podlahy, která byla tvořena tenkými prkny (*Baran 1988, 33-36*). Skoro ve všech domech, které byly odkryty celé, se nacházela kamenná pec. Výjimku představují pouze domy č. 28 a 49 z Raškova III a 4 stavby z Raškova II, jejichž větší část byla porušena erozí břehu Dněstru. Typické je umístění pece v jednom z rohů domu. Jinak tomu bylo u domu č. 79 ze sídliště Raškov III, ve kterém pec stála přibližně ve středu severní stěny. Všechny pece byly z pískovce místního původu. Pískovec zde tvoří geologické podloží, které se dnes nachází 2-3 m pod současným povrchem. Kromě toho jsou výchozy kamene ve svahu, který ohraničuje sídliště z jižní strany. Pece byly sestaveny z kamenných desek a pro zásyp bylo využito menších kamenů. Pece v mnoha případech přiléhaly přímo

na zahloubenou část domu, objevily se ale i případy, kdy byl, mezi pecí a stěnou domu, ponechán prostor⁷. Takové případy se vysvětlují tím, že byl za pecí ponechán prostor pro roubenou konstrukci. Pak mohla být mezi pecí a konstrukcí srubu ještě hliněná mezivrstva. Nejlepší obrázek o tom, jak pece vypadaly, si můžeme udělat na základě pece z domu 72 na Raškově III. Pec byla velmi dobře dochována, dokonce i s klenbou. Na sídlištích se dochovaly i zbytky předpecních nádob, jedna dokonce celá (*Baran 1988*, 36-38).

V domech č. 9, 56 a 81 byly v podlaze hospodářské jámy. Jejich průměr se pohybuje v rozmezí 0,7-1,3 m a hloubka od 0,4 do 1,4 m. V profilu kuželovité jámy se s rostoucí hloubkou zužují, dno je rovné nebo čokkovité. Přítomnost takových jam v domě byla asi podmíněna dřevěnou podlahou. Nejen z antropologické stránky byl zajímavý nález lebky člověka (20-25 let) v jámě v domě 56. Dále byly v jámě rozbité hrnce a několik kostí domácích zvířat (*Baran 1988*, 33-40). V několika domech byly menší sloupové jamky. Na sídlišti Raškov III byly v domech č. 8, 50, 63 a 65 zbytky spálených dřevěných trámů, které byly nalezeny u stěn domů a ve středu polozemnic. Nejzachovalejší zbytky trámů pocházejí z domu č. 50, který zanikl při požáru a je zmiňován už výše v souvislosti s dochovanou dřevěnou podlahou. Zbytky dřev jsou interpretovány jako součásti srubové konstrukce. Nejsou k dispozici žádné informace o vnitřní výbavě domů, i když v této souvislosti je možná dobré upozornit na kamenné desky, ležící na podlaze v centrální části domů (domy č. 31, 49, 68). Domy byly uspořádány do skupin střídavě se skupinami hospodářských jam. Na sídlišti byla i volná nezastavěná místa (*Baran 1988*, 40-47).

Výzkum na sídlišti Raškov I odkryl 80 obytných staveb a 81 hospodářských jam (Obrázek 37). Všechny polozemnice byly čtyřboké. Převažují domy s půdorysem čtvercovým nebo obdélníkovým, ale vyskytly se i domy, jejichž tvar byl spíše kosočtvercový nebo rovnoběžníkový (*Baran 2004*, 26-30). Podlaha byla v domech různá, obvykle dobře ušlapaná. V domě č. R-I-76 byl na podlaze nalezen shořelý kus dřevěné desky. V tomto domě byl také kolem obvodu stavby žlábek hluboký 0,1 m. Z toho se usuzuje, že v domě byla patrně dřevěná podlaha, která zasedala pod zahloubené stěny polozemnice. Rozměry polozemnic se pohybovaly od 6 do 19,5 m². V průběhu existence sídliště se průměrná plocha polozemnic zvětšuje. Stejná tendence vykazují i vertikální rozměry zahloubené části domu. Celkově se hodnoty pohybovaly v rozpětí 0,6-1,2 m. Domy měly tvořit skupinky po pěti, z nichž 4 tvořily oblouk a pátý dům byl umístěn z vnější strany tohoto oblouku (*Baran 2004*, 30-50).

⁷ 10 polozemnic z Raškova III a 2 domy z Raškova II.

V každém domě na Raškově I byla kamenná pec. Výjimku představovaly pouze dva domy (č. R-I-77 a R-I-80), kde byla ohniště. Pro umístění pece byly využity všechny rohy. Nejčastěji však byla pec v severní části. Ve třech domech byly dvě kamenné pece (domy č. R-I-34, R-I-63 a R-I-68). I tady jsou pozorovány pece, jejichž stěna přiléhá přímo k zahlobené části domu a pece, které jsou od ní odsazené a poskytovaly by tak prostor pro srubovou konstrukci. Průměrná plocha domů, ve kterých byla pec umístěna dále od zahlobené stěny, je přibližně o 2 m² větší, než dům, kde pec ke stěně přiléhala. Pozorována byla také závislost rozměrů pece na rozměrech domu. Ve čtyřech domech (č. R-I-31, R-I-68, R-I-73, R-I-79) byly kromě kamenných pecí i hliněné pece, které byly vyhloubeny do zahlobených stěn domů. Tři z těchto polozemnic byly ve východní části sídliště (č. R-I-79, R-I-73 a R-I-68) a jedna (č. R-I-31) v západní. Tvarem, konstrukcí a svými rozměry se tyto domy nijak nelišily od ostatních na sídlišti. Výjimkou byla pouze polozemnice č. R-I-79, která vynikala svými velkými rozměry (30, 36 m²) (Baran 2004, 47-55). Problematice více otopných zařízení a jejich popisu bude věnován prostor v kapitole věnující se funkci polozemnic (kapitola 5). Z lokality máme také doklady zpracování železa (Baran 2004, 55).

Dále byly na sídlišti odkryty hospodářské jámy. Ty můžeme podle tvaru rozlišit na hruškovité, cylindrické a soudkovité. Dno jam bylo čokkovité nebo rovné. Podle hloubky byly jámy rozděleny do dvou skupin na mělké – do 1 m, a hluboké – od 1-2,1 m. Podle Я. V. Barana se hluboké a mělké jámy lišily funkcí. Hluboké jámy měly být užívány celoročně k uskladnění potravin, obilí, nebo i masa. V létě měly zajistit dostatečně chladnou teplotu a v zimě v nich obsah nezmrzl. Naopak mělké jámy se podle něj užívaly jako zimní úschovna ovoce (Baran 2004, 47-55).

2.3.4 Chronologie

Co se týče chronologie představené autorem (Baran 1988, 25-33), nelze k ní v žádném případě přistupovat bez výhrad. Metoda, za jejíž pomoci byla chronologie sestavena, je třeba podrobit důkladnému kritickému zhodnocení.

Nejdříve se budu věnovat chronologii sídlišť Raškov II a III. Chronologie vznikla na základě rozboru keramiky s ohledem na stratigrafie a planigrafii. Využity byly také analogie dobře datovatelných předmětů z jiných ukrajinských lokalit. Dále byla využita

metoda archeomagnetického datování⁸ (Baran 1988, 25). Přesnost této metody se tedy pohybuje od ± 25 let do ± 200 let (Catanzariti- McIntosh 2006, 15). V publikacích raškovských sídlišť se počítá s pouze s odchylkou ± 25 let (Baran 1988, 28; Baran 2004, 26).

Na základě získané keramiky bylo definováno 6 typů hrnců (Obrázek 39). Kromě nich se vyskytly i ojedinělé tvary, které však netvoří typy a nejsou k nim přiřazeny. Rozdělení na typy je provedeno na základě výšky nádob, velikosti výdutě, vzdálenosti maximální výdutě od okraje nádoby a na základě míry profilace okrajů. Nádoby prvního typu jsou vysoké, štíhlé, s maximální výdutí prudce přecházející k hrdlu. Výška rekonstruovatelných nádob se pohybuje od 19,5 cm do 32 cm, průměr hrdla od 10-24 cm a dna od 7-13 cm. Ke druhému typu patří nádoby s maximální výdutí přibližně v 1/3 výšky nádoby, výduť je mírnější než u předcházejícího typu. Výška nádob se pohybuje od 9,6 cm do 22 cm, průměr hrdla od 7 cm do 17 cm a dna od 6 cm do 11 cm. Pro třetí typ jsou typické hrnce s mírně profilovanou výdutí, maximální výduť je opět o něco níže – nad středem výšky nádoby. Nádobu tohoto typu se nepodařilo rekonstruovat. Čtvrtý typ je charakteristický tím, že maximální výduť je ve středu výšky nádoby, nebo o něco níže. Pro pátý a šestý typ je určující hlavně značný průměr hrdla. Pátý typ charakterizuje velký průměr hrdla (od 14 cm do 18,4 cm) a maximální výduť asi ve 2/3 výšky nádoby. U šestého typu se téměř shoduje průměr hrdla a průměr maximální výduti (Baran 1988, 10-14).

Keramický soubor byl rozdělen na 3 chronologické fáze. Do **první chronologické fáze** patří nádoby 1. a 2. typu (druhý převládá). Na základě dat získaných archeomagnetickou metodou je tato fáze datována absolutně do pol. 5. – poč. 6. stol. K této fázi je řazeno 21 domů a dvě jámy ze sídliště Raškov III a 4 domy a 1 jáma ze sídliště Raškov II (Obrázek 40). Pro **druhou chronologickou fázi** je typická kombinace nádob 2. a 3. typu. Tato fáze zahrnuje 6. století. Do fáze bylo přiřazeno 23 domů a 1 jáma ze sídliště Raškov III a jeden dům ze sídliště Raškov II. **Třetí fáze** spadá do 7. století a je pro ni typický výskyt nádob třetího, čtvrtého a pátého typu. Bylo sem přiřazeno 35 domů a 1

⁸ Metoda relativního datování, která je založena na dvou fyzikálních fenoménech – dlouhodobých výkyvech geomagnetického pole a schopnosti určitých archeologických jevů získat stálou magnetizaci v geomagnetickém poli. Nejčastěji je tato metoda využívána pro materiály, které prošly žářem, jako jsou pálené cihly, keramika, atd. Přesnost archeomagnetického datování je limitována kvalitou a množstvím dat, která byla použita k sestavení referenčních křivek (Catanzariti- McIntosh 2006, 11-15).

jáma ze sídliště Raškov III a 5 domů ze sídliště Raškov II. K jednotlivým fázím bylo přiřazeno 79 domů z celkového počtu 92 a 3 hospodářské jámy celkem z 53 odkrytých na sídlišti Raškov III a 10 domů a 1 hospodářská jáma ze sídliště Raškov II (Obrázek 41). U zbývajících objektů chyběl výrazný materiál (Baran 1988, 27-29).

Důkladné zhodnocení chronologie keramiky ze sídlišť Raškov II a III vyžaduje specifický přístup s ohledem na regionální specifika produkce keramiky. Mezi jednotlivými typy a tvary nádob jsou jen malé rozdíly. Kombinace relativní chronologie keramiky s absolutními daty, které byly stanoveny na základě archeomagnetického datování, se také vzhledem k již zmíněné přesnosti metody (od ± 25 let do ± 200 let), nezdá moc přesvědčivá.

Kritické zhodnocení je nutné i u chronologie sídliště Raškov I. Nejobjektivnějšími kritérii pro relativní datování domů byly jejich stratigrafické vztahy, na které bylo toto sídliště poměrně bohaté. Z celkového počtu 80 odkrytých polozemnic se 30 vzájemně překrývalo. Další oporou byla analýza keramických artefaktů. Typologicko-srovnávací metodu ale autor publikace Raškov I nepřijímá bez výhrad. Argumenty, které používá, se zdají být logické. Nádoby nejsou dostatečně vyvinuty a nenesou větší chronologický význam, ve většině případů jde navíc o nádoby lepené. Baran předpokládá, že specifikem lepené keramiky je její domácí výroba, přičemž bylo každé hospodářství soběstačné. Přirozeně jsou tedy keramické tvary velmi jednoduché a postrádají výrazné rysy (Baran 2004, 7). Problém pak nastává, když na základě těchto drobných odlišností vznikají typy a podtypy nádob na určitém sídlišti. Jako další nevýhoda typologicko-srovnávací metody je uvedena skutečnost, že při dlouhodobém využívání starších tvarů mohou k datování sloužit pouze kombinace různých typů a variant keramiky v souboru. Typologicko-srovnávací metoda však často zůstává, v kombinaci s přírodovědnými metodami, jedinou možností datování. Jako přijatelnější shledal Я. V. Baran metodiku představenou výskytem / absencí výzdoby, výskytem nových tvarů a vyspělejší technologií vyhotovení nádob (Baran 2004, 8).

Na základě korelace analýzy keramiky a stratigrafických vztahů byly stanoveny tři chronologické skupiny. **První etapa** byla označena jako **A**, tato fáze představuje poslední fázi kultury pražského typu a je kladena do 7. století. **Druhá etapa B** je datována do století 8. a představuje ranou fázi typu Luka-Rajkoveckaja. Do 9. století spadá **třetí fáze C**, kterou charakterizuje pozdní fáze typu Luka-Rajkoveckaja. Absolutní datování těchto etap bylo ještě upřesněno na základě archeomagnetických dat získaných na sídlišti (etapa A:

650-700; etapa B: 700-760; etapa C: 760- poč. 9. stol.). S ohledem na výše zmíněnou přesnost této metody bych tomu nepřikládala větší důležitost (*Baran 2004*, 8-10).

Pokusy Я. V. Barana o užší datování jednotlivých domů na základě jejich usprádaní (pravidlo diagonálních vazeb a systém osově propojených obloukových struktur) v korelaci se stratigrafickými vztahy a odhady životnosti staveb, na základě kterých autor datuje domy (*Baran 2004*, 10-26), nepovažuji za relevantní. Nevylučuji, že zástavba mohla mít jakousi i předem promyšlenou strukturu, ale dle mého názoru nelze v dané situaci (s výjimkou vertikálních a horizontálních stratigrafických vztahů) této struktuře připisovat nějakou chronologickou funkci.

3 Polozemnice

Zahloubené domy, tzv. polozemnice, jsou nejčastějším typem staveb, který se na sídlištích, jimž se práce věnuje, vyskytuje. Čtvercová polozemnice je považována za jeden ze základních prvků kultury časných Slovanů. Otázka geneze a výskytu tohoto typu staveb bývá spojována s úvahami o příchodu Slovanů a jejich teritoriální expanzí (Cygan 2006, 11, 63-64; Donat 1980, 57; Donat 1985, 180; Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297-301). Spojení archeologického materiálu a určitého etnika je však složitá věc (např. Brather 2003; Brather 2008, 44-51). Tato kapitola se bude věnovat základní charakteristice polozemnic, jejich výskytu, tradičnímu pojetí geneze polozemnic jako atributu kultury časných Slovanů, ale bude zde upozorněno i na problémy, se kterými se tento zažitý stereotyp potýká.

3.1 Charakteristika polozemnic

Polozemnice jsou domy, jejichž podlaha se nachází pod úrovní povrchu země. Někteří badatelé rozlišují termíny polozemnice a zemnice (Cygan 2006, 11, 34). Pojmy pak rozlišují podle míry zahloubení. Zemnice jsou zahloubené více než 1 m a polozemnice méně než 1 m. Určení původní hloubky domu je však vždy poněkud nejisté (Kuna - Profantová 2005, 108). V práci sice používám pojem polozemnice, s ohledem na obtíže rekonstrukce úrovně původního terénu však nepatřím k příznivcům striktního rozlišování těchto pojmů.

Za obvyklé konstrukce pro slovanské stavitelství jsou považovány konstrukce vyplétaná, srubová a drážková. Problém představují stěny hliněné, které například J. Frolec předpokládal pro velkomoravské prostředí (Frolec 1987) a V. Hrubý navrhoval konstrukci z nepálených cihel pro velkomoravské stavby ve Starém městě (Hrubý 1961). Existenci takových konstrukcí je těžké v terénu prokázat. Podle I. Pleinerové plnila hlína v českém prostředí pouze doplňkovou funkci, především ve spojení s vyplétanou konstrukcí (Pleinerová 2000, 204). Detailnější přehled možných konstrukcí bude obsažen v kapitole 4.5.

3.2 Polozemnice v písemných pramenech

Dobových písemných pramenů, informujících o slovanském osídlení, není mnoho. Nejstarší pocházejí z 6. a přelomu 6. a 7. století z byzantského světa. Zmínky o slovanském prostředí obsahují *De bello Gothico* Prokopia z Kaisareie (Válka s Góty,

knihy III, česky 1985). O domech Slovanů se tu dočítáme: „Přebývají v ubohých chatách umístěných daleko od sebe, většinou každý opakovaně změnil místo bydliště“ (Cygan 2006, 16). Z díla Pseudo-Mauricia můžeme o příbytcích Slovanů vyčíst následující: „Žijí v lesích u řek, močálů a bažin, mají mnoho východů ze svých domovů, kvůli nebezpečím, která by je mohla potkat, (...) osady Slovanů a Antů leží jedna za druhou podél řek a řadí se za sebe téměř bez přerušení, sousedí s přilehlými lesy a bažinami“ (Cygan 2006, 16).

Z arabských autorů psal Ibn Rusta na počátku 10. století: „V těch krajích bývá krutá zima, taková, že si pro sebe lidé vykopou díru, podobně jako divoká zvířata, kterou zakryjí střechem ze dřeva jako nad kostelem. Potom dům obloží hlínou. Do domu přijde celá rodina, přinesou polena, dřevo a kameny a rozdělají oheň, až se kameny rozpálí do červena. Když jsou rozpálené všechny, začnou je polévat vodou, vznikne pára a dům se ohřeje. V těchto domech zůstávají až do jara“ (Cygan 2006, 16; Olejarczyk-Tyniec 2010, 56). Oproti tomu další arabský autor 10. století psal: Nemají lázně, ale slouží jim domky ze dřeva. Ucpou spáry něčím podobným mořským řasám, co bývá na jejich stromech, říkají tomu mech. Staví kamenné pece v jednom z rohů a nahoře ponechají otvor pro únik kouře. Když se pec rozežře, zavrou toto okénko a zavrou dveře domu. Uvnitř mají nádrž na vodu, kterou lijí na rozpálenou pec, potom začne stoupat pára“ (Cygan 2006, 16; Olejarczyk-Tyniec 2010, 56).

V případě relací arabských autorů se tedy jedná o mladší prameny. Byzantští autoři zdůrazňují hlavně polohu u řek a lesů, v čemž jim poloha Roztok a Raškova dává za pravdu. Ne už tak Groß Strömkendorf, ale v tomto případě jde o specifickou a již mladší lokalitu situovanou na pobřeží Baltského moře.

3.3 Geneze polozemnic a jejich rozšíření

V oblastech nad středním a horním Dněprem se čtvercové polozemnice objevily už na lokalitách kultury zarubiněcké (2. stol. př. n. l. – 2. stol. n. l.), následně kultury kyjevské (2. – 5. stol. n. l.). Od mladších domů na slovanských lokalitách je odlišovalo umístění otopného zařízení hned vedle centrálně umístěného sloupu. Takové vnitřní uspořádání můžeme pozorovat ještě na sídlištích kultury Koločin a někdy i Peňkovka. V povodí Dněpru se měly začít objevovat v průběhu 6. a 7. století domy s otopným zařízením v rohu. Nejstarší (5. stol., možná dokonce konec 4. stol.) jsou známé z povodí středního Dněstru a horního Prutu. Polozemnice se vyskytovaly jak na sídlištích černjachovské kultury (Terence, Čerepín), tak na časně slovanských sídlištích, odkud jsou známé i nálezy kultury

černjachovské nebo karpatské mohylové kultury (Kodyn, Zelenyj Gaj). V těchto oblastech neměly polozemnice svého místního předchůdce, v dřívější době převažovaly domy sloupové konstrukce (Cygan 2006, 61; Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297). Původ čtvercových polozemnic hledají Z. a U. Kobylińscy v pozdním starověku. Tato forma domu měla podle nich být výsledkem kontaktů lidí, kteří se přesouvali z oblasti horního Dněstru na jihozápad do oblastí nad Černým mořem, osídlených Góty, kteří byli oslabení nájazdy Hunů, a lidí obývajících oblasti horního a středního Bohu, Dněstru, Prutu a Seretu (ty spojuje s černjachovskou kulturou). Dále vystupují s myšlenkou, že polozemnice je jedním z projevů rodící se slovanské etnicity (Cygan 2006, 61; Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297). Rozvíjejí teorii o tom, že Slované nutil kontakt s jinými kmeny demonstrovat svoji etnicitu v materiální kultuře. Jedním ze způsobů této demonstrace mělo být i obývání stejného typu domu. Počátek užívání pevných nadzemních konstrukcí potom chápou jako výsledek stabilizace situace po kolonizaci a úspěchu osadníků (Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297-299). Tyto závěry ale podle mého názoru narážejí na velké obtíže. Etnický výklad hmotných pramenů patří totiž v archeologii k nejsložitějším problémům (Smetánka 1987, 73). Podrobněji se bude tomuto tématu věnovat následující podkapitola.

Nevelké zahloubené domy s otopným zařízením v rohu měly zajistit dobrou ochranu před chladem. Právě drsné klima je podle některých badatelů příčinou většího zahloubení domů v oblastech východní Evropy, než v Evropě střední, charakteristické mírnějším klimatem. Na Ukrajině byly na mnoha sídlištích domy zahloubeny více jak 1 m. V oblastech střešního Polabí a Posálí byly dokonce mělčí než 0,5 m (Donat 1980, 63; Donat 1985, 180). Slované sice zachovali svoji stavební tradici, ale přizpůsobili ji středoevropským klimatickým podmínkám. Kvůli vyšším průměrným teplotám v zimě, ale také větší vlhkosti vzduchu a půdy, se ukázaly více zahloubené domy jako nevhodné. Takové úvahy by potvrzovaly domy na sídlišti v Dessau-Mosigkau, kde jsou mladší stavby zahloubeny jen pár centimetrů (Brather 2011, 54-55; Donat 1985, 180). S tímto dělením nesouhlasí např. Z. a U. Kobylińscy, kteří argumentují nálezy výrazně zahloubených domů v Polsku (Wyszogrodz, nebo Kraków- Nowa Huta) a závislostí míry zahloubení na typu půdy v dané lokalitě (Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297).

Čtvercové polozemnice jsou známy z mnoha lokalit a objevují se v době, kdy písemné prameny hovoří o příchodu Slovanů do velké části Evropy (Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003, 297). Toto území je vymezeno na východě levým břehem horního a

středního Dněpru, a táhne se přes Zakarpatskou Ukrajinu, jižní Polsko, Slovensko, Čechy až k povodí středního Labe na západě. Na jihu území jejich výskytu zasahuje až do Rumunska, Maďarska a Dolního Rakouska. Hranici by zde měla tvořit řeka Dunaj. Z Ukrajiny se měl tento typ domů v průběhu 6. a 7. století rozšířit do dalších oblastí Evropy. Ve všech těchto oblastech preferovali stavitelé jílovité půdy (*Donat 1985*, 180). V západní části tohoto území se odlišují dvě zóny. Pro jihovýchodní jsou charakteristické čtvercové polozemnice, zatímco v zóně severozápadní (Polská nížina, severovýchodní Německo) dominují domy, jejichž tvar byl podlouhlý, více či méně podobný oválu, někdy domy obdélníkové s okrouhlými rohy. Badatelé je interpretují různě. Objevují se názory, že se jedná o zahloubené části nadzemních domů (*Kobyliński 1988; Parczewski 1988*), naopak podle P. Donata se jedná o hospodářské objekty, které byly umístěny vedle obytných domů (*Donat 1980*, 57). Někteří badatelé jsou toho názoru, že je tento typ staveb mladší (objevují se už v 7. století, ale užívány byly hl. v 8. - 9. / 10. století). I tato teorie se setkala s nesouhlasem z řad některých dalších badatelů (*Cygan 2006*, 62-63). Extrémními případy odkrytí čtvercové polozemnice s kamennou pecí v jednom z rohů jsou nálezy ze Skandinávského poloostrova (Sanda – Švédsko; datováno podle nálezů arabské mince do doby před čtvrtinu 10. stol.) a dokonce z Islandu, kde byly objekty datovány do období 9. - 11. stol. (*Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003*, 300). S názorem, že ani v těchto případech nelze vyloučit přítomnost slovanských osadníků, kteří s sebou přinesli tradiční vzorce stavitelství a organizace prostoru (*Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003*, 297), by se dalo polemizovat (důvody uvedené v následující podkapitole).

Pro celou oblast rozšíření polozemnic je typická velká podobnost způsobu jejich stavby.

3.4 Polozemnice jako atribut slavinity a problém rekonstrukce raně středověké identity

V souvislosti s výše zmíněnými teoriemi o čtvercových zahloubených domech jako prostředku demonstrace slovanské etnicity, bych zde ráda nastínila jiný pohled na tuto problematiku a upozornila na obtíže, se kterými se tato etnická interpretace potýká. Otázky typu, kdo to byli Slované, odkud pocházejí, co vlastně obnášelo býtí Slovanem, odkud se o Slovanech dozvídáme a jak se příslušnost k určité skupině projevuje v archeologickém materiálu, jsou v archeologii raného středověku stále živé. Někteří badatelé tento problém sice mají za uzavřený, ale jsou i tací, které tradiční pojetí etnogeneze Slovanů

neuspokojuje a spatřují v něm vady (např. *Barford 2011*, 63-88; *Brather 2000*, 139-177; *Brather 2003*, 35-44; *Brather 2008*, 44-50; *Brather 2011*, 41-61; *Curta 2011*, 21-40; *Pohl 2011*, 11-19; *Štefan 2011*, 103-109; *Urbańczyk 2011*, 89-101). Tato podkapitola bude jakýmsi pokusem o nastínění současného stavu bádání a problémů, týkajících se tzv. etnogeneze Slovanů.

Pojmem etnická interpretace se rozumí identifikace kmenů a lidu, které zmiňují písemné prameny, s archeologickým materiálem. Pro tento přístup jsou důležité čtyři následující pojmy: lid, kultura, jazyk a rasa. Problém nastane ve chvíli, kdy se k těmto pojmům přistupuje jako k bezprostřední realitě a ne jako k vědeckému konstruktu. Pak by tyto pojmy představovaly homogenní jednotky s ostrými a zřetelnými hranicemi, na které prakticky nemají vliv historické změny. V archeologii byly etnicky interpretovány velmi odlišné vztahy: jazykové skupiny, kmeny a jednotlivci. Tím se slučují různé aspekty, jako například jazyk, *ethnos* (etnická skupina), kultura, chápání sebe sama, cizí popis nebo politická situace. V archeologii se můžeme setkat s následujícími etnickými paradigmaty: identifikace archeologické kultury s lidem, hledání paralel mezi kulturní a etnickou kontinuitou, proces etnogeneze, popisy migrací a identifikace cizinců a menšin. Tato paradigmata vycházejí z propojení hmotné kultury a *ethnosu* v konkrétním prostoru a čase (*Barford 2011*, 66; *Brather 2003*, 35-36).

Uvedené pojmy by se tedy podle výše řečeného měly oddělovat, aniž by byly nuceny zaplňovat mezery v pramenných dokladech jiných oborů. K teorii o slovanské pravlasti historikové využili jazykovědu, ve snaze doplnit, pro jejich počínání, nedostatečnou pramennou základnu. Na základě lingvistiky tak badatelé na přelomu 19. a 20. století dospěli k závěru, že pravlastí Slovanů byly bažiny podél řeky Pripjat' v Polesí. Z těchto nehostinných krajů pak měli Slované odejít za lepším živobytím. Přítomnost Slovanů má dokládat přítomnost některých shodných nebo podobných součástí hmotné kultury (*Barford 2011*, 66-68; *Curta 2011*, 21-40; *Pohl 2011*, 15). V této souvislosti je zajímavá otázka, do jaké míry mohlo užívání slovanského jazyka ve skutečnosti představovat prvek utvářející (etnickou) totožnost dávných společenství. P. Barford si klade otázku, zda lze mluvit o etnogenezi Slovanů, pokud chybí důkaz potvrzující vzájemnou souvislost jazyka a etnické totožnosti (*Barford 2011*, 66). Zde je na místě uvést argument N. Profantové, podle které se už u Prokopia dočítáme, že Slované netvoří jeden národ, s čímž koresponduje i vyjádření Jordanese, který o Slovanech prohlašuje, že nemají jedno jméno, ale mění ho podle rodu a míst (*Profantová 2009*, 304). Je také důležité to, jak

chápeme pojem etnicita. Dnes se jako etnicita označuje rozhodnutí, které lidé činí, aby symbolicky charakterizovali sami sebe nebo jiné, jakožto nositele určité kulturní identity. V kulturní antropologii se objevují i takové charakteristiky, že jde o kolektivní aktivace sociálně diferencujících znaků (*Bahenský 2010*, 52). Jako taková byla, podle F. Curty, etnicita ve středověké minulosti zakořeněná ve společenských vztazích stejně jako dnes a v případě „Sclavenes“, Avarů, Franků a dalších byla etnicita sociálně a kulturně konstruovaná forma společenské mobilizace, využívaná za účelem dosažení jistých politických cílů (*Curta 2011*, 26). Podle zmíněných písemných zpráv, ale také nepřítomnosti důkazu o souvislosti jazyka a etnické totožnosti, se nedá vyloučit, že Slované nebyli jednotnou etnickou skupinou (*Curta 2011*, 26-27; *Profantová 2009*, 305).

N. Profantová tak shledává určitou dvojí identitu Slovanů – jako příslušníků určitého gens a zároveň širší skupiny, která se vyznačuje sdílením určitého souboru kulturních fenoménů, avšak jen slabou a pouze občas aktualizovanou spřízněností politickou (*Profantová 2009*, 306). V tomto případě by se snad dala pozorovat shoda i s názorem Waltera Pohla, který tvrdí, že Slované nebyli národem, resp. lidem, tak, jak jsou tato označení užívána např. pro Sasy, Vandaly či Huny. Pojmenování Slované podle něj, stejně jako pojmenování Germáni, představuje spíše etnografickou klasifikaci či kolektivní označení. Brzy se Slované stali samostatnou etnografickou kategorií, takže v Maurikiově Strategikonu je jim věnována zvláštní kapitola, podobně jako „plavovlasým lidem“. Slované tak, dle jeho názoru, nemohou být pokládáni za jednotnou etnickou komunitu, ale spíše za souhrn menších společenstev, jejichž hlavním společným znakem byl – jak v očích tehdejších pozorovatelů, tak z pohledu moderních archeologů – prostý způsob života (*Pohl 2011*, 16). Při využívání informací, obsažených v nečetných písemných pramenech, týkajících se diskutovaného období, je dobré si uvědomit, že antičtí etnografové popisovali primárně geografickou kategorizaci a ne etnickou realitu, a že jejich popis by byl pouze z perspektivy vnějších pozorovatelů (*Brather 2003*, 36-37). Každá společnost rozlišuje v rámci kulturního prostoru sebe sama a ty ostatní, a to proto, aby si udržela a ospravedlnila svou vlastní identitu. Lidé mají tendenci vymezovat sociální hranice a vytvářet stereotypy o těch druhých. Dělí tak svět na „my“- insidery a „oni“-outsidery (*Květina 2007*, 910). Homogenita a ostré vymezení kultury jsou tedy fikcí, která nedovoluje rekonstruovat kulturní kontinuitu (*Brather 2003*, 37).

Není pochyb o tom, že pojmy Slovan, slovanství, slavinita a další se stejným kořenem, byly v minulosti (od 19. století) zneužívány pro doložení jakési kontinuity a

společného původu⁹. Není divu, že jsou nyní badatelé hákliví na přisuzování těmto pojmům nějakého etnického významu (*Urbańczyk 2011*, 90-91). Jedná se již o zažité pojmy, jejichž užití nám může přiblížit geografické souvislosti a dobu (např. budeme-li mluvit o časných Slovanech). Je ale důležité zvážit, jak s těmito pojmy zacházet a uvědomit si přitom výše zmíněné skutečnosti.

I v případě, kdy je možné pozorovat nějaká regionální specifika v hmotné kultuře Slovanů, nelze na základě archeologického materiálu hledat příčiny těchto odlišností v rozdílné etnické příslušnosti, neboť i kdyby znaky etnické příslušnosti existovaly, což se nedá vyloučit, není způsob, jak je rozpoznat. Mohlo jimi být takřka cokoliv. Velmi rozmanité etnické interpretace nejsou teoretickým modelem, ale výběrem vhodné varianty. V těchto interpretacích můžeme sledovat přístupy, které předpokládají stejnou charakteristiku všech členů určité skupiny lidí a ignorují jakoukoli sociální hierarchii uvnitř ní (*Brather 2003*, 36). Etnická identita byla záležitostí hlavně vyšších vrstev společnosti (*Brather 2008*, 44). Hlavní otázkou tedy je, zda můžeme identifikovat archeologickou kulturu s etnickou skupinou. Archeologické kultury nejsou realitou, ale stejně jako pojmy lid, jazyk a rasa, představují vědecký konstrukt.

Moderní koncepty kolektivní identity kladou důraz na sebezařazení, flexibilitu skupin a vztahy mezi členy určité skupiny a „lidmi zvenčí“. Identita je konstrukcí reality, která sleduje sociální cíle. Etnická identita je také pouhou součástí identity člověka (různé role člověka ve společnosti, např. v rodině, věkové skupině, náboženství, práci, regionu, atd.). U etnických konceptů bývá etnická příslušnost často přeceňována. Pro demonstrování etnické příslušnosti volily jednotlivé skupiny různé způsoby. Otázkou je, jak tyto rysy, které mohly etnicitu demonstrovat, identifikovat v hmotné kultuře. Tímto rysem mohlo být totiž takřka cokoliv. To všechno souvisí s povahou archeologických pramenů. Jde jen o pozůstatky minulosti, které mohou jen stěží nést informaci o tom, jak lidé v minulosti chápali sami sebe. Jsou to prameny, které objasňují stav a ne procesy (*Brather 2003*, 37-41). Ve shodě s řečeným uvádí N. Profantová příklad na jednom z charakteristických projevů kultury pražského typu, jímž bylo užívání jednoduché, v ruce tvořené keramiky. Užívání „slovanských“ nádob mohlo být bez etnické symboliky, podobně jako je vysoké zastoupení piva v pitném režimu průměrného Bavora či Čecha typické, ale prosté etnické symboliky (*Profantová 2009*, 306).

⁹ Např. propagace slavnosti lužické kultury J. Kostrzewského, jako protipól teorií dokládajících kontinuitu germánského obyvatelstva po první světové válce, zde např. G. Kossina.

Avšak rozšíření poměrně uniformních projevů kultury pražského typu je nápadné. Ve srovnání s okolními soudobými barbarskými kulturami je tato kultura pozoruhodně chudá a kromě poměrně málo diferencovaných, v ruce robených nádob, ji charakterizují nevelké jednoprostorové zahloubené domy s kamennou pecí v rohu a způsob pohřebního ritu. Popsané jevy každodenního života se projevují nejdříve na Ukrajině a v pokročilém 6. a 7. století postupně na území vymezeném na západě linií probíhající zhruba od soutoku Labe se Sálou k Řeznu, na jihu pak Dněstru a částí toku Dunaje (*Profantová 2009*, 324). Malou pozornost si však zaslouží i skutečnost, že žádné z dendrochronologických dat, získaných na území severovýchodního Německa, nesahá hlouběji, než na konec 7. století (*Brather 2011*, 45). Celá situace na mě působí tak, že bych problém neviděla v zařazení ke kultuře pražského typu, ale ve spojení s přídavným jménem slovanská (nebo spíše s asociacemi, které jsou s tímto pojmem spojeny). Archeologická kultura pražského typu se přibližně v průběhu 2. poloviny 6. století a většiny 7. století rozšířila na výše vymezeném území. Ve velké části střední Evropy přitom jejímu nástupu předcházelo silné oslabení intenzity osídlení. O oblastech, kde se tato kultura rozšířila a kde můžeme sledovat její místní kontinuální vývoj, vždy vypovídají zprávy v dobových písemných pramenech. Ty však následují v některých případech až s odstupem několika staletí od archeologické datace kultury pražského typu, rozšířené na daném území. Vždy však mluví o Slovanech (*Profantová 2009*, 307). I v případě, že je v archeologickém materiálu spatřována kontinuita, zdá se mi, že důležité je klást si otázku, co nám vlastně ono označení Slované říká. V souladu s výše uvedenou „dvojitou identitou“ a zprávami např. Prokopia nebo Jordanese, se taky nabízí otázka, zda byl již tehdy pojmu Slovan přisuzován etnický význam, nebo je takovýto výklad produktem až dob pozdějších.

Dle mého názoru je dobré si tyto otázky položit při úvahách o polozemnicích jako atributu slovanské kultury. Celý problém je velmi komplikovaný, ale jednotlivé součásti hmotné kultury nemusely být výsadou pouze jednoho etnika nebo příslušníka určité skupiny, a to už na základě výše zmíněného faktu, že hranice mezi jednotlivými skupinami nemohly být nijak ostře vymezeny (*Brather 2008*, 44-50).

4 Analýza domů na daných lokalitách

Srovnávací analýza bude v každé kapitole obsahovat informace o jednotlivých lokalitách, v pořadí Roztoky, Groß Strömkendorf, Raškov. Pro účel porovnání byla data získaná výzkumy na nalezištích sjednocena. Protože jsem se chtěla vyhnout opakování informací, jsou výsledky porovnávání shrnuty v závěru. Výsledky analýzy vycházejí z tabulek, vytvořených na základě katalogů objektů a jejich plánů v publikacích daných lokalit. Tabulky jsou k nahlédnutí v příloze (Tabulka 19: Roztoky; Tabulka 20: Groß Strömkendorf; Tabulka 21: Raškov) V případě lokality v Roztokách je nutné upozornit na to, že novější výzkumy (2006-2010) ještě nebyly publikovány a nálezová zpráva jako celek ještě není hotová. Proto bylo pro účely srovnávání využito pouze výsledků výzkumů již publikovaných, tedy z let 1980-89 a 2001. Hlavním pramenem se stává nejnovější shrnutí výsledků výzkumu v kombinaci s publikací „Počátky raného středověku v Čechách“ a publikací nových objektů Nadi Profantové k roku 2005 (*Kuna – Profantová 2005*; *Kuna – Profantová 2011a*; *Profantová 2005*, 127-164). I tak se ale dle mého názoru jedná, s celkovým počtem 128 domů, o vhodný srovnávací vzorek. V průběhu dalších výzkumů na lokalitě se počet staveb navýšil, v zásadě však zcela nové typy domů nebyly objeveny (*Kuna - osobní sdělení*).

4.1 Tvar a velikost domů

4.1.1 Roztoky

Domy v Roztokách jsou zahlobeny do podloží 10-100 cm, jen zřídka více (*Kuna – Profantová 2011a*; 419). Pro analyzovaný vzorek domů jsou extrémní hodnoty hloubky v podloží 0,05 m (č. 910) a 0,9 m (č. 990) a průměrná hodnota vertikálního rozměru domů je 0,47 m. Je zde nutné upozornit na problematičnost určování původní míry zahlobení. V různých částech areálu byl terén pozměněn stavebními úpravami, v jednotlivých sondách proběhla různě hluboká skrývka a můžeme předpokládat i přirozený, ale nerovnoměrný vývoj reliéfu v době od raného středověku dodnes. Musí se počítat s předpoklady akumulace půdy, splachy, aj. (*Kuna – Profantová 2005*; 108; *Kuna – Profantová 2011a*; 419).

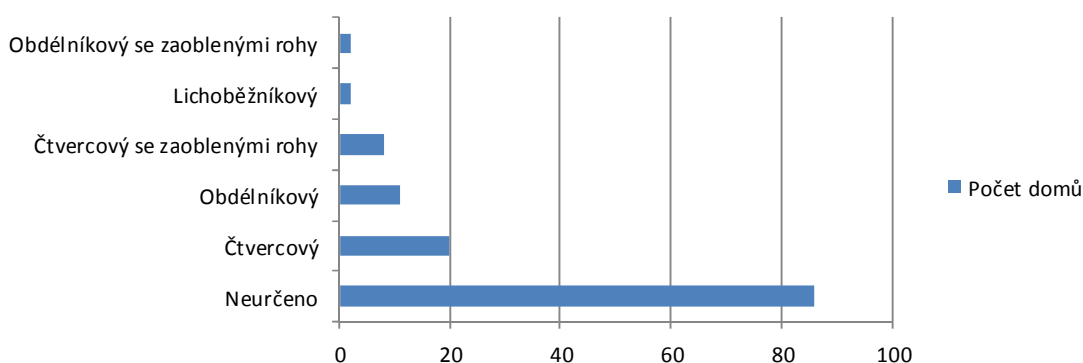
Půdorys domů kultury pražského typu je přibližně čtvercový. Na lokalitě převažují spíše půdorysy o tvaru čtverce blížícímu se obdélníku (poměr stran domů se pohybuje nejčastěji kolem 1:1). Za čtverec byl uznáván tvar, jehož strany se neliší více než o 5%

délky. Podle M. Kuny se nejedná o důsledek náhodných odchylek, neboť domů s tímto poměrem stran je podstatně více než domů přesně čtvercových. Tuto tezi podle něj dále podporuje i skutečnost, že kratší a delší osy se nevyskytují náhodně, ale kratším rozměrem je ve většině případů ten, který je souběžný s osou, na níž stojí kůl, podpírající hřeben střechy. Hřebenová vaznice je tedy kolmá k delší straně. Dá se podle něj předpokládat, že vzájemný poměr délky stran zahloubených obydlí byl součástí určité stavební normy. V Roztokách se vyskytly i lichoběžníkovité půdorysy, a to u domů 1073 (jižní část lokality, sektor 13, sonda XXXVII), 1091 (jižní část sídliště, sektor 14, sonda XL) a potencionálně i u 1077 (jižní část lokality, sektor 13, sonda XXXVII). S půdorysy takového tvaru se u domů kultury pražského typu setkáváme, i když ne příliš často. Nezdá se, že by tento tvar zahloubené části měl nějaký vliv na ostatní prvky domu. Výskyt tohoto půdorysu je přisuzován spíše náhodným faktorům. Nároží zahloubených částí domů jsou pravoúhlá až oblá. V Roztokách se u některých domů vyskytují oblá i pravoúhlá nároží zároveň. Tato skutečnost komplikuje i teoretickou možnost připisovat domu na základě tvaru nároží určitý druh konstrukce (oblá nároží u pletených stěn, pravoúhlá u srubových a drážkových konstrukcí). Nicméně takové domněnky se na základě výsledků výzkumu v Březně u Loun zdají být neopodstatněné (*Kuna – Profantová 2005*, 107-108; *Kuna – Profantová 2011a*, 419, *Pleinerová 2000*, 205).

Pro potřeby srovnání tvarů půdorysů na lokalitách jsem pro určení tvaru půdorysu využila definici P. Donata. Za čtvercovou je tedy v souladu s ní označena ta stavba, jejíž délka nepřevyšuje šířku více jak o 15% (*Donat 1980*, 57; *Tummscheit 2011*, 25). Z celkového počtu 128 domů nebylo možné rekonstruovat tvar jejich půdorysu u 86. Mezi domy, které se daly přiřadit k určitému půdorysnému tvaru, převažovaly domy čtvercové (20 domů). Domy čtvercové dále následují postupně, co se týče četnosti výskytu, domy obdélníkové (11), čtvercové se zaoblenými rohy (8), lichoběžníkové (2) a obdélníkové se zaoblenými rohy (2) (viz Graf 1).

Graf 1

Roztoky - tvar půdorysu domů

V případě Roztok je výměra polozemnic počítána od spodního okraje objektu. Rozměr horního okraje byl shledán za nejistý, závislý na sekundárních faktorech (např. zánik objektů). Někdy může činit rozdíl mezi plochou dna a plochou horního okraje objektu až 10%, v některých případech je zanedbatelný (*Kuna – Profantová 2005*, 107). Domy jsou relativně malé, plocha podlahy se pohybuje mezi 4 až 17 m². Nejčastější velikost této plochy se pohybuje v rozmezí 9-12 m². Velké domy, tzn. s plochou mezi 15-16, 4 m², nejsou v Roztokách časté. V této souvislosti upozorním na dva velké domy, dům č. 727 s plochou 15, 4 m² (severní část sídliště, sektor 4, sonda č. V) a dům č. 920 o ploše 16, 4 m² (v jižní části sídliště, sektor 14, sonda IV). Těmto velkým domům se ale nepřipisuje žádná speciální funkce (*Kuna – Profantová 2005*, 107; *Kuna – Profantová 2011a*, 419). Existence velkých domů byla potvrzena i na sídlišti v Březně u Loun. Tady v prvním a druhém horizontu osídlení vedle 12 domů o obvyklé ploše existoval i jeden dům (č. 5) o ploše 19,3 m² (*Pleinerová 2000*, 182).

Pro domy, které jsou součástí srovnávání, platí následující: průměrná výměra domů je 9,01 m². Přitom největší dům má plochu 16,40 m² (č. 920) a nejmenší 5, 28 m² (č. 1044).

4.1.2 Groß Strömkendorf

Zhodnocení plochy půdorysu mohlo být provedeno na základě 86 nálezů¹⁰. Délka domu byla určena v 88 případech. Objevily se hodnoty od 1,85 m do 5,75 m. Průměr tedy činí 3,06 m. U 91 zahloubených domů bylo možné změřit šířku. Její průměrná hodnota činí 2,5 m, extrémními hodnotami byly 1,6 m a 3,6 m. Domy byly velké v průměru 7,73 m².

¹⁰ Z celkem 94 objektů, interpretovaných jako polozemnice.

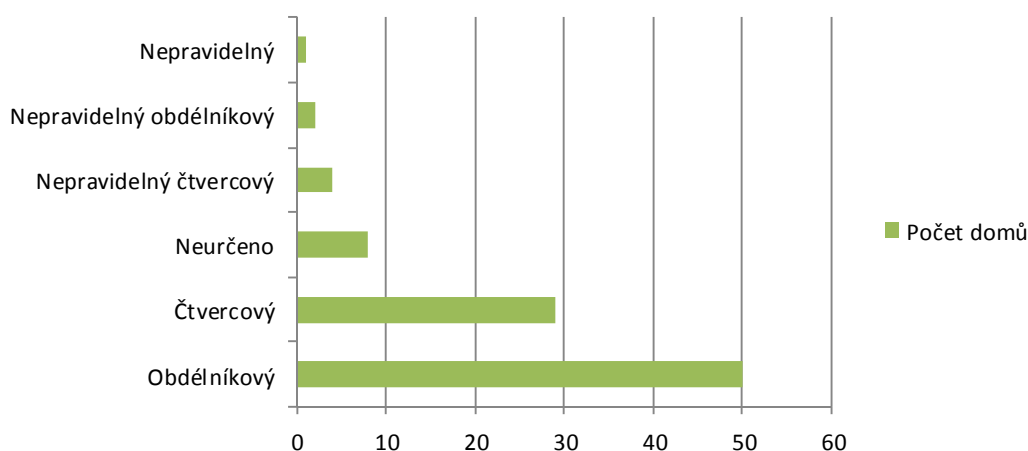
Nejmenší podlahová plocha měla 3,3 m² (č. 3-311) a největší 14,17 m² (č. 3-92/32). Převažovaly obdélníkové půdorysy. Objevily se i kruhové nebo oválné půdorysy¹¹. Pokud jde o výskyt obdélníkových a čtvercových půdorysů, není patrná jasná izolace jednotlivých tvarů. Oddělení obou tvarů půdorysu bylo možné pouze na základě umělého rozdělení. Různí badatelé totiž na to, kdy nález interpretovat jako čtvercový a kdy jako obdélníkový, nahlíží jinak. P. Donat například uznává za čtvercové ty polozemnice, kdy délka nepřesahuje šířku více jak o 15%. Podle této definice by bylo v Groß Strömkendorfu 62% domů obdélníkových a 38% čtvercových (tato definice byla použita v analýze domů). Oproti tomu podle definice P. Šalkovského¹² (Šalkovský 1998, 207), by se počítalo 31% domů ke čtvercovým a 69% k obdélníkovým. Zde je dobré upozornit na rozdíl oproti Roztokám, kde byl, jak je výše zmíněno, za čtverec uznáván tvar, jehož délky stěn se neliší více jak o pět procent. V Groß Strömkendorfu byl vyzorován rozvoj tvaru půdorysu od rovnostranného čtyřúhelníku k tvaru obdélníka (přehled četnosti jednotlivých tvarů viz Graf 2). Pokud jde o vertikální rozměr zahloubené části domu, i zde platí, že jeho původní hodnotu můžeme jen s obtížemi rekonstruovat. Na nesnadnost tohoto určení mělo vliv i moderní zemědělské využití plochy a eroze. Hloubky domů, které stály blízko u sebe, byly různé. Na základě této skutečnosti se dá předpokládat, že tyto rozdíly nebyly způsobeny různými geologickými nebo hydrologickými vlivy, ale určitá role by mohla být připisována funkčním důvodům, popř. stavební tradici. Převládající počet nálezů domů se podle hodnot vertikálního rozměru jámy pohyboval v intervalu 0,50-0,65 m. Průměrná hloubka domů je 0,35 m. Extrémní hodnoty byly 0,08 m (č. 3-206,1) a 1 m (č. 3-638). Jak v areálu u dnešního pobřeží, tak i v okolí pohřebiště, byla dokumentována různě silná kulturní vrstva, která překrývala zbytky domů (Tummascheit 2011, 19-28).

¹¹ O nich se autorka, s ohledem na jejich malé množství domnívá, že nehrály žádnou, nebo pouze podřadnou roli. Ve většině takových případů šlo podle ní nejspíše o špatné dochování zahloubené části domu hl. v písčném, méně stabilním prostředí.

¹² Poměr stran čtvercové polozemnice je menší než 1,1.

Graf 2

Groß Strömkendorf - tvar půdorysu domů

Takový rozbor byl proveden i v jednotlivých částech lokality. Nejdříve bude věnován prostor domům, které byly na **ploše 17**¹³. Na této ploše bylo dokumentováno celkem 15 domů, z nichž bylo 13 celkově zachovaných. Při rozpětí velikostí od 4,6 m² do 13,5 m² byla jejich průměrná plocha 8 m². Dva domy, které byly odkryty zjišťovací sondou v jižní části areálu pohřebiště, vynikaly velkou plochou 11, 2 m² (dům č. 17-10089/90) a 13,53 m² (dům č. 17-10074). Severněji byla skupinka čtyř zahloubených staveb, která zahrnovala jednu velmi malou (dům č. 17-547; 4,62 m²), dvě středně velké (dům č. 17-200/646 - 5,85 m²; dům č. 17-553 - 8,68 m²) a jednu velkou chatu (dům č. 17-539, s plochou 11,78 m²). Na severu jsou ve volném rozptylu další zahloubené domy, které byly popsány jako středně velké. Rozměry jejich ploch se pohybovaly od 5,04 m² do 8,41 m². Lze shrnout, že domy na ploše pozdějšího pohřebiště měly rozdílné velikosti a většinou od sebe byly dosti vzdálené. Domy, které stály na ploše bývalého pohřebiště, se od celkové situace na sídlišti liší tím, že zde převažovaly čtvercové stavby - 8 čtvercových a 5 obdélníkových (*Tummascheit 2011, 21-185*).

Nyní se přesuneme na plochu, která je označována jako tržiště. Tato plocha je dále členěna na jižní, střední a severní tržiště. Tyto části tvoří poměrně dobře prostorově oddělitelné skupiny zahloubených domů. S hodnocením velikosti domů začneme v prostoru tzv. **severního tržiště**, které patří k ploše 17. Ze severního tržiště je k dispozici 12 domů, u nichž se zachoval celý půdorys. S průměrnou velikostí 9 m² jsou skupinou největších domů na sídlišti. Přesně polovina domů měla plochu větší než 9 m². Dalších pět

¹³ Tedy na ploše, na které vzniklo v pozdější fázi pohřebiště.

domů lze zařadit do skupiny středně velkých, tedy takových, jejichž plocha se pohybuje v rozmezí 5-9 m². Poslední objekt (č. 17-10281) reprezentoval skupinu malých domů. Čtyři největší domy (domy č. 17-10286, č. 17-10375a, č. 17-10375b, č. 17-10397) jsou uspořádány po dvojicích na obou koncích řady probíhající od severu na jih. Na ose sever-jih, uprostřed dvojic těchto domů, byl dům č. 17-10385, který na základě svých rozměrů spadá do skupiny středně velkých domů (plocha 7,6 m²). Otázkou je, zda nemohlo jít původně rovněž o velký dům a řada domů tak nebyla tvořena pouze domy, které by se daly zařadit do kategorie domů velkých. Další dva velké domy stály na jihozápadním a východním okraji této části prozkoumané plochy. Místo ostatních domů bylo v blízkosti kolem domů velkých rozměrů. Převažují zde domy obdélníkového půdorysu, kterých je zde celkem 8. Pouze dva domy byly čtvercové (*Tummscheit 2011, 22-185*).

Na ploše č. 3, v její části nazývané jako **střední tržště**, bylo zachyceno 37 celých zahlobených částí domů. Průměrná hodnota jejich velikostí činí 8,2 m², přičemž nejmenší dům byl velký 3,5 m² a největší 14 m². Do skupiny středně velkých domů, tj. s plochou 5-9 m², na základě svých rozměrů spadá 24 polozemnic. Pouze rozměry dvou staveb nepřesahovaly plochu 5 m². Velikost 11 domů přesahovala 9 m². V severní části zkoumané plochy je patrná koncentrace devíti velkých domů. Místo dvou zbývajících velkých domů bylo v řadě domů, probíhající od severu na jih. Středně velké domy se soustředily do severozápadní části plochy. Středně velké a menší domy byly postaveny zejména na severozápadě a jihozápadě (*Tummscheit 2011, 23-185*). Vzhledem k odlišným velikostem a velkému množství domů v této části se musí počítat s více časovými fázemi. Právě v této části snad domy mohly pokrýt svou existencí všechny fáze existence sídliště. Měla by se tedy věnovat pozornost tomu, jaký vliv má na uspořádání objektů jejich časová diferenciacce. Bylo zjištěno, že z celkem šesti po sobě následujících stavebních fází byla třikrát zmenšena plocha. Jako příklad se dá uvést dům č. 3-1, který zůstal stát na stejném místě, ale při své přestavbě byl jinak naorientován. Bylo přemístěno otopné zařízení a jeho velikost se zmenšila z cca 13 m² na 7,5 m². Další zmenšení podlahové plochy lze pozorovat u domů č. 3-215,1 (z cca 9,5 m² na 6,5 m²), č. 3-144 (z 8,7 m² na 6,5 m²). Dům č. 3-144,1 byl překryt novějším č. 3-144, f, který byl znatelně menší. Objevil se i případ, kdy byla mladší přestavba větších rozměrů. Jedná se o dům č. 3-240, jehož plocha byla v nejstarší fázi 7 m², ve druhé stavební fázi (č. 3-240,2) dosáhl svými rozměry největších hodnot – 11,4 m², ve třetí se půdorys opět zmenšil (dům č. 3-240,3 – 10,5 m²). Žádný systém ve zvětšování a zmenšování prostoru domů nebyl vyzorován. Třináct polozemnic

z této části sídliště mělo čtvercový půdorys a 24 obdélníkový. Domy č. 3-92/32 a č. 3-92/35 vynikaly výjimečně dlouhým obdélníkovým půdorysem. Oba domy jsou umístěny ve východní části plochy. U čtvercových polozemnic je zřetelné jisté uspořádání. Výrazná je skupina domů tohoto tvaru, která je tvořena domem č. 3-240, u něhož je severně skupina domů 3-1,1; 3-214/215; 3-167 a 3-103. Polozemnice čtvercového půdorysu se koncentrovaly v západní části této plochy. Ve dvou případech byly zřejmé přestavby domů čtvercového půdorysu na stavby obdélníkové. U stavby č. 3-240 je patrná sekvence přestaveb a postupný přechod k více obdélnému tvaru. Dům č. 3-167 je jediným případem, kdy byl starší obdélníkový dům přestavěn na čtvercový (*Tummscheit 2011, 22-185*).

Poslední částí plochy 3 je **jižní tržiště**. Zde byla analýza provedena na základě 24 domů, jejichž plochy půdorysu se pohybovaly v rozmezí 3,3 m² – 10 m² a průměr činil 6 m². Největší zastoupení tu měla skupina středně velkých domů, z toho plocha 13 domů byla v rozmezí 5-7 m² a pěti v rozmezí 7-9 m². Dále byla plocha zastavěna pěti domy, jejichž velikost nepřevyšovala 5 m². Jediným velkým domem, s plochou 10 m², je dům č. 3-399, který je umístěn izolovaně na severu plochy. Při sledování rozmístění domů není patrná žádná převaha určitých rozměrů. Domy s půdorysem o ploše více než 7 m² netvořily žádné prostorově k sobě patřící skupiny, ale oddělovaly je od sebe vzdálenosti od 30 m do 40 m v severojižním směru. V jejich sousedství byly menší domy. Seskupování domů různých velikostí by mohlo naznačovat určitou hierarchickou, popř. funkční strukturu. Objekty se v této části lokality překrývaly jen málo. Jedním z takových objektů je dům č. 3-811, v němž byly patrné stopy po renovaci podlahy a přemístění topeniště ze severozápadního do severovýchodního rohu, původní zahloubení domu zůstalo beze změn. Dále bylo evidováno zvětšení půdorysu novostavby. Původní dům č. 3-302 měl plochu 4,3 m², u mladšího domu, který ho nahradil, se plocha zvětšila na 5,1 m². V této části bylo dokumentováno 10 čtvercových a 14 obdélníkových domů. Jsou patrné malé skupinky domů. V nejjihnější části je skupinka osmi obdélníkových staveb. V severním směru byla pak volná, asi 10 m dlouhá plocha, pak následovala skupinka pěti čtvercových domů. Severně od tohoto uskupení byla opět skupina domů, jak čtvercového, tak obdélníkového tvaru (*Tummscheit 2011, 24*).

4.1.3 Raškov

V této podkapitole bude nejdříve pojednáno o sídlištích Raškov II a III, přičemž je nutné upozornit, že na sídlišti Raškov II bylo prozkoumáno pouze pět celých domů, a na Raškově III 84 domů a je tedy hlavním zdrojem informací. Tvar zahloubených částí

domu byl ve většině případů obdélníkový nebo čtvercový. Pouze v některých případech byly pozorovány odchylky. Stavby č. 17, 18, 20 a 21 z Raškova III (umístěny v jižní části plochy a řazeny do 3. chronologické fáze) měly okrouhlé rohy, což dává V. D. Baran do spojitosti se špatným dochováním původního tvaru zahluobené části, stejně jako různé odchylky ve tvaru severozápadní stěny polozemnic č. 25, 27, 74. V domě č. 41 byla severovýchodní stěna rozšířena ústupkem za pecí, která byla v severovýchodním rohu. Toto rozšíření možná mohlo vytvářet prostor pro srubovou konstrukci domu. U pěti polozemnic na Raškově III (č. 24, 29, 32, 61, 81) a u dvou domů na Raškově II bylo pozorováno, že je jedna strana (ta, v jejímž průběhu byla umístěna pec) delší než ostatní. Naopak u staveb č. 23 a 31 byla prodloužena stěna, která byla peci protilehlá (*Baran 1988*, 30-36).

Na sídlišti Raškov II převažovaly čtvercové polozemnice, pouze jedna (č. R-II-10) měla tvar obdélníkový. Tvar nebylo možné určit u sedmi domů. Na sídlišti Raškov III bylo, hlavně asi z důvodu většího vzorku domů, k dispozici tvarů více. Opět zde převažovaly čtvercové polozemnice (51 domů), následovaly polozemnice obdélníkové (16). Stejně jako obdélníkových, bylo domů, u nichž tvar půdorysu nebyl určen. Ke kategorii čtvercových polozemnic se zaoblenými rohy byly přiřazeny čtyři domy. Dále se vyskytly tvary čtyřúhelníkové (2), jeden lichoběžníkovitý a pouze jedna polozemnice měla tvar obdélníku se zaoblenými rohy (viz Graf 3).

Hliněné zdi polozemnic byly strmé, postavené v pravém úhlu k podlaze. Rozměry raškovských domů nejsou velké. Přibližnou plochu bylo možné stanovit u 7 domů na sídlišti Raškov II, její hodnoty se pohybovaly v rozmezí 7,26 m² (č. R-II-3) a 12,6 m² (č. R-II-13), průměrná hodnota je 9,53 m². Na Raškově III se tento rozměr dal určit u 72 domů. Průměrná velikost tamějších domů byla 7,71 m², s extrémními hodnotami 4,38 m² (R-III-18) a 12,25 m² (R-III-50).

Graf 3

Nyní přejdeme ke znakům domů ze sídliště Raškov I. Všechny polozemnice na tomto sídlišti byly čtyřboké a podle svých tvarů byly rozděleny do osmi kategorií. Na sídlišti bylo celkem prozkoumáno 80 domů. Opět zde převažovaly domy čtvercového tvaru, bylo jich 37. Sedm dalších domů mělo stejný tvar, ale jejich rohy byly zaoblené. Čtrnáct domů mělo kosočtvercový půdorys a u dvou dalších domů k tomuto znaku přibýly ještě zaoblené rohy. Déle zde byly odkryty domy, jejichž tvar byl přiřazen k následujícím kategoriím: obdélníkový, obdélníkový se zaoblenými rohy, lichoběžníkový a lichoběžníkový se zaoblenými rohy. Tvar půdorysu nebyl rekonstruován u dvou domů (viz Graf 4).

Rozměry polozemnic z Raškova I mají značný rozsah. Plocha mohla být určena u 52 domů. Extrémní hodnoty plochy domů jsou následující: 5,76 m² (R-I-53, R-I-62) a 30,36 m² (R-I-79). Průměrná plocha činí 13,50 m². Svými rozměry vynikaly tři domy, které podle Я. V. Barana plnily kromě obytné i výrobní funkci¹⁴. Šlo o dům č. R-I-63 (ve východní polovině sídliště, skupina V, řazen do fáze B) – plocha 28,3 m², o dům č. R-I-74 (ve východní polovině sídliště, skupina VI, řazen do etapy C) – plocha 23 m² a o dům č. R-I-79 (východní okraj sídliště, skupina VII, řazen do etapy C) – plocha 30,36 m². Na tomto sídlišti bylo v průběhu jeho existence sledováno zvětšování průměrné velikosti domů, stejně tak jako zvětšování míry jejich zahloubení (Baran 2004, 47-91). Vertikální rozměry zahloubené části domů se pohybovaly v intervalu od 0,15 m (R-I-19) do 1,3 m (R-I-74).

¹⁴ To nelze dle mého názoru pouze na základě rozměrů tvrdit. Více je problematika funkce polozemnic rozebrána v kapitole 5.

Graf 4

4.2 Orientace domů

4.2.1 Roztoky

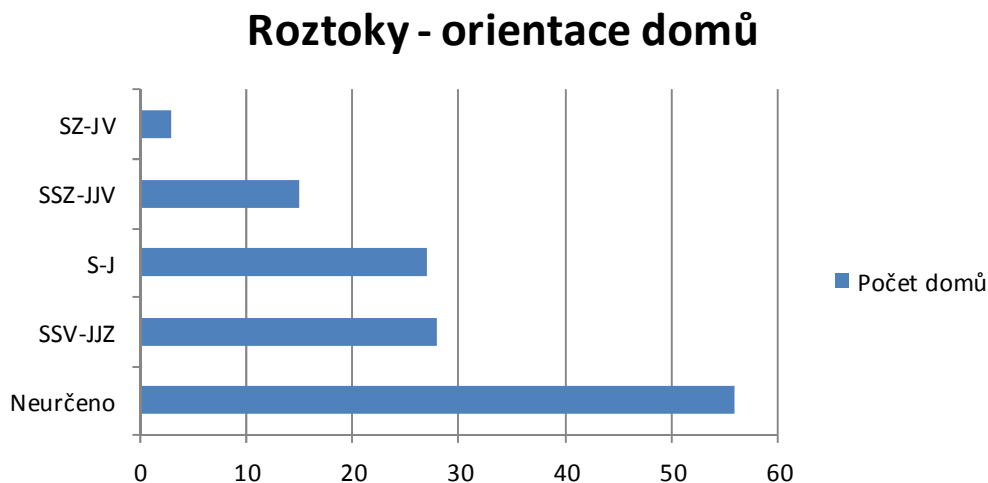
Obydlí kultury pražského typu byla budována s ohledem na světové strany. Protože jsou domy pražského typu zhruba čtvercového tvaru a o charakteru nadzemních částí máme pouze málo informací, a nelze tedy jednoznačně určit přední a zadní část domu, je možné i o orientaci těchto domů uvažovat pouze v obecnější rovině. S ohledem na to byly v Roztokách vyčleněny následující základní varianty orientace domů: varianta I – osy zahlobeného objektu jsou nasměrovány přesně vůči světovým stranám, tzn. jejich orientace je S-J a V-Z; varianta II – osy jsou mírně vychýleny ve směru hodinových ručiček, tzn. jsou ve směru SSV-JJZ, respektive VJV-ZSZ; varianta III – osy mírně pootočený proti směru hodinových ručiček, tedy SSZ-JJV, respektive VSV-ZJZ; varianta IV – osy jsou otočeny o 45°, tedy osa domu leží na ose SZ-JV a SV-JZ (*Kuna – Profantová 2005; 108*).

V Roztokách byly zastoupeny všechny varianty, nejčastěji ale varianta I, tedy nasměrování osy domu přesně podle světových stran. Druhou nejčastější je varianta, kdy byly domy mírně pootočený ve směru hodinových ručiček (orientace SSV-JJZ, respektive VJV-ZSZ). Následuje orientace ve směru SSZ-JJV, respektive VSV-ZJZ. Případů, kdy byla osa výrazně vychýlena od světových stran, je v Roztokách jen málo. Na základě výše řečeného se zdá, že respektování světových stran není náhodné, ale je to výsledek určitého záměru. Proti myšlence, že by na orientaci domů mohl mít vliv průběh řeky, která protéká z jihu na sever, by se dal použít argument, že na sídlišti Březně, kde řeka Ohře protéká

ve směru JZ-SV, byly domy přesto ve většině případů orientovány podle světových stran¹⁵ (Kuna – Profantová 2005; 109; Kuna – Profantová 2011a, 423).

Na základě sestavené tabulky byl vytvořen následující graf (Graf 5), který byl v kombinaci s tabulkou (Tabulka 1) shledán za přehlednější, než výpis samotných hodnot.

Graf 5

Tabulka 1: Roztoky - orientace domů

orientace	Počet domů
Neurčeno	56
SSV-JJZ	28
S-J	27
SSZ-JJV	15
SZ-JV	3

4.2.2 Groß Strömkendorf

U 79 domů¹⁶ mohla být určena orientace středové osy domu. U zbývajících 15 domů bylo možné rozpoznat uspořádání podle světových stran, přičemž se nedalo rozhodnout, zda jde o orientaci Z-V, nebo S-J¹⁷. Většina domů na lokalitě byla orientována

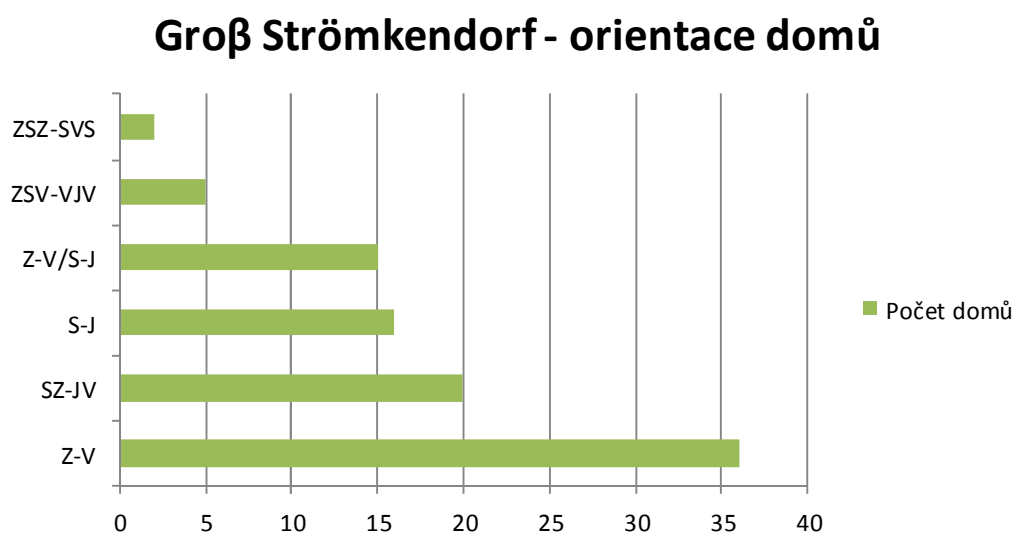
¹⁵ Přírodní podmínky na pobřeží řeky Vltavy a Ohře jsou však rozdílné.

¹⁶ Z celkového počtu 94 jistých staveb.

¹⁷ To platí pro sedm domů, které nebyly celé vykopány a pro osm, které měly čtvercový půdorys a kvůli nejasné konstrukci střechy se jejich orientace nedala určit.

ve směru Z-V¹⁸. Také se vyskytují takové domy, jejichž štít byl slabě¹⁹ nebo zřetelněji²⁰ otočen v severozápadním směru. Odchytky orientace osy domů v jižním směru nebyly časté²¹. Celkově se dá shrnout, že štíty 63% polozemnic směřovaly na západ nebo na východ. Domy, jejichž štít směřoval na jih nebo na sever tvoří celkem 17%. Pokud jde o přestavby domů, je možné konstatovat, že jejich orientace byla pozměněna jen minimálně, nebo vůbec. Výjimku představuje dům č. 3-1, jehož štít byl v první stavební fázi na ose Z-V. Ve druhé stavební fázi²² byl dům orientován S-J. Dále se vyskytly dva případy, kdy byl dům porušen mladším (vyhloubena nová jáma s rozdílnou velikostí), jehož štít směřoval na jinou světovou stranu. Příkladem toho je dům č. 3-240.1 (orientace S-J), který byl překryt dvěma dalšími domy, jež byly orientovány ve směru Z-V. Dům č. 3-214 s orientací S-J byl pravděpodobně nahrazen domem č. 3-215,1, jehož štítová osa směřovala od východu k západu (*Tummscheit 2011, 29-30*). Pro lepší přehlednost byl sestaven graf (Graf 6) a tabulka (Tabulka 2).

Graf 6

Tabulka 2: Groß Strömkendorf - orientace domů

Orientace	Počet domů
Z-V	36
SZ-JV	20
S-J	16

¹⁸ Celkem 39% domů přesně. Osa ostatních domů se z tohoto směru částečně vychylovala.

¹⁹ SZ – SV; 17% domů.

²⁰ ZSZ-VJV; 5% domů.

²¹ Pouze 4% SZ – SV a 2% ZJZ-VJV.

²² Zahloubená část domu nezměněna.

Z-V/S-J	15
ZSV-VJV	5
ZSZ-SVS	2

Nyní bude pohovořeno o orientacích domů v různých částech lokality. Nejprve bude věnován prostor, stejně jako v předcházející kapitole, polozemnicím, které stály v prostoru pozdějšího pohřebiště.

V tomto prostoru ležela štítová osa 41% staveb na ose Z-V. Pokud připočteme domy, jejichž osa se od linie Z-V trochu odchylovala, můžeme mluvit o 74% domů. Dalších 13% domů bylo orientováno ve směru S-J. U zbývajících 13%, tj. u 2 domů, nemohla být orientace určena. Jak již bylo uvedeno výše, v této části byly domy rozmístěny celkem daleko od sebe. Nápadná je pouze dvojice domů v jižní části plochy (č. 17-489 a č. 17-492), které měly stejnou orientaci – S-J (*Tummscheit 2011*, 30-31).

Domy na ploše, označované jako severní tržiště, byly nejčastěji orientované ve směru Z-V²³. Na rozdíl od jiných částí lokality se zde nevyskytly odchylky v orientaci SZ – SV a SV-JZ. Pouze jeden dům (č. 17-10368), který je umístěn na severním okraji plochy, byl orientován ve směru S-J. Dvě další stavby (č. 17-10375b, č. 17-10398d) byly orientovány podle světových stran, ale ke kterým se nedalo s jistotou určit (*Tummscheit 2011*, 30-185).

Rozmanitě byly orientovány domy na ploše středního tržiště. Domy s přesnou orientací ve směru Z-V tvořily celkem 34%, pokud ale připočítáme i orientace s mírnými odchylkami, dostaneme se na 65%. Na sever nebo na jih pak směřoval štít 14% domů (tj. 6 domů). Pouze dva domy měly slemeno (hřebenovou vaznici) na ose SZ-JV (Obrázek 58). U poměrně velkého množství domů²⁴ bylo patrné, že byly orientovány s ohledem na světové strany (Z-V/S-J), ale nedalo se určit jak²⁵. Pokud jde o prostorové uspořádání, je zajímavá skupinka pěti domů, orientovaných S-J, nacházející se v západní části plochy. Domy byly umístěny přímo vedle sebe, rozestupy mezi nimi byly přibližně 17 m (*Tummscheit 2011*, 30-31).

Nyní se zaměříme na plochu označovanou jako jižní tržiště. Domů s přesnou orientací Z-V zde bylo 24 (tzn. 33%). Poměrně velký podíl na zástavbě měly domy, jejichž

²³ Celkem 72 % domů; u 62% přesná orientace bez vychýlení.

²⁴ U osmi domů, tj. u 21%.

²⁵ Z důvodu, že 4 z těchto domů byly dokumentovány pouze částečně a další čtyři měly čtvercový půdorys, bez jakýchkoli indicií, jaká byla konstrukce střechy.

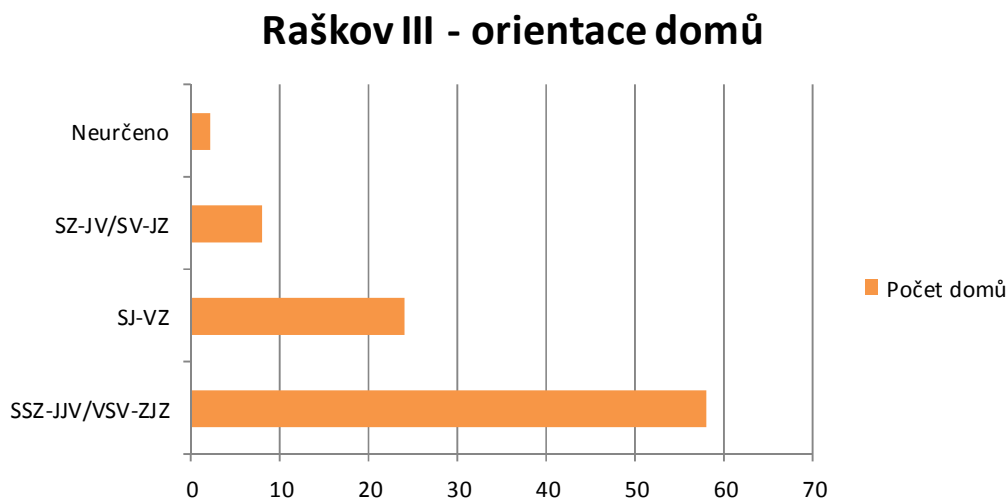
orientace byla ve směru SZ-SV (25%). Pouze osa hřebene jedné stavby byla výrazně vychýlena v severozápadním směru a dům byl tak orientován ve směru ZSZ-VJV. Je možné shrnout, že pokud bude počítáno i s odchylkami, bylo 62% domů orientováno ve směru Z-V. Domy s orientací S-J představovaly 29%. Zajímavá je na této ploše skupinka šesti polozemnic (č. 3-289, č. 3-312, č. 3-357, č. 3-366, č. 3-370, č. 3-399) s orientací S-J, která je v severní části tohoto úseku, obzvláště je třeba upozornit na tři domy (č. 3-357, č. 3-666, č. 3-370), které jsou uskupeny kolem studny (č. 3-359).

4.2.3 Raškov

Popis situace na raškovských sídlištích, stejně jako v předchozí kapitole, bude začínat sídlišti Raškov II a III. Na rozdíl od Martina Kuny zde B. D. Baran připisuje význam směru toku řeky Dněstru na orientaci domů (*Baran 1988*, 36; *Kuna – Profantová 2005*; 109; *Kuna – Profantová 2011a*, 423). Dněstr zde protéká ve směru JJV-SSZ. Převážná většina domů byla orientována stěnami k toku Dněstru, tedy ve směru buď SSZ-JJV nebo VSV-ZJZ. Na sídlišti Raškov II směřoval štít všech domů, u kterých bylo možné určit orientaci, na SV-JZ nebo SZ-JV. Na Raškově III byla druhou nejčastější orientací ta, kdy byly stěny orientovány podle světových stran, následovala orientace SZ-JV/SV-JZ. U dvou domů nebylo možné tento údaj stanovit. Pro lepší přehlednost je zde graf (Graf 7) a tabulka (

Tabulka 3).

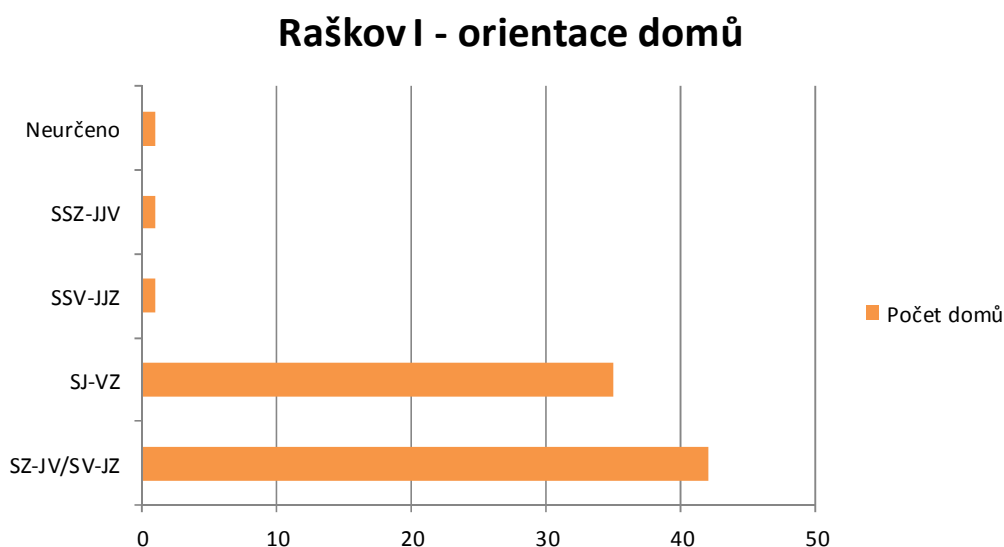
Graf 7

Tabulka 3: Raškov III - orientace domů

Orientace	Počet domů
SSZ-JJV/VSV-ZJZ	58
SJ-VZ	24
SZ-JV/SV-JZ	8
Neurčeno	2

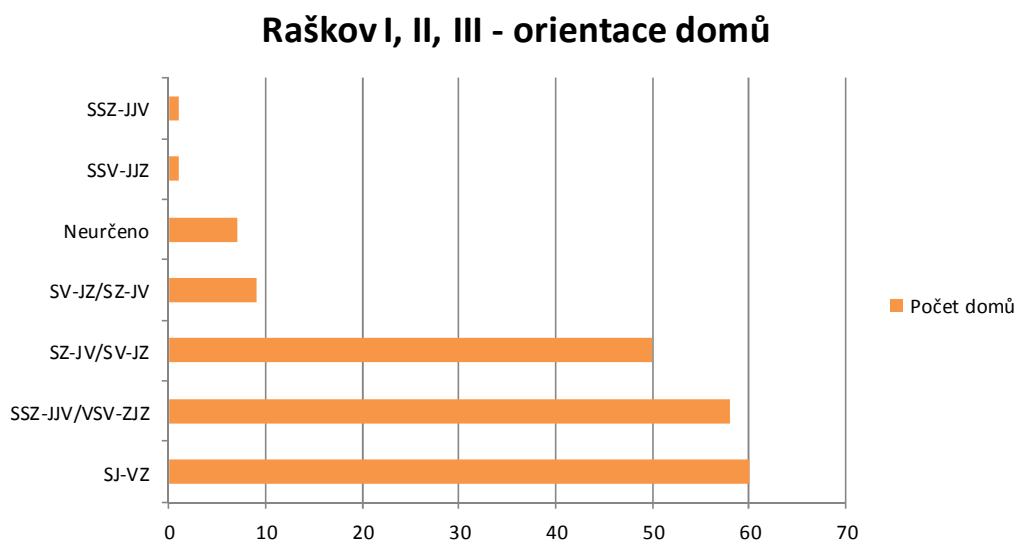
Nyní bude pohovořeno o situaci na sídlišti Raškov I. Tady štít většiny domů směřoval na SZ-JV nebo SV-JZ. Druhou nejpočetnější skupinou staveb byly takové, jejichž stěny byly orientovány podle světových stran. Ojediněle se vyskytly orientace SSV-JJZ a SSZ-JJV. Stanovení orientace nebylo možné u jednoho domu. Údaje jsou přehledně shrnuty v tabulce (Tabulka 4) a grafu (Graf 8).

Graf 8**Tabulka 4: Raškov I - orientace domů**

Orientace	Počet domů
SZ-JV/SV-JZ	42
SJ-VZ	35
SSV-JJZ	1
SSZ-JJV	1
Neurčeno	1

Pokud budeme brát v úvahu raškovská sídliště jako jeden celek, převažují případy, kdy jsou domy orientovány stěnami vůči světovým stranám. Následuje orientace k toku řeky Dněstr a poté orientace SZ-JV nebo SV-JZ. Pro celkem devět domů byla stanovena orientace buď SV-JZ nebo SZ-JV, u sedmi staveb nebyla určena. Dále se objevily jednotlivé případy, kdy byly domy orientovány ve směru SSV-JJZ a SSZ-JJV. Všechny uvedené údaje jsou uspořádány v následující tabulce (Tabulka 5) a grafu (Graf 9).

Graf 9

Tabulka 5: Raškov I, II, III - orientace domů

Orientace	Počet domů
SJ-VZ	60
SSZ-JJV/VSV-ZJZ	58
SZ-JV/SV-JZ	50
SV-JZ/SZ-JV	9
Neurčeno	7
SSV-JJZ	1
SSZ-JJV	1

4.3 Umístění a podoba otopného zařízení

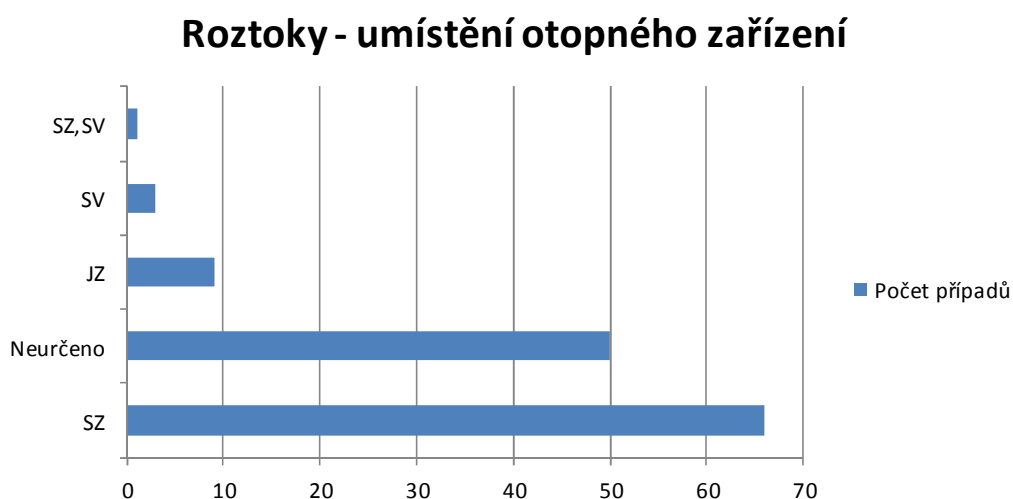
4.3.1 Rostoky

Otopné zařízení – kamenná pec, bylo nejvýraznějším prvkem interiéru roztokých zahlobených domů a bylo zde vždy umístěno v jednom z rohů obydlí. V největším množství případů pec zabírala roh celý a byla umístěna přímo u zahlobené stěny stavby. Vyskytly se ale i případy, kdy byla vzdálenost mezi touto stěnou a topeništěm o něco větší (domy č. 672, 727, 1073 a 1086), což bývá někdy dáváno do souvislosti se srubovou konstrukcí domu. Pece byly nejčastěji stavěny na úrovni podlahy domu, jenom v jednom případě byla pec umístěna v mírné prohlubni (dům č. 909). Objevil se i jeden případ, kdy byla pec na nízkém stupínku. Základní konstrukce pece byla vyskládána z velkých bloků

kamene, které byly postaveny na užší stranu a vymezovaly obdélníkový prostor topeniště. Stavba pece byla dokončena obložením menšími kameny do celkového kopulovitého tvaru. Někdy byly při stavbě využity i fragmenty žernovů a drtidel (např. dům č. 850). Pozorované rozdíly v konstrukci těchto pecí (např. kolísání množství použitého kamene), lze spojovat spíše s druhotnými faktory, zejména formačními procesy (*Kuna – Profantová 2005*, 109; *Kuna – Profantová 201a*, 421-422). Vyskytly se i případy, kdy v domě bylo otopných zařízení více. Pokud zvážíme velikost otopného zařízení, celkové plochy domu a skutečnost, že takových domů není na lokalitě mnoho, nemůže být vyloučeno, že takové domy neplnily kromě obytné funkce i nějakou další. Této problematice bude věnována samostatná kapitola (kapitola 5). Protože v umístění těchto pecí lze sledovat určitou uniformitu a někdy mu bývá připisován chronologický význam, byla do analýzy domů zahrnuta i poloha tohoto typu topeniště (*Kuna – Profantová 2005*, 109; *Pleinerová 2000*, 174-5; *Vařeka 2004*, 234).

V analyzovaném vzorku domů je jasně patrná převaha umístění otopného zařízení v severozápadním rohu. U 50 domů nemohla být poloha kamenné pece určena. V devíti případech byla kamenná pec situována v rohu jihozápadním a pouze ve čtyřech v rohu severovýchodním. Přičemž v domě č. 1096 byly kamenné pece dvě, vyplňovaly oba dva severní rohy domu. Popsané údaje je možné konfrontovat s tabulkou (Tabulka 6) a grafem (Graf 10).

Graf 10

Tabulka 6: Roztoky -umístění otopného zařízení

Poloha pece	Počet případů
SZ	66

Neurčeno	50
JZ	9
SV	3
SZ, SV	1

4.3.2 Groß Strömkendorf

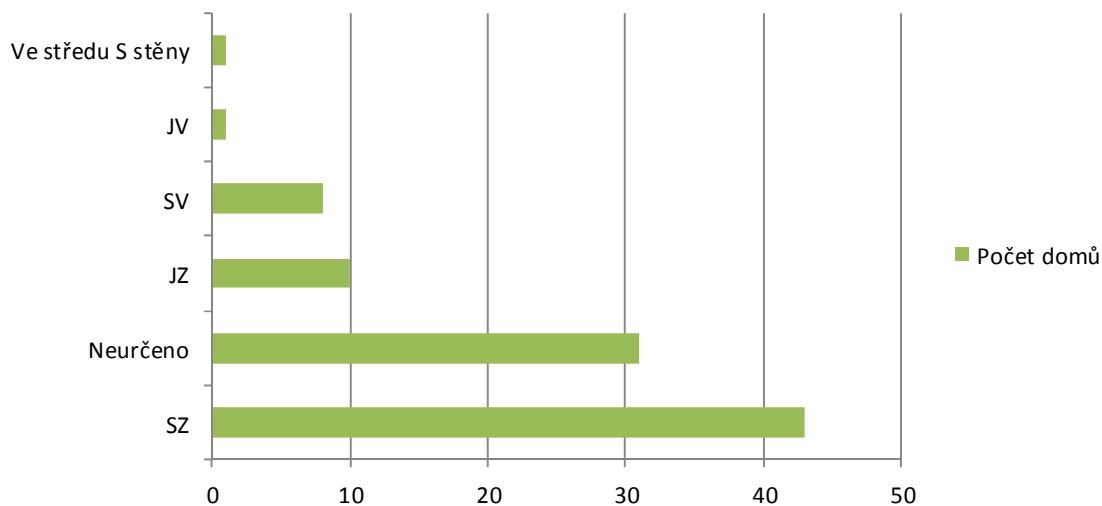
Porovnání polohy otopného zařízení v Groß Strömkendorfu s údaji z Roztok a Raškova bude zajímavé v souvislosti již zmíněné teorie o chronologickém významu jeho umístění. V Březně u Loun se totiž jiné umístění pece než v SZ rohu, objevuje až v nejmladších fázích (tj. čtvrtá etapa – 8. / 9. - 9. / 10. stol.) (*Kuna – Profantová 2005*, 109; *Pleinerová 2000*, 174-5, *Vařeka 2004*, 234). Toto srovnání ale bude zatíženo tím, že z Groß Strömkendorfu je známo málo zbytků kopulovitých kamenných pecí. Ve většině domů se dochovaly pouze koncentrace rozptýlených, opálených kamenů, dřevěné uhlíky, popel nebo přepálená zemina. Popsané koncentrace byly ve většině případů umístěny přímo na úrovni zahloubené podlahy domů, nebo v mělké prohlubni podlahy. Ze sídliště je jen málo jasných nálezů zbytků kopulovité pece, kdy by byly nalezeny velké kameny, postavené na hranu, jako základ konstrukce a přídavné menší kameny. Nelze vyloučit rozebírání pecí, ani jejich opravy. V případě ohnišť, ohraničených dokola většími kameny, nemáme žádné důkazy o tom, že by se mohlo jednat o zbytek kamenné pece. Dále se zde objevily zbytky pecí z velkých kamenných desek²⁶. Vzhledem ke špatnému dochování zbytků pecí, nelze vysledovat přesné rozšíření topenišť jednotlivých konstrukcí.

Pokud ale budeme sledovat pouze umístění pecí, i zde převládá poloha v severozápadním rohu (43 domů). Polohu topeniště nebylo možné určit u 31 staveb. V deseti případech byla pec v rohu jihozápadním a v osmi severovýchodním. Pouze v jednotlivých případech byla pec umístěna v rohu jihovýchodním a v průběhu severní stěny. Pro větší přehlednost je k dispozici graf (Graf 11) a tabulka (Tabulka 7).

²⁶ Kastenofen.

Graf 11

Groß Strömkendorf - umístění otopného zařízení

Tabulka 7: Groß Strömkendorf - umístění otopného zařízení

Poloha pece	Počet domů
SZ	43
Neurčeno	31
JZ	10
SV	8
JV	1
Ve středu S stěny	1

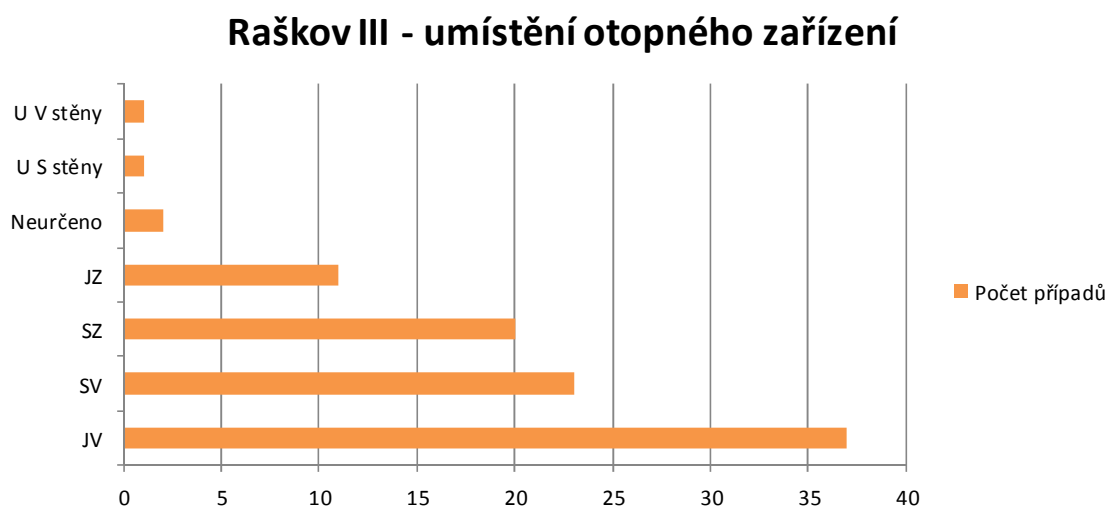
4.3.3 Raškov

Stejně jako pro ostatní sídliště pražského typu, jsou i pro Raškov typické kamenné pece. Konstrukce pece je opět obdobná. Základ stěn pece je tvořen kamennými deskami, postavenými na plochu nebo na hranu, a tento základ byl doplněn kameny o menší velikosti. Všechny pece byly z místního pískovce, jehož výchozy ohraničují sídliště z jižní strany. U naprosté většiny domů byly pece postaveny přímo na podlaze. Ve čtyřech polozemnicích na sídlišti Raškov III a domů č. 13 na Raškově II, byly pece trochu zapuštěny do podlahy. V domech č. 3 a 72 (Raškov III) byla pec na 8-10 cm vysoké hliněné podestě. V polozemnicích č. 1, 74 a 77 byla hliněná podesta pece ještě zpevněna kamenem. Tvar pecí je čtvercový nebo podkovovitý (Baran 1988, 36-38). Na sídlišti

Raškov I byly pece obdobné konstrukce ve všech domech s výjimkou dvou (č. 77 a 80), kde byla nalezena pouze ohniště. V některých domech bylo pecí více (Tabulka 21: Raškov; více v kapitole 5).

Na sídlišti Raškov II byla v šesti případech pec situována ve východním rohu, ve dvou v rohu západním a u dalších pěti domů nebylo možné jeho polohu určit (domy, které byly porušeny tokem Dněstru). Na sídlišti Raškov III je patrná jasná převaha umístění otopného zařízení v jihovýchodním rohu, následuje roh severovýchodní. Varianta (SZ roh), která převládá na sídlištích v Roztokách, Groß Strömkendorfu, Březně, Dessau-Mosigkau a dalších sídlištích, je zde až na třetím místě (*Kuna – Profantová 2005*, 109; *Pleinerová 2000*, 174-5; *Vařeka 2004*, 201-234). U dvou domů nemohla být poloha otopného zařízení určena. Ve dvou případech byla umístěna v průběhu jedné ze stěn. Přehled rozmístění otopných zařízení pro sídliště Raškov III, viz Tabulka 8 a Graf 12.

Graf 12

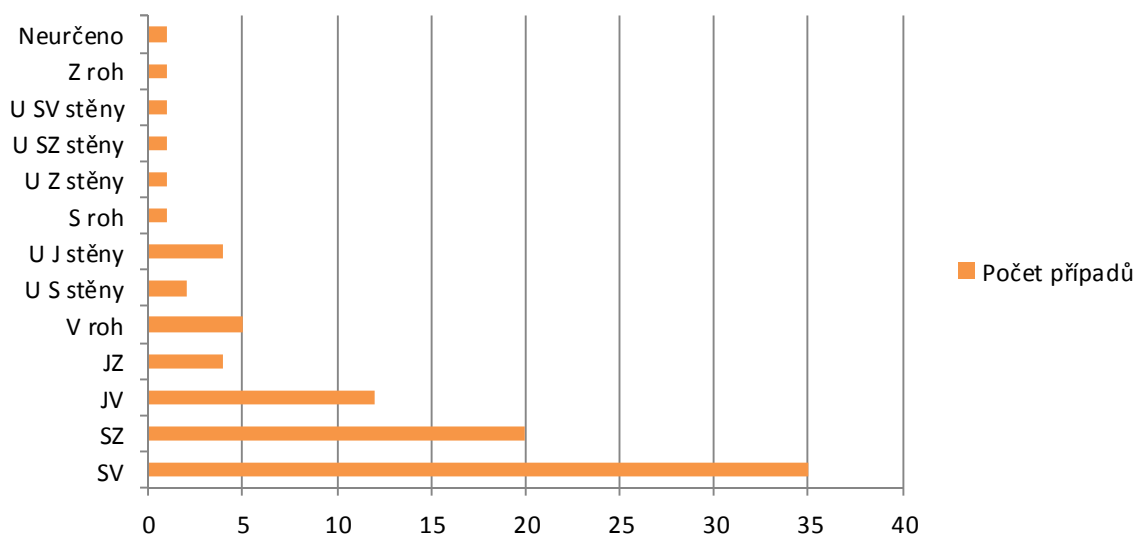
Tabulka 8: Raškov III - umístění otopného zařízení

Poloha pece	Počet případů
JV	37
SV	23
SZ	20
JZ	11
Neurčeno	2
U S stěny	1
U V stěny	1

Ze sídliště Raškov I je známo více variant. Pece byly často i v průběhu stěn domů. Dominuje tady varianta umístění pece v severovýchodním rohu, následuje ji varianta v rohu severozápadním. Výsledky analýzy jsou přehledně uvedeny v tabulce a grafu (Graf 13; Tabulka 9).

Graf 13

Raškov I - umístění otopného zařízení

Tabulka 9: Raškov I - umístění otopného zařízení

Poloha pece	Počet případů
SV	35
SZ	20
JV	12
JZ	4
V roh	5
U S stěny	2
U J stěny	4
S roh	1
U Z stěny	1
U JZ stěny	1
U SZ stěny	1
Z roh	1
Neurčeno	1

Celkově na raškovských sídlištích převládalo umístění otopného zařízení v rohu severovýchodním. Druhou nejčastější možností umístění otopného zařízení je jihovýchodní roh, následuje roh severozápadní a jihozápadní. Pro větší přehlednost je k dispozici opět graf (Graf 14) s tabulkou (Tabulka 10).

Graf 14

Tabulka 10: Raškov I, II, III - umístění otopného zařízení

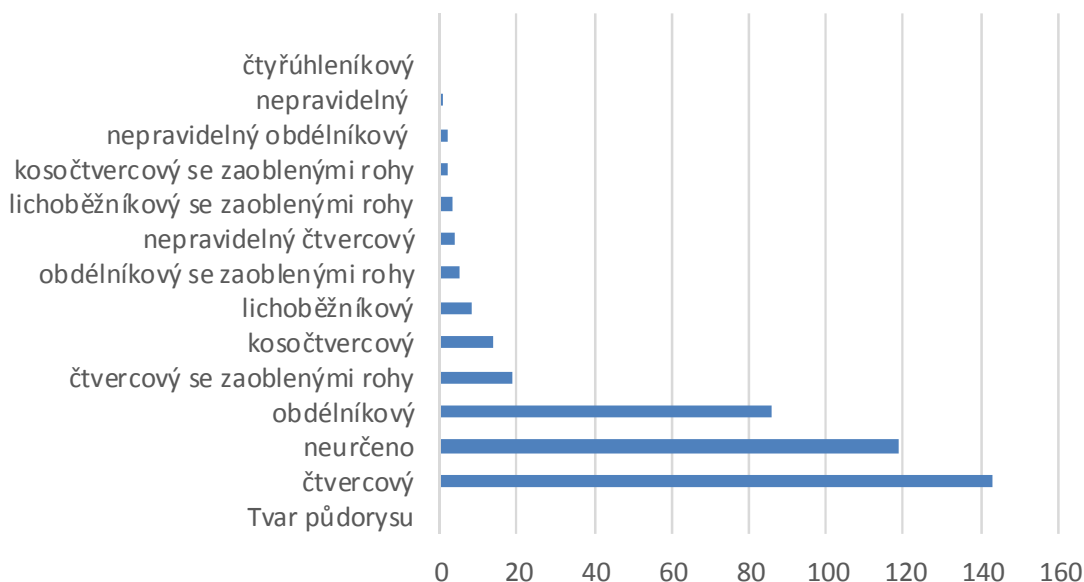
Poloha pece	Počet případů
SV	60
JV	47
SZ	40
JZ	15
V roh	11
Neurčeno	10
U S stěny	3
Z roh	3
U J stěny	4
S roh	1
U Z stěny	1
U SZ stěny	1
U V stěny	1
U JZ stěny	1
U SV stěny	2

4.4 Celkový pohled na lokality

Pokud uvážíme domy ze všech lokalit, kterým se práce věnuje, dá se konstatovat, že čtvercový půdorys převládá nad obdélníkovým (z celkem 406 staveb bylo 146 obdélníkových). U početné skupiny staveb nebylo možné jejich tvar půdorysu určit. Zvlášť vyčleněny byly, stejně jako v předchozích případech, domy se zaoblenými rohy, kterých se dotýkaly úvahy o závislosti jejich konstrukce na jejich tvaru. Výsledky celkového hodnocení obsahuje následující tabulka a graf (

Tabulka 11, Graf 15). Podobné tabulky s grafy byly sestaveny i pro umístění otopného zařízení (Tabulka 12, Graf 16).

Graf 15: Výskyt tvarů půdorysu na všech analyzovaných lokalitách

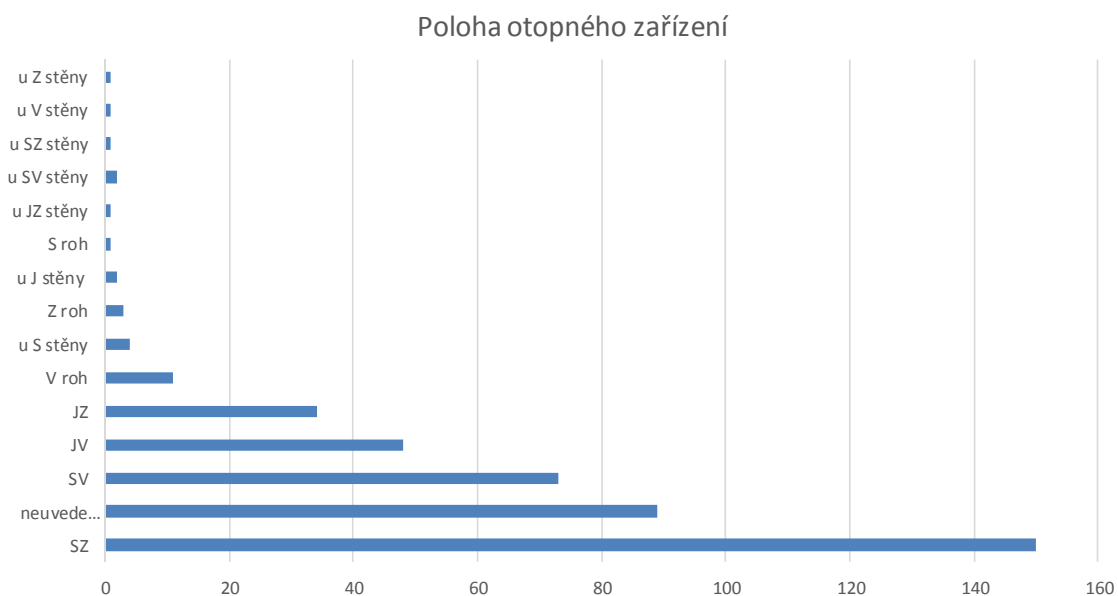

Tabulka 11: Výskyt tvarů půdorysu na všech analyzovaných lokalitách

Tvar půdorysu	Počet
čtvercový	143
neurčeno	119
obdélníkový	86
čtvercový se zaoblenými rohy	19
kosočtvercový	14
lichoběžníkový	8
obdélníkový se zaoblenými rohy	5
nepravidelný čtvercový	4

lichoběžníkový se zaoblenými rohy	3
kosočtvercový se zaoblenými rohy	2
nepravidelný obdélníkový	2
nepravidelný	1
Celkem	406

Graf 16

Tabulka 12: Poloha otopného zařízení - všechny analyzované lokality

Poloha otopného zařízení	počet
SZ	150
neuvedeno	89
SV	73
JV	48
JZ	34
V roh	11
u S stěny	4
Z roh	3
u J stěny	2
S roh	1

u JZ stěny	1
u SV stěny	2
u SZ stěny	1
u V stěny	1
u Z stěny	1

4.5 Zachované stopy konstrukcí

V této podkapitole bude věnován prostor dokladům konstrukcí, které byly využity na stavbách na daných lokalitách. Konkrétní příklady z nalezišť, kterým je práce věnována, však budou zasazeny do širších souvislostí, opomenuty nezůstanou ani možnosti rekonstrukcí domů.

4.5.1 Stopy sloupové konstrukce aneb konstrukce střechy a stěn

Základem srovnání bude rozdělení domů do skupin podle umístění sloupových jam. Rozdělení na typy a další podtypy bude provedeno po vzoru takového dělení na lokalitě Groß Strömkendorf (*Tummscheit 2011*, 43-49). Tato klasifikace byla upřednostněna před jinými hlavně z důvodu, že se nevztahuje k umístění pece a jejího ústí, což by bylo v případě Groß Strömkendorfu problematické, vzhledem k nalezeným pozůstatkům otopných zařízení (viz předchozí kapitola). Dalším z důvodů byla skutečnost, že domy z Groß Strömkendorfu byly k typům již přiřazeny a tabulka, kde je přiřazení uvedeno je součástí publikace, čímž vznikla možnost kontroly. Nejdříve bude uvedena charakteristika jednotlivých typů a posléze budou probrány domy ze sledovaných lokalit.

Typ 1 představuje domy, které měly hřebenové sochy (Obrázek 58). Sloupové jamky byly umístěny ve středu dvou protilehlých stěn a nesly slemeno. Takové domy byly řazeny k **typu 1a**. Vyskytly se různé varianty tohoto typu (Tabulka 13: Typ 1). **Typ 1b** popisuje takové domy, kdy byl v průběhu hřebene střechy umístěn další sloup. Umístění této opory nebylo nijak striktně určeno. Sloupové jamky bývají poměrně mělké a je dosti pravděpodobné, že vznikly později než jamky ve stěně, jako pozdější opravy. Jako **typ 1c** jsou popsány takové domy, které měly sloupovou jámu pouze v jedné ze stran. Další modifikací typu 1 je **typ 1d**, tady se k předchozí jedné sloupové jamce přidá ještě další, která je v ose průběhu hřebene. Poslední variantou tohoto typu je **typ 1e**, ke kterému patří domy, které měly uprostřed štítových stěn dvě sloupové jamky (*Tummscheit 2011*, 43-

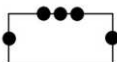
44). Typ **1f** byl vytvořen na základě domu č. 63 z Raškova III. Patří k němu domy, které mají uprostřed jedné ze stěn dvě sloupové jamky.

Tabulka 13: Typ 1

Typ 1	
1a	
1b	
1c	
1d	
1e	
1f	

Typ 2 reprezentují takové domy, kdy kromě sloupových jamek, které nesly slemeno, byly další sloupové jamky ještě v průběhu stěn. Tento typ je opět rozdělen na několik variant (Tabulka 14: Typ 2). K **typu 2a** jsou řazeny domy, které mají kromě jamek od hřebenové sochy ještě sloupovou jamku ve středu jedné z bočních stran. Další variantou jsou případy, kdy je přítomna pouze jedna sloupová jamka od hřebenové sochy a je, stejně jako v předchozím případě, doplněna jamkou umístěnou ve středu jedné z bočních stran. Takové domy jsou popisovány jako **typ 2b**. Pro domy **typu 2c** jsou charakteristické sloupové jamky, kromě těch po hřebenových sochách, které leží naproti sobě v průběhu bočních stěn. K tomuto typu patří i stavby, které měly ještě jednu sloupovou jamku na průsečíku osy, která spojuje dříve popsané jamky v bočních stěnách a jamky po hřebenových sochách. Poslední variantou diskutovaného typu je **typ 2d**. K tomuto typu jsou řazeny domy, které mají, kromě jamek od hřebenových soch, ještě několik jamek v průběhu jedné z bočních stěn (*Tummscheit 2011, 44-45*).

Tabulka 14: Typ 2

Typ 2	
2a	
2b	
2c	
2d	

Pro **typ 3** jsou charakteristické další sloupové jamky v rozích domů. Uspořádání sloupových jamek domů tohoto typu má velkou variabilitu. Nejsou patrná jednotná rozvržení sloupů, jak by se dalo čekat u domů se sloupy v rozích. Byly vyčleněny **typy 3a-k** (Tabulka 15: Typ 3). **Typ e** byl vytvořen na základě domu č. 209 v Roztokách²⁷. **Typ f** vznikl na základě situace v domě č. 40 v Raškově III, **typ g** na základě domu č. 3 v Raškově I, **typ h** kvůli domu č. 32 (Raškov I) a **typ ch** na základě situace v domě č. 44 v Raškově I. **Typ i** byl vyčleněn na základě domu č. 47 v Raškově I, **typ 3 j** podle domu č. 61, **typ k** podle domu č. 78, oba na tomtéž sídlišti. Jednotlivé typy jsou uspořádány v tabulce a detailněji bude o domech patřících k tomuto typu pohovořeno dále (Tummscheit 2011, 45-46).

Typem 4 jsou definovány domy, které nevykazovaly žádné archeologicky zachytitelné stopy konstrukce střechy.

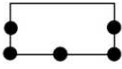

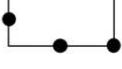

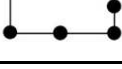
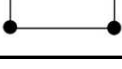
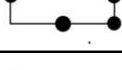
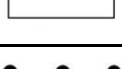

V **Roztokách** bylo podle typů rozděleno 32 domů²⁸. Největší množství domů (20) charakterizuje typ **1c**. Tedy typ, kdy je v jedné ze stran jedna kúlová jamka. Byl sem přiřazen i dům č. 909, jehož severozápadní roh byl porušen domem č. 908. Přesto se zdá jeho zařazení k typu pravděpodobné. Jako jamka po nosném kúlu byla interpretována jamka č. VII (průměr 20 cm, hloubka 30 cm), která byla zhruba uprostřed jižní stěny (*Kuna*

²⁷ Původní typ 3e, který je v publikaci Groß Strömkendorfu, jím byl, protože k němu nebyl přiřazen žádný dům, nahrazen.

²⁸ Ostatní domy nebyly rozděleny kvůli míře jejich prozkoumání, nebo kvůli tomu, že byly porušeny jinými objekty nebo mladšími zásahy.

– Profantová 2005; 38). K typu 1c byly přiřazeny i vzájemně se překrývající domy č. 1037 a 1038. Je ale třeba upozornit na to, že se vzájemně částečně narušují.

Tabulka 15: Typ 3

Typ 3	
3a	
3b	
3c	
3d	
3e	
3f	
3g	
3h	
3ch	
3i	
3j	
3k	

Dům č. 1037 je mladší a porušuje svým severovýchodním rohem jihozápadní stranu domu č. 1038. Jako jáma po nosném kůlu je u chaty č. 1037 vykládána jamka č. III (průměr 30 cm, hloubka 12 cm), situována ve středu jihovýchodní stěny a u domu č. 1038 jamka č. II (průměr 55 a hloubka 15 cm), která byla uprostřed jižní stěny (Kuna – Profantová 2005; 49-50). U kompletně dokumentovaného domu č. 1040 se při přiřazení k typu objevuje

drobná odchylka. Kůlová jamka č. IV, která patrně souvisí s nosným kůlem, je vzdálena od zahloubené stěny domu přibližně 40 cm. K typu 1c ale dům přiřazen byl (*Kuna – Profantová 2005*; 50-51). K typu 1c byl přiřazen i dům č. 1077, který nebyl prozkoumán v úplnosti, protože západní okraj objektu zabíhal do stěny sondy. Kůlová jáma (č. VI) pro nosný kůl byla ve středu západní stěny. Její průměr a hloubka byly 30 cm. V konfrontaci s plánem domu se přiřazení k typu 1c jeví jako odůvodněné (*Kuna – Profantová 2005*; 55-56). Objevily se i domy, o kterých by se s určitou pravděpodobností dalo uvažovat jako o domech diskutovaného typu, ale kvůli jejich míře prozkoumání není jejich pevné přiřazení k typu možné. První takovou stavbou je například dům č. 911, který nemohl být prozkoumán celý, protože zabíhal pod haldu zeminy (*Kuna – Profantová 2005*; 39). Jako pozůstatek nosníku se u tohoto objektu interpretuje jamka, která byla zahloubena do dna okrouhlé prohlubně zhruba ve středu jižní stěny. Obdobným případem je dům č. 913. Byla prozkoumána jen jeho západní polovina, východní část se ve svažitém terénu vytrácela. Kůlová jamka v jeho jižní stěně, zřejmě stopa po nosném kůlu, měla průměr 30 cm a hloubku 20 cm (*Kuna – Profantová 2005*; 40). Rovněž u jižní stěny byla zjištěna kůlová jamka, která svými parametry odpovídala jamkám nesoucím hřeben střechy, u domu č. 919. Takřka celý objekt byl však zničen skrývkou (*Kuna – Profantová 2005*; 41). Hypoteticky by se dalo o přiřazení k typu 1c uvažovat i u jen zčásti dokumentovaného domu č. 978, u jehož jižní stěny byla doložena polovina kůlové jámy nosného kůlu (*Kuna – Profantová 2005*; 46). Chata č. 1036 byla dokumentována jen z poloviny, protože východní část objektu byla zničena skrývkou. Jáma (č. I), která je dávána do spojitosti s nosným kůlem, byla objevena opět uprostřed jižní stěny domu (*Kuna – Profantová 2005*; 49).

Druhé největší zastoupení má v Roztokách **typ 4**. Jde o domy, které nevykazovaly žádné archeologicky zachytitelné stopy konstrukce střechy. K tomuto typu bylo přiřazeno sedm domů. S menším otazníkem byla k tomuto typu zařazena stavba č. 1086. Přibližně ve středu domu byla situována větší, ale mělká jáma (proto nebyla dávána do souvislosti s nosným kůlem). Poměrně hluboké sloupové jamky byly i před topeništěm²⁹, vzhledem k jejich umístění v blízkosti pece se jejich spojení s nosnými sloupy jeví jako velmi nepravděpodobné (*Kuna – Profantová 2005*; 56). K tomuto typu byl zařazen i dům č. 1088. I u něj je třeba upozornit na několik skutečností. Hlubší sloupové jamky byly v tomto objektu soustředěny před pecí (II, III, IV) a ve středu objektu (VI, VII, IX).

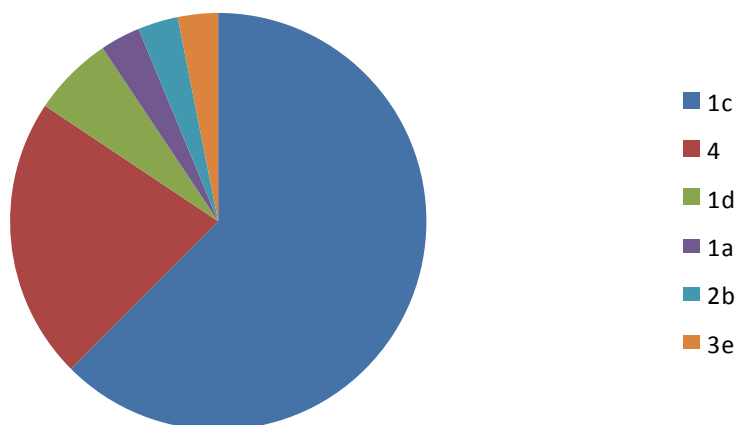
²⁹ Jamky V a VI, hloubka 18 cm a 22 cm.

Vzhledem k jejich tvaru a průřezu se ale zdá nepravděpodobné, že by mohly být spojovány s nosnými sloupy. Další větší jamka s rovným dnem byla umístěna v severovýchodním rohu (XI), a obdobně velká byla ještě u východní stěny. Tyto jamky byly však poměrně mělké, oproti jiným, které jsou s nosnými sloupy spojovány (Kuna – Profantová 2005; 56).

Dva domy z Roztok byly charakterizovány **typem 1d**. Šlo o takové domy, u kterých se k jedné sloupové jamce, umístěné přibližně ve středu stěny, přidá ještě další, která je v ose průběhu hřebene. I co se týče tohoto typu, objevily se objekty, o jejichž zařazení k tomuto typu by se dalo uvažovat, ale míra prozkoumání jejich pevné zařazení neumožňuje. V této souvislosti zde můžeme zmínit stavbu č. 939, jejíž východní část byla zničena skrývkou. V dokumentované části domu byla u jižní stěny situována sloupová jamka po nosném sloupu (*a-a'*) a od ní severně ještě jedna jamka (*b-b'*), o větším průměru, ale méně zahloubená (Kuna – Profantová 2005; 44). Obdobná situace je u domu č. 974 (Kuna – Profantová 2005; 45-46).

Graf 17

Roztoky - Typy domů

Tabulka 16

Typ	Počet domů
1c	20
4	7
1d	2
1a	1
2b	1
3e	1

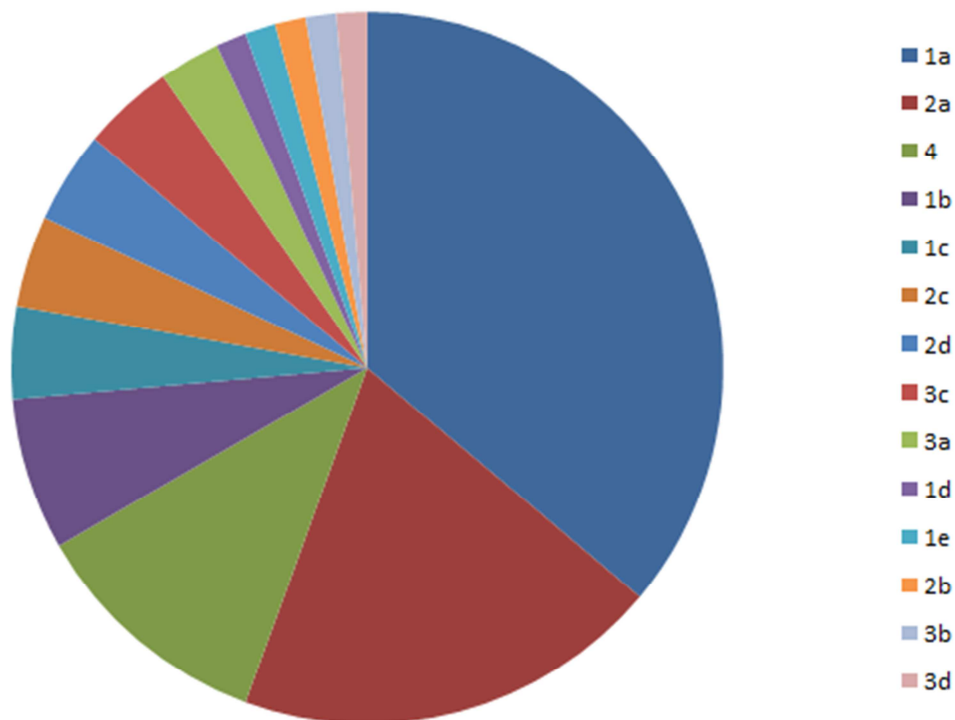
V jednotlivých případech se v Roztokách objevily typy **1a**, **2b** a **3e**. Indicie k přiřazení k typu 1a, poskytuje i dům č. 972. Pevně přiřadit k typu ho ale nelze, neboť byla prozkoumána pouze jeho západní polovina. Zhruba v polovině severní stěny, asi 30 cm jižně od ní, byla 12 cm hluboká sloupová jáma (č. II) pro nosný sloup vaznice střechy. Naproti této jamce byla u jižní stěny umístěna další (č. I), kterou lze podle míry zhloubení a tvaru také spojovat se sloupy, které byly součástí konstrukce střechy (*Kuna – Profantová 2005*; 45). Přehled typů roztockých domů viz Graf 17 a Tabulka 16.

Z celkového počtu 94 domů v **Groß Strömkendorfu** nebylo k typu přiřazeno 22 domů. Mezi domy, u nichž se tak dalo učinit, je nejvíce domů, jejichž sloupové jamky byly umístěny ve středu dvou protilehlých stěn a nesly slemeno, tedy domy **typu 1a** (26). V tabulce přehledu domů jsou zařazení k typům uvedena. Domy, u nichž se uvádí otazník, nebyly do celkového přehledu zahrnuty. Domy, u nichž je uveden typ 1a s otazníkem, budou dále uvedeny. První z domů, o němž by se dalo uvažovat jako o domu typu 1a, je stavba č. 3-144,1 a jeho novější podoba, dům č. 144,2. Ten byl postaven takřka na stejném místě jako jeho předchůdce a ani rozměry svého půdorysu a tvarem se nejspíše o mnoho nelišil. Celkem bylo v prostoru domů pět sloupových jamek. Z nich mohou být jamky č. 3-144a a 3-144d, které byly situovány uprostřed západní a východní kratší strany, interpretovány jako pozůstatky hřebenové sochy. Další sloupové jamky, které by mohly být jasně dány do spojitosti s konstrukcí střechy, chybí. Po přestavbě domu byly pravděpodobně sloupové jamky využity znovu (*Tummscheit 2011*, 209). Jako nejisté bylo shledáno i přiřazení domů č. 3-240,3 k tomuto typu. Zde se jednalo o superpozici tří staveb (č. 3-240,1, 3-240,2 a 333-240,3), čímž se interpretace ztěžuje (*Tummscheit 2011*, 214-215). Dalším domem, který se dá jen nejistě zařadit k domům typu 1a, je stavba č. 3-528. Zde byly nalezeny dvě sloupové jamky, jedna přibližně uprostřed západní kratší strany (č. 3-528b) a další (č. 3-528a) v severozápadní čtvrtině domu. Východní polovina domu byla porušena mladší studnou. V této části by se dala očekávat další sloupová jamka. Její přítomnost je ale pouze teoretická. Jednoznačné přiřazení k typu v žádném případě není možné. Teoreticky by se dalo uvažovat o typu 1c (*Tummscheit 2011*, 220). I o polozemnici č. 17-489 by se dalo uvažovat jako o domu typu 1a. Jako stopy konstrukce střechy jsou v jeho interiéru interpretovány dvě sloupové jamky (č. 17-489a a 17-489d), které jsou umístěny v průběhu severní a jižní stěny. Tento dům byl odkryt jen částečně, protože pokračoval dál západně od plochy výzkumu (*Tummscheit 2011*, 226). Posledním z domů, u něhož je v tabulce typ 1a uveden s otazníkem, je dům č. 17-492,2. V tomto

případě byl objekt porušen dvěma jámami a bylo patrné³⁰, že se jedná o dům s více stavebními fázemi, jejichž rozlišení není snadné (*Tummscheit 2011, 226*).

Graf 18

Groß Strömkendorf - Typy domů

Tabulka 17

Typ	Počet domů
1a	26
2a	14
4	8
1b	5
1c	3
2c	3
2d	3
3c	3

³⁰ Podle barevných rozdílů výplně sloupových jamek.

3a	2
1d	1
1e	1
2b	1
3b	1
3d	1

Druhým nejčastějším typem mezi stavbami v Groß Strömkendorfu jsou stavby **typu 2a**. Tím bylo charakterizováno 14 staveb. O typu 2a lze uvažovat i u domu č. 3-144f, který byl zčásti překryt již výše popsány domy č. 3-144,1 a 3-144,2. Půdorys domu nebyl dobře zřetelný, podařilo se ho rekonstruovat pouze na základě zhodnocení profilů, plánu a podle rozmístění sloupových jamek. Celkem bylo v rámci objektu nalezeno osm sloupových jamek. Z těchto důvodů je pevné spojení s typem znemožněno (*Tummuscheit 2011*, 209). S otazníkem je v tabulce uveden typ 2a i u stavby č. 17-10022. Jedná se o dům, který zasahoval pouze částí do plochy výzkumu a byl tak dokumentován jenom částečně (*Tummuscheit 2011*, 229).

Osm domů z lokality postrádalo archeologicky zachytitelné stopy konstrukce střechy, čímž se zařadily k **typu 4**. Ještě u dalšího domu (č. 17-10074) se zdá být tento typ vhodnou variantou, interpretaci však znesnadňuje odlišně zbarvený pruh výplně³¹ (*Tummuscheit 2011*, 230). **Typ 1b** reprezentuje na sídlišti pět domů. O domech č. 3-240,1 a 3-240,2 lze uvažovat jako o možných představitelích tohoto typu. Kvůli již dříve zmíněné trojitě superpozici, jejíž byly domy součástí, ale není zařazení jednoznačné (*Tummuscheit 2011*, 214-215). Po třech domech bylo přiřazeno k **typům 1c, 2c, 2d a 3c**, dva domy k **typu 3a**. **Typy 1d, 1e, 2b, 3b a 3d** byly všechny zastoupeny pouze jedním exemplářem. Přehled typů domů viz Graf 18 a Tabulka 17.

V Raškově (I, II, III) se dalo k typům přiřadit 123 domů³². Domy nezařazené nebyly buď celé prozkoumány, byly porušeny mladšími objekty nebo byla interpretace znesnadněna stratigrafickými vztahy. Některé domy nebyly zařazeny i kvůli nedostatečnému popisu sloupových jamek nebo situace v konkrétním objektu. Tento problém byl nejčastější u Raškova I, kde občas popis uvedený v publikaci nestačil, nebo s ním, v několika málo případech, byly v rozporu obrázky. Obrázky zde nebyly k dispozici ke všem domům.

³¹ Táhnul se v šířce od 0,2 m do 0,4 m podél obou kratších stěn a také podél strany severní.

³² Z celkového počtu 186.

Jasnou převahu na sídlištích mají domy, v jejichž podlaze nejsou stopy po nadzemních konstrukcích, tedy domy **typu 4**. Celkem jich k tomuto typu bylo přiřazeno 87. Jako dům typu 4 byla určena i stavba R-II-5, jejíž severovýchodní stěna byla porušena břehem Dněstru. Přibližně ve třetině jihozápadní stěny a téměř v JV rohu domu byly dokumentovány dvě sloupové jamky, které byly od úrovně podlahy zahloubeny cca 20 cm³³. V. D. Baran je interpretuje jako jamky od podpůrných sloupů, které byly postaveny až po vzniku domu a dává je do spojitosti s opravou domu. Uvedené sloupové jamky, vzhledem k jejich rozmístění a v konfrontaci se zmíněnou Baranovou interpretací, nebyly při zařazení k typům brány na zřetel (*Baran 1988*, 83). K tomuto typu byl také s menším otazníkem přiřazen dům č. R-III-60. Přibližně ve středu jeho jižní stěny je sice umístěna sloupová jáma a další, také téměř v jejím středu, ale více odsazená od zahloubených stěn, o něco blíže do středu domu. Kvůli skutečnosti, že byly jen málo zahloubené³⁴, bych je ale spíše nedávala do spojení s konstrukcí stěn nebo střechy (*Baran 1988*, 108-109).

Další typy staveb nejsou již tak jasně zastoupeny a vzhledem k celkovému počtu domů můžeme říci, že je jejich výskyt spíše ojedinělý. Šest staveb bylo charakterizováno **typem 1c**, který převažuje v Roztokách. Dalších pět domů bylo zařazeno k typu **3f**, tři domy k typu **3h** a ke každému z typů **3e** a **3g** byly přiřazeny dva domy. Dům č. R-III-22 byl přiřazen k typu 3e, přesto, že V. D. Baran spojuje výskyt sloupových jamek s opravou srubových stěn nebo jejich krytiny. Jamky jsou rozmístěny v jihozápadním rohu, v průběhu západní strany a ve středu stěny severní³⁵ (*Baran 1988*, 83). Jejich zahloubení není velké, proto je možné, že sloupy zde hrály nějakou dodatkovou roli a nesloužily jako hlavní nosníky konstrukce střechy, popř. stěn. Otázkou však je, jak mohly být zahloubeny původně. Jestli nebyla taková podoba výsledkem formačních procesů.

Ostatní typy zde mají vždy pouze jednoho zástupce. Vše je přehledně rozepsáno v tabulce (viz Tabulka 18 a Graf 19). O možném zařazení k typu 1a, ke kterému byl na Raškově přiřazen pouze jeden dům, lze uvažovat u domu R-III-65. V jeho severní a jižní stěně jsou, v obou případech téměř ve středu této strany, umístěny sloupové jámy. Jejich průměr je 16-18 cm a jsou zahloubeny 18 cm pod úroveň podlahy polozemnice. Interpretaci a přiřazení domu k určitému typu komplikuje fakt, že východní část domu byla porušena břehem Dněstru. Nedá se tak vyloučit, že u této stěny mohly být jamky další

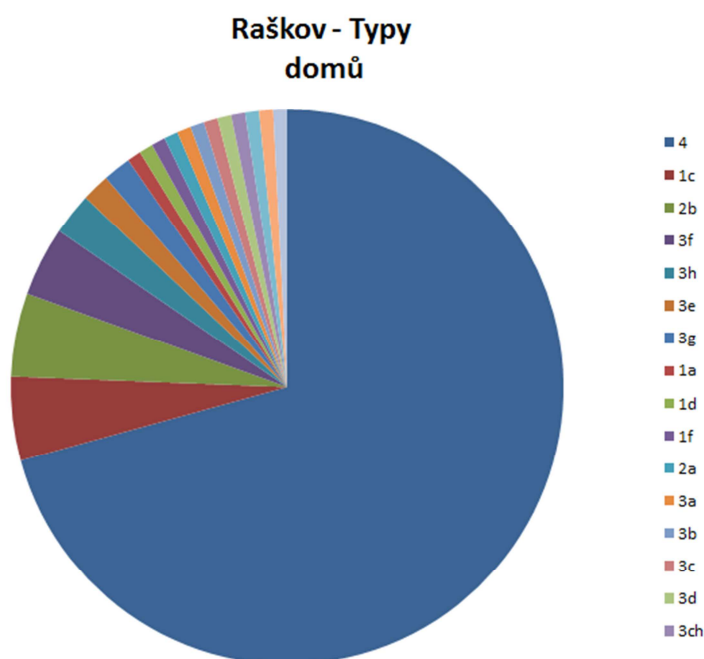
³³ Rozměry jamky v rohu byly 45x25 cm a jamky v průběhu stěny 25x 25 cm.

³⁴ 6-10 cm.

³⁵ Jejich rozměry jsou udány jen obecně, a to průměr 20-32 cm a zahloubení 5-15 cm.

(Baran 1988, 111). Typ domu tedy nebyl určen. Stavba R-I-2 byla charakterizována typem 3a, zařazení ale může budít pochybnosti. V katalogu jsou popsány jamky ve třech rozích domu (SZ, SV, JV), dále jamka v průběhu jižní stěny. Na obrázku je potom o dvě jamky více (jedna ve středu východní stěny a druhá ve stěně severní naproti jamce ve stěně jižní). Jamka v severozápadním rohu měla zvláštní podlouhlý oválný tvar a byla zahlobena pouze 9 cm, proto nebyla nakonec interpretována jako pozůstatek konstrukce stěn nebo střechy a dům byl zařazen k typu 3a (Baran 2004, 60, 109). Polozemnice č. R-I-16 nebyla přiřazena k žádnému typu. Jedná se o dům asi kosočtvercového půdorysu, v jehož jižním koutě byla situována sloupová jamka. Její průměr byl 40 cm a byla zahlobena 20 cm pod rovinu podlahy (Baran 2004, 63). Dům nebyl přiřazen k typu. Vzhledem k velkému průměru jámy, rozměrům domu a kamenné pece, by se dalo diskutovat o tom, zda je možné, aby byl využit sloup, který by zaplnil tak velký prostor. Daleko efektivnější by bylo, v tak již dost stísněném prostoru, užít jiných konstrukcí.

Graf 19

Tabulka 18

Typ	Počet domů
4	87
1c	6
2b	6
3f	5
3h	3

3e	2
3g	2
1a	1
1d	1
1f	1
2a	1
3a	1
3b	1
3c	1
3d	1
3ch	1
3i	1
3j	1
3k	1

Další menší otazník se objevil při zařazení domu č. R-I-76. Dům byl charakterizován typem 2b. V podlaze polozemnice byly však celkem tři sloupové jamky. Jedna byla situována téměř uprostřed východní stěny, a dvě další ve středu stěny jižní. Průměr jamek byl 12-20 cm a byly zahloubeny 20-50 cm od úrovně podlahy (*Baran 2004*, 80). Dům byl přiřazen k typu 2b, protože u jamek umístěných vedle sebe v jižní stěně lze uvažovat o náhradě staršího, již z nějakého důvodu nedostačující sloupu. Sloupy taky mohly fungovat současně a dva byly použity, aby byla zajištěna lepší stabilita.

4.6 Možné podoby konstrukce střechy a stěn

Za typický způsob konstrukce střechy slovanských domů je považována taková, kdy krov nesou tzv. štítové sloupy (hřebenové sochy). Což se potvrzuje i v konfrontaci s výše definovanými typy staveb. V nejjednodušší podobě tato konstrukce vypadá tak, že uprostřed obou čelních stran domu jsou situovány hřebenové sochy, které nesou hřebenovou vaznici (slemeno). Sloupové jamky, které jsou umístěny uvnitř zahloubeného objektu, jsou archeologickým výzkumem dobře postihnutebné. Užívány mohly být i takové konstrukce krovu, kdy nejsou znatelné stopy po konstrukci, která sloužila k jeho podpoře. V této souvislosti je možné zmínit srubovou konstrukci (*Pleinerová 2000*, 201), která převažovala v Raškově (*Baran 1988; Baran 2004*). Pokud jde o konstrukci krovu, počítá se s konstrukcí, kdy slemeno nesly hřebenové sochy (polosochy) a s nůžkovým krovem. Právě nůžkový krov mohl být užít v případě, kdy chybí archeologické doklady konstrukce střechy v podobě sloupových jam. V takovém případě mohly být využity i polosochy. Tyto

konstrukce nesou horizontální části stavby. Pro existenci takových konstrukcí jsou pouze nepřímé důkazy, mezi které se řadí právě nepřítomnost stop po jiné konstrukci krovu. Sloupy nesoucí krov by mohly být například také mimo vlastní zahloubený prostor, a to buď relativně mělce zahloubené, nebo se na jejich nedochování mohly podepsat formační procesy (Pleinerová 2000, 201).

Tím se dostáváme k situaci v Roztokách, kde převažoval typ domu 1c, tedy polozemnice, u jejichž jedné obvodové zdi byla jedna sloupová jamka (Obrázek 42). Tato jamka byla umístěna na straně protilehlé peci, její průměr se pohybuje kolem 20 cm a byla zahloubena kolem 15 cm a více. Vzhledem k poloze této jamky se jamka považuje za pozůstatek hřebenové sochy, nesoucí hřebenovou vaznici. Absence jamky od protilehlé sochy se vysvětluje tím, že socha byla nejspíše situována právě mimo zahloubenou část domu³⁶. Za upozornění také stojí fakt, že v domech, ve kterých byly stopy po dvou protilehlých hřebenových sochách, je v Roztokách sloup naproti peci vždy větší nebo hlubší, což se stalo důvodem k jeho pracovnímu označení jako „hlavní nosník“. Jeho umístění má v Roztokách evidentně vztah k poloze pece. Zdá se, že přístup k peci a pec byly vždy orientovány v ose hřebene střechy (Kuna – Profantová 2005, 112-114; Kuna – Profantová 2011a; 419-420). Úvahy o nůžkové konstrukci nebo polosochách jsou na místě nejspíše jen tehdy, pokud je doložena srubová konstrukce, nebo je-li doložena přítomnost sloupů v rozích polozemnice (Pleinerová 2000, 201-202). Střechy objektů mohly být pultové, sedlové, valbové nebo stanové a mohly být pokryty rákosem nebo slámou (Pleinerová 2000, 203-204).

Nyní bude věnován prostor tomu, jak mohly vypadat stěny domů. Pro období raného středověku se počítá s vyplétanou konstrukcí stěn, srubovou konstrukcí³⁷ a se skeletovými stavbami s drážkami ve štenyřích³⁸ pro vodorovné fošny (Cygan 2006, 39-40; Kuna – Profantová 2005; 112; Pleinerová 2000, 204). Pro velkomoravské prostředí bylo někdy uvažováno o hliněných stěnách (Frolec 1987; Hrubý 1961), popř. stěnách z nepálených cihel, avšak vzhledem k jejich neprokazatelnosti jsou tyto úvahy

³⁶ Kvůli mělčímu zahloubení protilehlého nosníku může být od jeho stop problematické rozlišit např. jamky po zapuštěných nádobách.

³⁷ Tato technika se mohla dále lišit charakterem užitého materiálu a způsobem jejich spojení v rozích.

³⁸ Lidový název pro střední mohutný dubový sloup, označovaný také „hlavní slóp“ (<http://www.lidova-architektura.cz/prehled-seznam/encyklopedie/encyklopedie-architektury-ss.htm> [8.8.2013]).

problematické. I. Pleinerová počítá s hlínou spíše jen jako s doplňkovým materiálem, který byl používán jako výmaz (např. u vyplétaných konstrukcí) (Pleinerová 2000, 204).

Jako stavby roubené, tzn. jako domy srubové konstrukce, se interpretují hlavně takové domy, u nichž nejsou k dispozici archeologické doklady sloupových jamek (typ 4). Takové domy převažují v Raškově, objevují se ale i v Roztokách a Groß Strömkendorfu. Důkazem, že šlo opravdu o roubenou stavbu, by mohlo být dochování kulatin podél stěn zahloubené části domu. Avšak přítomnost sloupových jam vždy nemusí srubovou konstrukci vylučovat. Sloupové jamky mohly souviset pouze s konstrukcí střechy³⁹. V této souvislosti je možné upozornit na etnografické prameny, které dokládají existenci takových roubených staveb, kdy byla stavba obestavěna sloupy, které v podstatě nebyly spojeny se stěnami, ale sloužily právě jako nosníky střechy (Cygan 2006, 40). Srub mohl být postaven jak uvnitř zahloubení domu, tak až na úrovni někdejšího povrchu, nad zahloubenou částí stavby. V takovém případě se ještě dá uvažovat o tom, zda byly zahloubené stěny nějak obloženy (Cygan 2006, 40; Kuna – Profantová 2005, 112; Pleinerová 2000, 205-207; Šalkovský 2009, 36).

Zdá se, že pro sídliště v Roztokách je podle dosavadních poznatků možné vyloučit pletenou konstrukci. Jejím dokladem by byly řady malých jamek podél stěn. Ty ale v Roztokách nebyly v žádném z domů doloženy. Podle zjištěných typů domů se také zdá nepravděpodobné, že by bylo v Roztokách užito drážkové konstrukce, kdy se trámy nebo fošny zasazovaly do drážky v rohových sloupech. Rohové sloupy nebyly většinou zjištěny (Kuna – Profantová 2005, 112; Kuna – Profantová 2011a, 420). U domu č. 672 v Roztokách je dobré upozornit na cca 10 cm hluboký žlábek, který vedl podél jižní stěny. Nelze totiž vyloučit jeho možné spojení se základem pro srubovou konstrukci. Před tímto žlábkem byla zhruba uprostřed jižní stěny situována hlubší půlkruhová jamka, zřejmě pozůstatek nosného kůlu. Nebyl prozkoumán celý půdorys domu, a proto také nebyl přiřazen k typu (Kuna – Profantová 2005, 33).

Na základě současného stavu publikování roztockých výzkumů nemáme relevantní informace k objektům zaniklých při požárech a jejich konstrukcím. Všechny domy, kterých by se to týkalo, pocházejí z novějších výzkumů a nebyly tedy zahrnuty do předešlých analýz. Dostupné jsou zatím pouze zmínky, upřesňující jejich počet a v jedné publikaci je k dispozici plán půdorysu jednoho z nich (Kuna – Profantová 2011b,

³⁹ Např. konstrukce střechy se hřebenovými sochami nesoucími slemeno, mohla být užita společně se srubovou konstrukcí.

86). Co se týče uváděných počtů, objevuje se menší neshoda. Jeden zdroj uvádí čtyři takové domy (*Kuna – Profantová 2011b*, 87) a čísla dvou z nich (č. 1263 a 1264.1). V dalším zdroji jsou zmiňovány 2-3 domy, příčinou jejichž zániku byl požár (*Kuna a kol. 2014*, v tisku). Dosud nebyly všechny domy zpracovány a analyzovány. Zatím je možné uvažovat o 3 objektech, které požárem zanikly, ale u jednoho není jisté, zda je ho možné interpretovat jako dům. Situace však bude jasnější až po zpracování nálezů (*Kuna - osobní sdělení*). Plán půdorysu je k dispozici u domu č. 1264.1 (Obrázek 43), který byl objeven roku 2006 (*Kuna – Profantová 2011b*, 86). Z něj lze vyčíst, že se jednalo o dům přibližně čtvercového tvaru s kamennou pecí v jihozápadním rohu. Jedna sloupová jamka, o průměru asi kolem 15 cm, byla situována asi 10 cm od vrchního okraje západní stěny objektu⁴⁰. Co se týče poznatků o konstrukci, neposkytuje objekt asi významnějších informací. Na jeho dně sice bylo několik zuhelnatělých kousků dřeva, avšak podle toho, co je možné vyčíst z obrázku v článku, je není možné spojit s konkrétním využitím, popř. určit konstrukci stěn. Tento dům je zajímavý také z důvodu, že na jeho dně se našly střepy rozbitých nádob. Z těchto střepů se dá rekonstruovat minimálně pět nezdobených nádob a ještě část další (*Kuna – Profantová 2011b*, 86). Vzhledem k nálezovému kontextu lze s největší pravděpodobností tyto nálezy spojit s dobou fungování domu, na rozdíl od střepů nalézáných ve výplních objektů, u nichž je třeba uvažovat i o tom, jak daný objekt zanikal a jak a kdy se do výplně střepe dostaly.

Velmi dobrý zdroj informací představuje dům č. R-III-50, který zanikl při požáru, díky čemuž archeologům poskytuje cenné informace, neboť se dobře dochovaly zbytky spálených dřevěných částí spodních stran stěn (Obrázek 44). Podle umístění zbytků dřev se dá předpokládat, že dům měl srubovou konstrukci. Takovou interpretaci potvrzuje i absence sloupových jam. Dřeva byla rozmístěna podél stěn a jedno leželo v centrální části domu (*Baran 1988*, 42, 104-105). Spálené zbytky kulatin byly nalezeny i v domě č. R-I-43, a to podél jihovýchodní, jihozápadní a severozápadní stěny. Zbytky dřev byly dokumentovány na úrovni vrchního okraje hliněných stěn polozemnice. Síla dřev byla 0,15 – 0,28 m a délka se pohybovala v rozmezí 1,7 – 1,9 m. Jednalo se zřejmě o zbytky dřevěného obložení stěn. Místa v rozích, kde by měly být kulatiny spojeny, se nedochovala. Jako o domě, který zanikl při požáru, by se dalo uvažovat i o domě č. R-III-34, jehož výplň byla na mnohých místech přerušena vrstvou uhlíků. Dům neposkytuje informace, které by mohly nějak přispět k určení jeho konstrukce (*Baran 2004*, 70, 99).

⁴⁰ Odvozeno z obrázku.

V Groß Strömkendorfu zanikl s největší pravděpodobností při požáru dům č. 3-92/39 (Obrázek 45). Svislé trámy nosných stěn a dřívější obložení stěn se dochovaly v zuhelnatělém stavu, ve vzdálenosti 0,25 m od kraje hliněných stěn. V každém z rohů byla v průřezu trojúhelníková štípaná dřeva. Průběh zdi byl na více místech přerušen. V domě bylo celkem pět sloupových jam, z toho dvě po hřebenových sochách, které byly zahlobeny kolem 0,50 m. Další dvě jamky se nacházely v průběhu delších stran (každá u jedné z nich). Pátá jamka byla situována na průsečíku spojnic jamek od hřebenových soch a spojnice jamek, umístěných v delších stranách. Jednalo se tedy o dům typu 2c. Podpory situované v jižní stěně mohly sloužit jako sloupy dveří. Také ve stěně protilehlé se nacházely dvě kulatiny, které sloužily ke stabilizaci zdi. Tato dřeva, stejně jako další svislá dřeva v rozích, přitom s velkou pravděpodobností nebyla zapuštěna do podlahy, nebo pouze málo. Svislé trámy byly v rozích spojeny drážkou se štípanými dřevy nebo kulatinami v rozích. Dům měl střechu s lemžy⁴¹ a slemenem (Obrázek 58), jež nesly dvě hřebenové sochy. Na příkladu tohoto domu se ukazuje, že archeologickým výzkumem nejdou zdaleka odhalit všechny prvky konstrukce. V případě, že by dům nezanikl při požáru a nevytvořily se tak lepší podmínky pro alespoň částečné dochování dřev konstrukce, měly zahlobené trámy v rozích by se nejspíše nepodařilo prokázat (Tummscheit 2011, 47, 205).

Pokud jde o možné užití konstrukce stěn, je v souvislosti s nimi dobré zmínit konstrukce výdřev studní, které byly v hojném počtu (72 jistých, 89 možných) nalezeny v Groß Strömkendorfu. V nich se dochoval organický materiál a způsob, jak byla provedena výdřeva, byl v některých případech jasně patrný (Obrázek 47). Díky dřevům dochovaným ve studních, byla také získána nemalá série dendrochronologických dat. Prvním typem výdřevy, který se zde vyskytl, jsou studny s pravoúhlým bedněním, tedy studny s roubenými stěnami. Tento typ výdřevy se dále dělí na různé typy, podle klasifikace F. Biermana (viz *Biermann 2001*). Pro potřeby srovnání s výše uvedenými možnostmi konstrukce stěn budou uvedeny pouze základní typy. Dalším typem byly studny soudkovité, studny s vyplétanými stěnami a studna, jejíž stěny byly obloženy svislými fošnami. Mezi prozkoumanými studnami byly i studny bez výdřevy (Tummscheit 2011, 100-110).

⁴¹ Tenčí postranní tyč držící krytinu u krovů s hřebenovou vaznicí (<http://www.lidova-architektura.cz/prehled-seznam/encyklopedie/lemezy-vlace.htm> [8.8.2013]).

Pro porovnání budou uvedeny i domy zaniklé při požáru z jiných lokalit, které poskytují zajímavé informace o jejich konstrukci. Ve formě dvou spálených kulatin, které se stýkaly pod pravým úhlem v severozápadním rohu domu, se dochovaly relikty dvou stěn v objektu č. 76 v Bachórze, v Podkarpatském vojvodství v Polsku. V severozápadním rohu zde bylo umístěno i otopné zařízení a sloupová jamka (Cygan 2006, 38). Zbytky spálených latí byly nalezeny i v domech č. 1 a 2 v Grodzisku Dolnym, rovněž v Podkarpatském vojvodství. V domě č. 1 byly zbytky spálených dřev podél západní a jižní stěny a ve střední části domu, v domě č. 2 pak v jihozápadním, jihovýchodním a severovýchodním rohu a podél východní a severní strany (Cygan 2006, 38). Velmi dobrý zdroj informací představuje dům č. 5 z lokality Kraków- Nowa Huta. Tady byly na dně objektu podél stěn žlábků o šířce 5-12 cm a hloubce 3-12 cm. V nich byly otisky latí, jedna z nich byla dokonce objevena in situ u západní stěny domu. Kromě toho byly v domě nalezeny také ohořelé zbytky dřevěných desek, které v horizontálním směru zabíhaly do severní, západní a východní stěny. V domě byly dále dokumentovány kusy do červena vypálené hlíny, z obmazání stěn (Cygan 2006, 38). Nálezy zbytků spálených dřev jsou i z objektů č. 50/62, 64, 18, 138 a 6a/54 z téže lokality. Podobné nálezy jsou známy také z lokalit Żukowice (obj. č. 29, IV), Dessau –Mosigkau (domy č. 1, 16, 19, 38, 2), nebo z domu z Bernašivky na Ukrajině, o kterém bude podrobněji pohovořeno v kapitole o funkci polozemnic (Cygan 2006, 38; Profantová 2003, 32-33). Zajímavé poznatky přinesl i výzkum ukrajinského sídliště Novotrojickoje, datovaného do 9. století. Kvůli zániku lokality požárem se zde dochovaly početné relikty zuhelnatělých částí konstrukcí, např. štípaná prkna o šířce 0,25-0,3 m zasunutá za sloupy, která tvořila výdřevu stěn zemnic, nebo relikty krovu zříceného do zahloubené části (Vařeka 2004, 331-332).

Rozhodně cenné informace přinesl experiment I. Pleinerové, která ve spolupráci etnografem J. Vařekou⁴² a architektem J. Škabradou, na základě nálezů ze sídliště v Březně u Loun, rekonstruovala možnou podobu dvou vybraných domů a realizovala jejich výstavbu. Pro lepší představu toho, jak mohly vypadat domy výše rozdělených typů, jsou rekonstruované domy uvedeny a je popsán způsob jejich konstrukce. Prvním z domů, který byl rekonstruován, byl dům č. 5 (Obrázek 48). Tato stavba byla datována do 6. století. Podle rozmístění sloupových jam by se dal dům podle zde užití klasifikace přiřadit k typu 3c. Měl sloupové jámy ve středech obou kratších stran a třetí sloupová jamka byla situována v severozápadním rohu. Jednalo se o stavbu přibližně obdélníkového půdorysu

⁴² V případě rekonstrukce stavby č. 5.

se zaoblenými rohy, jejíž rozměry se pohybovaly kolem 4,60 x 4,20 m. Delší osa domu ležela na ose Z-V. Extrémní zahloubení domu v podloží bylo 80 cm. Kamenná obdélníková pec stála v severozápadním rohu. V některých místech byly dokumentovány malé jamky podél stěn. Dvě sloupové jamky ve středu kratších stěn jsou interpretovány jako pozůstatky po hřebenových sochách, které nesly slemeno (Obrázek 49). Střecha byla rekonstruována jako sedlová. Zpočátku byla při rekonstrukci také zvažována kombinace sedlové a valbové střechy s valbou na východní straně. Menší jamky, které byly rozmístěny těsně při stěnách, spolu se zaoblenými rohy zahloubené části domu, ukazovaly na vyplétanou konstrukci. Kvůli užití vyplétané konstrukce byla střecha rekonstruována tak, že její okraje dosedaly až na úroveň někdejšího povrchu, neboť lehké vyplétané stěny by neunesly její zátěž (Obrázek 59). Na základě sklonu střechy⁴³ a délky stěn byla odvozena výška od podlahy ke slemenu, činila 3 m. Určité interpretační potíže činila třetí sloupová jamka, jejíž účel byl nakonec shledán v poskytnutí dodatekové opory. Vchod do domu byl rekonstruován v západní stěně, a to na základě nepatrné sníženiny v daných místech, která by mohla poukazovat na to, že se dveře otevíraly ven. Střecha byla pokryta rákosovými došky, které byly vázány na vodorovné tyče (Pleinerová 1986, 104-171).

Dalším domem, který byl rekonstruován, byl dům č. 69 (Obrázek 50), který by se dal obecně zařadit, podle zde použitých typů, k typu 3. Zde se jednalo o dům z mladší fáze sídliště, datovaný do devátého století. Rekonstrukce byla provedena hlavně na základě rozmístění sloupových jam a absence pozůstatků po hřebenových sochách (Obrázek 51). Nejlépe dokumentované situaci odpovídala drážková konstrukce s věncem, z něhož je možné vztyčit krov. V úvahu byla při rekonstrukci brána střecha valbová a sedlová, zcela vyloučit nebylo možné ani střechu stanovou. Nakonec byla zvolena střecha valbová (krov na kobylu s valbou na severní straně), neboť se zdálo, že na východní straně domu byl situován vchod, a takové řešení se jevílo výhodnější. Při užití sedlové střechy a krovu na kobylu by bylo výhodnější, aby byl vchod ze štítové strany, aby se neomezovala jeho výška (Pleinerová 1986, 119-171).

4.7 Vnitřní vybavení domů

O tom, jak vypadal interiér domu, se nám nedostává mnoho informací. V této podkapitole bude obsaženo shrnutí určitých pozorovaných jevů a jejich interpretace

⁴³ Sklon střechy 40-45°, což je typické pro naše klimatické podmínky.

pro dokreslení celkového obrazu toho, co víme o podobě raně středověkých vesnických domů.

4.7.1 Podlahy

Většina polozemnic měla jistě podlahu tvořenou ušlapanou hlínou. To potvrzují zbytky tenké vrstvy kompaktní hlíny, které bývají patrné na dnech těchto objektů. Za další důkaz existence takových podlah by mohla být považována přítomnost menších sloupových jamek po vnitřním vybavení domů, kterou by dřevěná podlaha vylučovala (Cygan 2006, 41; Kuna – Profantová 2005, 114; Pleinerová 2000, 185; Tummuscheit 2011, 40).

Podlahy polozemnic byly opakovaně pozorovány v Groß Strömkendorfu, například jako tenké vrstvy tmavě zbarvené zeminy bezprostředně nad úrovní zahloubení. Tyto vrstvy byly interpretovány tak, že vznikly v době užívání domu. Dochování této vrstvy bylo závislé na půdě, do které byl dům vyhlouben⁴⁴. U domů s dobře dochovanou zahloubenou částí je zřejmé, že v nich byla původně poměrně silná podlaha. Pouze v několika málo případech, když byl dům zahlouben do kompaktního jílu, bylo možné rozeznat ušlapanou, tmavě zbarvenou podlahovou vrstvu od výplně domu. V domě č. 3-811 byla nad takovou vrstvou ze špinavého a zhutněného jílu ještě vrstva písku, a to i když v okolí domu se žádný písek nevyskytoval. Musel sem být tedy speciálně přinesen. Na rozdíl od slabě humózních jílovitých výplní polozemnic, byl tento písek zbarven do černo-hněda. Na to měly vliv kousky dřevěného uhlí a humózních uloženin. Proto je písek považován za starší povrch. V tomto domě se daly jasně rozeznat celkem tři podlahové vrstvy. Tímto způsobem byly pískem vyplněny ještě další dva domy, ale nebyla v nich zřetelná srovnatelná kompletně dochovaná podlahová vrstva (Tummuscheit 2011, 40).

Stejně jako v Groß Strömkendorfu, i v Roztokách byla v některých domech identifikována tenká sešlapaná vrstvička, tedy podlaha domu⁴⁵. Tento kontext bylo možné často rozeznat jak na řezu objektem, tak mikromorfologicky. Jedná se však víceméně jen o rozhraní, nikoli o pravou vrstvu, a tak vrstvě nebyly přisuzovány žádné nálezy. Zhruba

⁴⁴ U domů zahloubených do písčité půdy nebyly tyto vrstvy jasně zřetelné.

⁴⁵ Vrstvy výplní byly rozděleny do několika typů, které se vyskytovaly opakovaně; popisovaná vrstva popsána jako typ P.

ve třetině zahloubených domů byla zachycena nad vlastní podlahou tenká tmavší vrstva⁴⁶. Mocnost této vrstvy byla cca 2-5 cm a ve většině případů pokrývala celou plochu domu. Proto byla původně považována za vrstvu spojenou s užíváním domu. Výsledky mikromorfologické analýzy ale ukázaly, že tato vrstva má spojitost již s první fází zániku objektu (*Kuna a kol. 2014*, v tisku).

I podlahy v Raškově jsou popisované jako rovné, dobře ušlapané. V několika domech (č. R-III-5, R-III-13, R-III-23, R-III,45, R-I-50, R-I-11, R-I-14, R-I-30, R-I-35 a R-I-64) byla podlaha vymazána hlínou. Velmi zajímavým nálezem byl již zmiňovaný dům č. R-III-50, který zanikl při požáru, v němž byly zřetelně patrné zbytky spálené dřevěné podlahy, která byla složena z tenkých dřev. Ty byly dokumentovány v severní části polozemnice na ploše 1,6 x 1,8 m. Skutečnost, že by se mohlo jednat o zbytky podlahy, by potvrdovalo i to, že dno zahloubeného domu nebylo ušlapáno (*Baran 1988*, 35-36, 104-105). S podobnou interpretací se setkáváme u raškovského domu č. R-I-76, kde je s podlahou spojován žlábek ve stěnách, nacházející se na úrovni podlahy (hloubka 0,1 m). Do souvislosti s dřevěnou podlahou je zde kladen také nález ohořelého zbytku dřevěné desky o délce 0,6 m a šířce 0,15 m. Povrch zahloubené části domu je popisován jako stlačený (*Baran 2004*, 80).

V několika domech na zkoumaných sídlištích byly dokumentovány zásobní prostory, které mají charakter malého sklípku nebo zásobní jámy. Popsané objekty byly vyhloubeny buď do stěny objektů, nebo do jejich podlahy (více viz 4.7.3). V této souvislosti považují za zajímavou úvahu V. D. Barana, zda přítomnost jámy v podlaze nebyla podmíněna existencí dřevěné podlahy (*Baran 1988*, 39).

4.7.2 Vstupy

Určení polohy vchodů do chat a jejich rekonstrukce je vzhledem k malému množství stop, které by umožňovaly vchod lokalizovat, těžkým úkolem. Ke stopám, které by mohly o poloze vchodu prozradit něco více, patří úzké, zahloubené vchodové výběžky (známé např. z lokalit Březno, Korčak, Dessau-Mosigkau, Mužla, aj.) (Obrázek 52). Informace o umístění vchodu mohou také poskytnout různé nepřímé indicie, jako například vydlážděný stupeň na úrovni podorničí, kúlové jamky od veřeje dveří, nebo pozůstatek dřevěného žebříku (*Cygan 2006*, 41; *Kuna – Profantová 2005*, 114; *Pleinerová 1986*, 109; *Pleinerová 2000*, 187-88).

⁴⁶ Vrstva popsána jako typ G.

Výše popsané vchodové výběžky byly v Roztokách zjištěny ve 3-4 případech (domy č. 1034, 1040, 1035, 727?). Dům č. 727 je uveden s otazníkem, protože podle tvaru a hloubky výběžku není jasné, zda šlo o vchodový výběžek nebo sklípek. Vchodové výběžky byly situovány v boční stěně domu vzhledem k peci (dům č. 1034), v severovýchodním nároží (dům č. 1035) a v severní stěně za pecí (1040). U domu č. 727, kde je interpretace vchodu nejasná, v jihozápadním rohu.

Stopy po vstupech, které alespoň umožnily určit jejich pozici, byly dokumentovány u 36 domů na lokalitě Groß Strömkendorf. V těchto případech se jedná alespoň o plošné výběžky nebo stupínky, tedy markantní nepravidelnosti v zahloubené stěně domů, anebo o stopy od veřeje dveří. Musíme počítat s tím, že přístup do domu často nezanechal žádné stopy, mohlo se jednat o určitou stoupající dřevěnou konstrukci a obzvláště u málo zahloubených domů mohl být vstup zničen. Stopy po vchodech byly zjištěny jak v rozích domů, tak v průběhu jejich kratších i delších stěn (*Tummscheit 2011, 38*).

Také v Raškově nejsou ve většině staveb po vchodech žádné stopy. Podle V. D. Barana ale může k určení toho, kde byl vchod situován, posloužit orientace pece a za nejpravděpodobnější vidí umístění vchodu ve straně protilehlé peci. Tuto teorii by podporovaly i některé nálezy. V domech č. R-III-46, R-III-59 a R-III-62 byly ve stěnách protilehlým peci vyřezány pravoúhlé nebo oválné prohlubně široké 0,3-0,8 m, které vystupovaly 0,3-0,4 m za obrys zahloubených částí domů. Popsané prohlubně byly vždy zapuštěny až do hloubky úrovně podlahy domů a zřejmě se tedy dají spojit se vchody. Podobné útvary byly dokumentovány i v domech č. R-III-7 a R-III-63, kde byly situovány v boční straně (vzhledem k peci) a ve stěně za pecí. V těchto případech byly ale prohlubně interpretovány jako niky.

I na sídlišti Raškov I byly vzácně pozorovány možné stopy po někdejším vchodu. Na interpretaci měl opět vliv předpoklad, že nejracionálnější umístění vchodu je ve stěně naproti peci. Za pozůstatky po vchodech je považován poměrně velký schod, který se objevil u pěti domů (č. R-I-19, R-I-47, R-I-75, R-I-76, R-I-78). Všechny tyto útvary byly umístěny naproti peci, jejich výška byla 0,4-0,5 m, s výjimkou toho v domě č. R-I-47, kde byl schod vysoký 0,25 m. Rozměry schodů se pohybovaly od 0,55 x 1,35 m do 0,7 x 1,7 m. U dalších staveb jsou za jednu z možností způsobů řešení vchodu považovány dřevěné schody, které se nedochovaly. V souvislosti s výše zmíněnou teorií o vztahu mezi polohou a orientací pece k umístění vchodu, je nutno uvést doklady vchodových výběžků na lokalitě Korčák VII, kde byly vchodové výběžky zachyceny pětkrát a to vždy

diagonálně proti peci. Stejně umístění mělo i několik výběžků v Dessau-Mosigkau. To, že by měla poloha a orientace pece souviset s umístěním vchodu, naznačil i rozbor P. A. Rappoport (viz *Rappoport 1975*). Z dat získaných v Roztokách, Březně a Groß Strömkendorfu takový vztah nevyplývá. Otázkou je, zda je k takovým závěrům dostatek kvalitních informací (*Baran 1988*, 38; *Baran 2004*, 48; *Kuna – Profantová 2005*, 114; *Tummscheit 2011*, 38).

4.7.3 Kúlové konstrukce v interiéru a sklípky

Při malé velikosti polozemnic není překvapením, že po vnitřní výbavě a případném členění domu se zachovává malé množství stop. Předpoklad, že většina součástí výbavy domu byla z organických materiálů (dřevěná lůžka, lavice apod.), tento stav nijak nevylepší. Pro polozemnice pražského typu je obvyklé větší množství kúlových jamek různého průměru a hloubky, nejčastěji poměrně malých. Ve většině případů není patrný nějaký systém jejich uspořádání, proto není možné bližší určení toho, pozůstatkem jakého vnitřního vybavení domu jsou. Není jasné, zda jsou tyto jamky současné s domem, ale zdá se to být pravděpodobné. Jedním z opakujících se uspořádání je dvojice jamek před pecí. Ty se buď objevují v podobě středně velkých jamek, nebo častěji, jako dvojice shluků malých kúlových jamek. Popsané sluky se vysvětlují tím, že zařízení, jehož mají být jamky pozůstatkem, se opakovaně budovalo. Dvojice jamek před pecí I. Pleinerová vykládá jako pozůstatky sušícího zařízení. Relativně častým prvkem v domech jsou také zapuštěné nádoby do podlahy v okolí pece, po kterých v domě zůstala jamka, v některých případech i část nádoby⁴⁷ (*Baran 1988*, 38-39; *Kuna – Profantová 2005*, 111-114; *Pleinerová 2000*, 195-196; *Tummscheit 2011*, 39).

Přítomnost sklípků v domech je spíše vzácná (*Cygan 2006*; 51). Ze všech lokalit, kterým se práce věnuje, jsou však takové objekty známé. Tyto zásobní prostory, které mají charakter malého sklípku nebo zásobní jámy, jsou buď vkopané do stěny objektu, nebo do jeho podlahy. V Roztokách bylo zachyceno celkem 7 sklípků (domy č. 727, 903, 911, 920, 932, 939, 1040). Ve většině případů šlo o menší jámy, jejichž průměr byl 80 cm a méně. Trochu větší velikostí vynikal sklípek v domě č. 939. Svoji velikostí nebyly srovnatelné např. s obilnicemi. V pěti případech byly sklípky zahloubeny šikmo do stěny a zároveň pod úroveň podlahy. V domě č. 727 byl sklípek vyhlouben pouze do stěny a v domě č. 1040 pouze do podlahy domu. V jednom případě byl sklípek uprostřed stěny

⁴⁷ Např. v domě č. 939 v Roztokách u Prahy.

s pecí, ve čtyřech případech v rohu naproti peci a dva sklípky byly situovány diagonálně proti peci. Ve dvou domech byla v ústí sklípku kúlová jamka a v jednom z těchto případů byla za kúlem uložena nádoba. Ve dvou sklípících (v domě č. 911 a 939) byla nalezena celá nádoba (*Kuna – Profantová 2005*, 114).

Podobné útvary jsou známy i z Groß Strömkendorfu, kde byly odkryty u 10 domů. Jejich hloubka se pohybuje od 0,17 m do 1,1 m a jejich tvary jsou různé. Objevily se krátké obdélníkové, méně dlouhé a úzké nebo kulovité jámy, s rozměry v rozmezí 0,6 x 0,48 m až 1,3 x 0,9 m. Pouze jáma v domě č. 3-431 dosahovala mimořádné hloubky 1,1 m. Jámy jsou často v rohu domu, ale i přibližně ve středu domu.

V Raškově III jsou sklípky známy z domů č. R-III-9, R-III-56 a R-III-81. Ve dvou domech byly umístěny u severní stěny domu z boku pece, v domě č. 9 naproti ústí pece. V půdorysu šlo o okrouhlé jámy s průměrem 0,7-1,3 m. Jejich hloubka se pohybovala od 0,4 m do 1,4 m. Stěny jam se se zvětšující hloubkou zužují, což dává jámě v průřezu kuželovitý tvar. Dno jam bývá rovné nebo čočkovité. Nabízí se úvaha, že podlaha nad jámami musela být překryta dřevěnou podlahou. V jámách byly nalezeny fragmenty keramiky a zvířecích kostí. V jámě domu č. 56 byla dokonce nalezena lidská lebka bez dolní čelisti a nosních kůstek (*Baran 1988*, 38-39). V Raškově I se s takovými jámami setkáváme v 15 objektech (*Baran 2004*, 80).

5 K funkci polozemnic

V kultuře pražského typu jsou často polozemnice jedinou známou formou domu. Je důležité položit si otázku, jaká kritéria vedou k interpretaci, že se jedná o obytné stavby. Obvykle používanými argumenty jsou: nálezový materiál, velikost domu a přítomnost otopného zařízení (*Tummscheit 2011*, 51). Zajímavá je z tohoto pohledu situace na Islandu, kde objekty, zcela identické s domy kultury pražského typu, existovaly na sídlištích zároveň s většími nadzemními domy. V tomto případě byla situace zhodnocena tak, že polozemnice měly funkci specializovaného ženského pracovního prostoru, textilních dílen na výrobu vlněného textilu (*Kuna a kol. 2014*, v tisku). Zdá se, že taková situace se nedá pro lokality, jimž je práce věnována, předpokládat. V Raškově III byly dvě situace interpretovány jako pozůstatky nadzemních staveb (*Baran 1988*, 98, 112), z Groß Strömkendorfu jsou také k dispozici doklady existence nadzemní stavby. Hlavně pro první fázi se předpokládá existence více takových objektů (*Tummscheit 2011*, 173). Zdá se, že oproti Roztokám, by zde pro nadzemní stavby byl i dostatek volného nezastavěného prostoru. Je třeba si uvědomit, že i lidé, kteří obývali sídliště, ze kterých je znám pouze diskutovaný typ domu, potřebovali také zázemí k vykonávání řemeslných činností. Ovšem ve většině případů je problematické spojení domu s určitou výrobní činností v nálezovém kontextu identifikovat. Většina nálezů totiž pochází z výplní zahloubených domů. I v případě, že jsou ve výplni nalezeny předměty, které by bylo možné s určitou řemeslnou činností spojovat (např. přesleny, tkalcovská závaží, tyglíky, licí pánvičky, struska, aj.), nelze je dávat do souvislosti přímo s daným objektem, neboť se do výplně mohly dostat jako sekundární odpad. Přesto však je ze zkoumaných sídlišť k dispozici několik indicií, které by mohly naznačovat jinou, než obytnou funkci zahloubených domů.

V domě č. 3-145 (Obrázek 53) v Groß Strömkendorfu byly na úrovni podlahy nalezeny okuje⁴⁸, které by mohly dokládat kování v tomto místě. V domě bylo ohniště sestavené z kamenů, které částečně zasahovalo mimo zahloubený prostor domu. Podobná situace byla zjištěna i v dalším z domů v Groß Strömkendorfu. Předpokládá se, že v těchto případech se v polozemnicích odehrávala řemeslná činnost (*Tummscheit 2011*, 51). Mezi časté nálezy na lokalitě patří tkalcovská závaží. Ve dvou případech bylo dokumentováno větší množství těchto předmětů na úrovni podlahy zahloubených domů, v obou případech ve východní části domu. Jedním z nich byl dům č. 3-680, kde byla tkalcovská závaží

⁴⁸ Hammerschlag.

původně nakupená v jihovýchodním rohu (Obrázek 54). Během vybírání objektu se tato hromada částečně zhroutila a závaží se rozvalila do širšího prostoru. Druhým příkladem takového nálezu je dům č. 3-144,2. Zde závaží spolu s okolním materiálem vykazují stopy ohně. V tomto případě se zdá pravděpodobné, že sem byla závaží odložena spolu s jiným materiálem, což by potvrdila i přítomnost jednoho ze závaží ve sloupové jámě. V tomto případě tedy není spojitost se závažími a domem přesvědčivá (Tummscheit 2011, 51). Za drobnou zmínku stojí i nález podlouhlé jámy v jihozápadní části domu, jejíž průběh byl paralelní s jižní stěnou. Na jiných sídlištích se v podobných jamách často nalézala tkalcovská závaží a jáma byla interpretována jako pozůstatek po umístění tkalcovského stavu. V popisované jámě v Groß Strömkendorfu ale takové nálezy nebyly učiněny. Jámu proto nemůžeme dávat do souvislosti s tkalcovským stavem a domu nemůže být přisuzována nějaká speciální funkce (Tummscheit 2011, 51). Celkově je možno situaci shrnout tak, že ačkoli je z vysokého počtu nálezů patrné, že na lokalitě musely být tkalcovské stavy a tudíž zde probíhala textilní produkce, není možné tuto činnost vázat ke konkrétním místům nebo objektům. Podle nálezů by se dalo uvažovat i o zpracovávání jantaru nebo skla (Tummscheit 2011, 51).

V Roztokách byl učiněn nález licí pánvičky (výplň domu 1034), u níž spektografická semikvantitativní analýza a mineralogický a mikrochemický rozbor potvrdily, že sloužila k odlévání barevných kovů (Obrázek 55; Obrázek 46). Dále z objektu č. 1087 pocházejí dva zlomky kornoutovitého tyglíku. Na tyglíku nebyly zjištěny doklady výrobní činnosti, pouze očazení. Ani mineralogická analýza nepotvrdila, že by byl zlomek vystaven dlouhodobému žáru či kontaminován barevnými kovy. Dále zde byly učiněny nálezy přeslenů, i když nejsou příliš početné. Většina přeslenů pochází z chat, vzácněji byly objeveny ve výplni obilnic. Dále byly nalezeny různé železné, kostěné, parohové a skleněné předměty (skleněné korálky). I v těchto případech ale na těchto základech spojení určitého objektu s výrobní činností není možné (Kuna – Profantová 2005, 176-207).

Podobná situace jako v Roztokách je i v Raškově. Jsou zde dokumentovány nálezy výrobků ze železa a bronzu, nevelké množství přeslenů a tkalcovských závaží, licí pánvička a tyglík. Jen malé bylo v nálezovém souboru zastoupení kostěných předmětů (Baran 1988, 17-24).

Na sídlišti Raškov I byl objeven komplex, který je dáván do souvislosti s tavbou a zpracováním železa. Komplex tvoří železářská tavící pec s jámou (jáma A) a dům č. R-I-8. Pec měla oválný tvar, rozměry její vrchní zahloubené části byly 0,21 x 0,30 m. Výška

stěn od roviny topeniště činila 0,30 m. Její vnitřní rozměry byly 0,52 x 0,61 m. Délka topeniště, které bylo rovné a trochu stoupalo k ústí pece, byla od zadní strany k ústí 0,60 m. Ústí mělo polooválný tvar a bylo obráceno k jámě A. Pec byla vyplněna zeminou promíšenou uhlíky a popelem, na jejím dně byla vrstva popela o tloušťce 5 cm. V půdorysu měla vrchní část jámy čtyřboký tvar o rozměrech 1,08 x 1,15 m. Její jižní a západní stěny byly obloženy kamennými deskami. Deska umístěna u ústí pece měla výřez, jehož tvar se přizpůsoboval ústí pece. V nižších částech měla jáma okrouhlý tvar, v řezu hruškovitý. Podle Я. V. Barana se jednalo původně o hospodářskou jámu, která byla po vzniku tavící pece zasypána hlínou a svrchu pokryta kamennými deskami, po kterých se pohybovali pracující. Dům č. 8 pak interpretuje jako výrobní prostor. Byla zde dokumentována nevelká okrouhlá pec, na jejímž topeništi byly zbytky železa. U pece byla jáma o průměru 0,5 m. Tu dává Я. V. Baran do možné souvislosti s ochlazováním železných výrobků. Dále interpretuje jamky, které byly vzdáleny 0,2 m od západní a 0,3 m od východní stěny a třetí jamku mezi nimi, jako pozůstatky zástěny, která oddělovala prostor na dvě části. Nelze podle něho vyloučit oddělení obytné části a dílny (plocha zahloubené části byla max. 18 m²). Průměr těchto jamek byl do 0,5 m a hloubka do 0,3 m. Průměr jam a jejich zahloubení bylo poměrně velké, možná by se o nich mohlo uvažovat jako o stopách po konstrukci střechy. Podle mého názoru je s jistotou se zástěnou spojovat nelze. Dům byl zaplněn zeminou promíšenou s kousky uhlíků, popela, železné rudy a strusky. Celý komplex je podle keramiky datován do 8. století, čemuž by odpovídala i archeomagnetická data (*Baran 2004*, 47-59).

Je nutné zmínit důležitý nález J. S. Vinokura, který v roce 1990 objevil v obci Bernašivka na středním Dněstru dílnu kovolitec, datovanou před polovinu 6. stol (Obrázek 56). Jednalo se o běžný dům o ploše 10, 1 m² s kamennou pecí v severozápadním rohu, zahloubený cca 60 cm pod někdejší povrch. Dům zanikl při požáru, díky čemuž se pravděpodobně podařilo specifickou funkci objektu doložit, neboť v domě zůstala značná část jeho inventáře. Bylo zde nalezeno celkem 64 licích forem, hliněná pánvička s tulejí, ve které se kov nahříval a poté z ní lil do forem. Z českého prostředí je známá nejstarší kovárna z poslední třetiny 9. století z Mikulčic. Nejstarší dílna kovolitec byla objevena rovněž v Mikulčicích a byla datována do závěru 8. století (*Profantová 2003*, 32-33).

V souvislosti s kovářskou činností je jistě dobré zmínit výsledky analýzy stop kovářské činnosti (zahrnutý již i novějšími výzkumy, tzn. 2006-2010), která byla provedena v Roztokách u Prahy. Analýza zachytila okuje v objektech 1519, 1649, 1715,

1771, 1773, 1775 a 1824. Hustota okují v daných souborech byla však natolik nízká, že ani u jednoho z objektů nelze předpokládat přímou spojitost se soustavným zpracováním železa za tepla. V souladu s tím je i fakt, že v četnosti okují není patrný rozdíl mezi podlahami domů a výplněmi, včetně jejich svrchních částí, které vznikaly nejspíše jako odpadové areály. Podle M. Kuny je však i tak kovářské zpracování železa na lokalitě nálezy dobře doloženo, neboť okuje byly zachyceny téměř ve všech zónách lokality, a to bezmála ve čtvrtině vzorků podrobených analýze. Důležité je upozornit na to, že vzorky, u nichž nebyl zjištěn magnetický materiál, do analýzy nebyly zahrnuty (*Kuna a kol. 2014*, v tisku).

Jako o prostorách, kde se soustavně provozovala nějaká řemeslná činnost, je někdy uvažováno i o zahloubených domech, ve kterých bylo více než jedno otopné zařízení. Vzhledem k velikostem jednoprostorových domů a kamenných pecí, se zdá souvislost druhé pece či ohniště s obytnou funkcí domu nepravděpodobná (*Profantová 2006*,116). V Roztokách k takovým objektům patří domy č. 665, 1045.1, 1096 a nejisté dům č. 912⁴⁹. Ve jmenovaných domech šlo o kombinaci kamenné pece v rohu a ohniště, které bylo umístěno na dně domu. V polozemnicích č. 739.2, 1058 a 1059 šlo o domy s kamennou a hliněnou pecí. Posledně zmiňovaná kombinace je v Čechách známa pouze ze dvou lokalit, a to právě z Roztok u Prahy a dále z Prahy-Bubence. Z Moravy jsou domy s kamennou a hliněnou pecí známy z Pavlova a Břeclavi-Pohanska a ze Slovenska z lokalit Nitra-Mikova Dvoru a Velkého Cetína (*Profantová 2006*, 120). Více hliněných pecí bylo nalezeno v Raškově. Jedná se o domy č. R-I-73 (plocha domu 20,14 m²), kde byly dvě kamenné pece a ještě další kopulovitá hliněná (*Baran 2004*, 78-79). V domě č. R-I-75, jehož velikost byla 14,76 m², byla pec kamenná i kopulovitá hliněná (*Baran 2004*, 79-80). V nápadně velkém domě č. R-I-79 byly dvě kamenné a dvě hliněné kopulovité pece (*Baran 2004*, 81). Jako příklad dalšího naleziště na Ukrajině, kde se tyto pece vyskytovaly, můžeme uvést Ripnev II. Hliněné pece jsou známy i z Rumunska a Moldávie (*Profantová 2006*,120).

Z Raškova III je znám jeden dům, kde byly dvě kamenné pece. Jedná se o dům č. R-III-73. Jedna pec byla v severovýchodním rohu a druhá hned vedle ní. Rozměry pece č. 1 byly 0,8 x 0,9 m, výška stěn od úrovně podlahy domu 0,32-0,56 m. Druhá pec zabírala prostor 0,6 x 0,82 a její stěny dosahovaly výšky 0,3- 0,5 m od roviny podlahy. Celkově tedy pece v domě zabíraly plochu cca 1,2 m². Dům byl velký 8,35 m², zbýval tedy

⁴⁹ V jeho středu nalezena vypálená, téměř oválná plocha, která však nebyla zjištěna na dně.

poměrně malý prostor 7,15 m² (Baran 1988, 114). Z Raškova I jsou známy tři takové případy (dům č. R-I-34, R-I-63, R-I-68). V případě domu č. R-I-34 nebylo možné určit jeho velikost. Ostatní dva domy mají větší rozměry (17,22 m² a 28,3 m²). Více informací o domech viz Tabulka 21: Raškov v příloze (Baran 2004, 68-77). Pro úplnost je třeba zmínit několik domů z Raškova III, kde byla otopná zařízení dvě, kamenná pec a druhé topeniště, které bylo interpretováno jako rozebraná starší pec (šlo o domy č. R-III-23, R-III-55, R-III-60, R-III-61, R-III-86). V těchto případech je otázkou, s jak velkou jistotou se vypálené plochy nalezené na úrovni podlahy dají považovat za rozebrané pece starší (Baran 1988, 94-119). V Groß Strömkendorfu se s domy, v nichž by byly nalezeny pozůstatky dvou otopných zařízení, nesetkáváme (Tummscheit 2011, 32-38).

Pro úplnost je třeba připomenout neobvyklé a kuriózní interpretace polozemnic – například pokus o jejich ztotožnění s raně středověkými saunami. Tyto interpretace se opírají o zprávu Ibrahima Ibn Jakuba (např. Olejarczyk K. – Tynieć, A. 2010) (viz kapitola 3.2 Polozemnice v písemných pramenech).

6 Závěr aneb výsledky porovnání lokalit

Výběr otázek, které byly v práci řešeny, byl ovlivněn dostupností informací. To se samozřejmě v práci projevuje. Nejpriznivější bilanci tak nabídlo sídliště v Roztokách u Prahy, a to i přesto, že nejnovější výzkumy ještě nebyly zpracovány. Situace byla usnadněna také možností konzultací s archeology, kteří se na výzkumech významně podíleli (M. Kuna, N. Profantová). Méně možností bylo pro sídliště Groß Strömkendorf a Raškov, kde byly informace čerpány z publikací o těchto lokalitách (*Baran 1988; Baran 2004; Tummuscheit 2011*). Především v případě Raškova, jsem se setkávala s tím, že potřebné informace k řešení určitého problému nebyly, v dané publikaci obsaženy⁵⁰. Je třeba upozornit i na to, že na rozdíl od ostatních dvou lokalit, v případě sídliště Groß Strömkendorf nebyly učiněny pokusy o přiřazení objektů k určitým vymezeným fázím. Tím se dostáváme k otázce metodiky výzkumu raně středověkých sídlišť. Již z kapitol o chronologii na jednotlivých lokalitách je zřejmé, s jakými problémy se datování raně středověkých sídlišť potýká. To je hlavním důvodem, proč nebylo věnováno více prostoru tomu, jak byly domy na sídlišťích uspořádány, a zda netvořily nějaká uskupení.

Nabízí se otázka, zda jako samostatná jednotka nefungoval pouze samotný dům, nýbrž i několik objektů, které se mezi sebou lišily. Pokračování studia právě v tomto konkrétním směru považuji za žádoucí. Při úvahách, jak prokázat, že objekty mohly být součástí takových uskupení, jsem ale nepřišla na uspokojivé řešení. To je podle mě důsledek samotného charakteru těchto archeologických pramenů a možností archeologických datovacích metod. Hlavním problémem se pro mě stala otázka, jak v případě, že by v plánu bylo patrné nějaké uskupení, přesvědčivě dokázat, že domy fungovaly současně⁵¹. Zde je třeba znovu připomenout tezi Я. V. Barana, který využívá tzv. pravidlo diagonálních návazností a pravidlo lineárních návazností. Pravidlo diagonálních návazností říká, že sousední domy téže chronologické fáze, případně fáze bezprostředně následující, jsou rozmístěny tak, že prodloužená spojnice rohu s pecí a rohu diagonálně protilehlého u mladšího domu, protíná jeden z rohů domu staršího. Tak by vzniklo uspořádání šachovnicového typu. Pravidlo diagonálních návazností se tedy spatřuje v tom, že rohy nejméně tří archeologicky současných domů leží často v jedné linii (*Я. V. Baran 2004, 12-46; Kuna – Profantová 2005, 133-134*). Tuto teorii jsem ale

⁵⁰ Např. profily výplní objektů, proplavení obsahu objektů interpretovaných jako sklípky.

⁵¹ S ohledem na odhadovanou životnost domů; vymezení fází, u nichž v realu ale nejspíše nebyly ostré hranice a domy tedy mohly fungovat v rámci dvou fází.

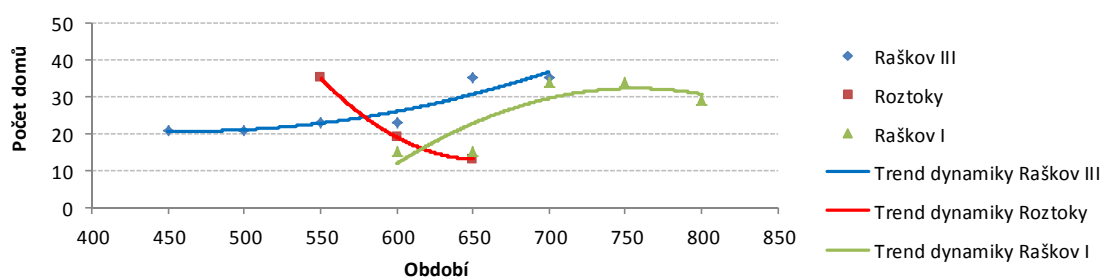
neshledala za věrohodnou. Na poměrně hustě zastavěných sídlištích jistě mohly takové případy vznikat náhodně. V souvislosti s kulturou pražského typu bývá zmiňován i náznak půlkruhového uspořádání zástavby, které může připomínat půdorys osady návesního typu (např. Březno u Loun, Dessau-Mosigkau, Korčák I). Jako příklad takového uspořádání z Roztok lze uvést skupinku čtyř domů v jižní části sondy IV (domy 920, 925, 926 a 927). Mezi těmito domy byly pravidelné vzdálenosti a všechny byly vybaveny pecí v jihozápadním rohu (Obrázek 57). Je však třeba zdůraznit, že v žádném z uvedených případů nejsou domy v půlkruhovém uspořádání jedinými obytnými objekty (*Kuna – Profantová 2005*, 135). V případě Raškova III se zdá, že domy byly uspořádány po skupinkách, které se střídaly s hospodářskými jámami. O uspořádání do oblouku by se dalo uvažovat u domů č. 15, 16, 17, 18, 19 a 21, zařazených do třetí fáze, a u domů č. 46, 47, 48 a 50, přiřazených k fázi druhé (*Baran 1988*, 30-33). O uspořádání domů do půlkruhu je přesvědčen i Я. V. Baran v případě sídliště Raškov I. Dle jeho názoru, zde byly čtyři domy umístěny na ose oblouku a pátý z jeho vnější strany (*Baran 2004*, 26-50). S hypotézami o uspořádání sídliště je třeba zacházet obezřetně. Nezbyvá, než souhlasit s názorem, uvedeným v publikaci sídliště Roztok u Prahy, že v případě tak velkého výskytu domů lze půdorysy osad konstruovat zcela libovolným způsobem (*Kuna – Profantová 2005*, 135).

S podobnými problémy se setkáváme i při hodnocení dynamiky rozvoje sídlišť. Graf 20, vyjadřující porovnání dynamiky, srovnává pouze data ze sídlišť Roztoky, Raškov I a Raškov III. V případě Groß Strömkendorfu se dá dynamika sídliště posoudit z textu v podkapitolách 2.2.3 a 2.2.4. Graf byl sestaven na základě domů ze sídlišť, které byly přiřazeny k určité chronologické fázi. Jak je výše uvedeno, tyto informace, nelze z publikace Groß Strömkendorfu vyčíst. Opět je zde nutno upozornit na potíže, které při takovém zacházení představuje chronologie, a na to, že fáze mají uměle vytvořené hranice, které ve skutečnosti nemusely existovat. Do grafu také nebylo zařazeno sídliště Raškov II, z důvodu pouze malého počtu objektů a míry jeho prozkoumání. Přejdeme k výkladu křivek grafu. Jednotlivé křivky vyjadřují trend dynamiky rozvoje sídlišť, tedy to, jak se v závislosti na čase měnilo množství domů na lokalitách. Jistě by takové křivky měly vyšší informační hodnotu v případě, že by bylo možné určit dobu fungování jednotlivých objektů a bylo by tedy k dispozici více dat, která by byla ukotvena v určitém čase. Taková možnost se ale nenabízí, a tak musíme počítat s určitým zkreslením. Svoji roli hraje i to, že ne všechny objekty se kvůli absenci výrazného materiálu daly k fázím

zařadit⁵². Zajímavý je klesající trend dynamiky sídliště v Roztokách. A to hlavně v porovnání se sídlištěm Raškov III, kde je tento trend po celou dobu rostoucí. V případě sídliště Raškov I je také k poslední fázi zařazeno o několik domů méně. Klesající trend dynamiky by byl i v nejmladší fázi sídliště v Groß Strömkendorfu (viz text kapitol 2.2.3 a 2.2.4).

Graf 20

Porovnání dynamiky trendů rozvoje sídlišť

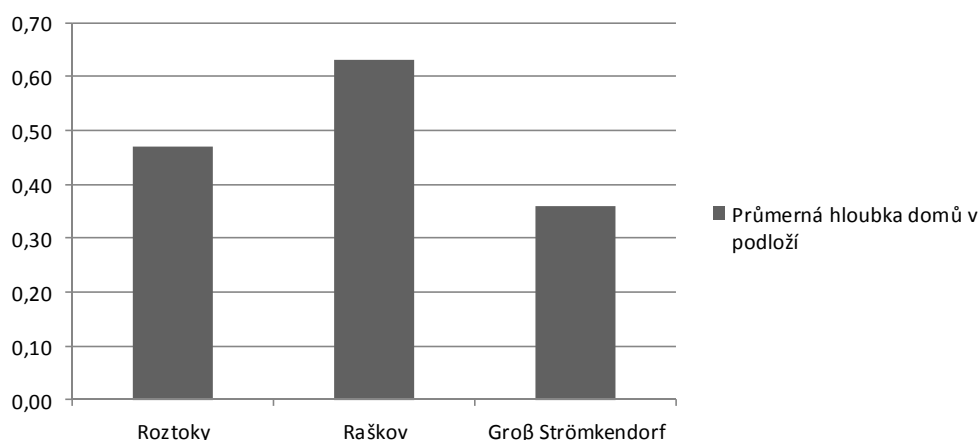
Nyní už bude věnován prostor výsledkům porovnání domů na jednotlivých lokalitách. Porovnání hloubky domů v podloží na lokalitách je ve shodě se závěry, že zahloubené domy jsou v oblastech východní Evropy zahloubeny více než v oblastech střední Evropy a vůbec nejméně v oblastech středního Polabí a Posálí (*Brather 2011*, 54-55; *Donat 1980*, 63; *Donat 1985*, 180). Průměrná hodnota hloubky v podloží je v Roztokách 0,47 m, v Raškově (I, II, III) 0,63 m a v Groß Strömkendorfu 0,36 m (Graf 21). Za směrodatné jsou v tomto ohledu považovány přírodní podmínky. Ve východoevropských rovinách představovaly přibližně čtvercové zahloubené domy téměř ideální adaptaci na silně kontinentální klima. Zahloubení domů poskytovalo dostatečnou ochranu proti větru a zimě. Místní půdní podmínky takové zahloubení umožňovaly. Ve střední Evropě jsou oproti tomu zimy mírnější a méně stabilní půdy nepřipouštěly větší zahloubení domů. Na stavbu domů v severoněmecké rovině měly vliv písčité sedimenty a vysoká hladina spodní vody (*Brather 2011*, 54-55; *Donat 1985*, 180; *Vařeka 2004*, 328-335).

Tvary půdorysů domů byly celkem rozděleny do 13 kategorií (viz Graf 15: Výskyt tvarů půdorysu na všech analyzovaných lokalitách,

⁵² V případě Roztok bylo k fázím přiřazeno 64 domů, v Raškově I 78 domů a z Raškova III 58 domů.

Graf 21

Srovnání průměrné hloubky domů v podloží

Na lokalitách Raškov a Roztoky převažoval čtvercový tvar půdorysu, v Groß Strömkendorfu tvar obdélníkový⁵³. V Groß Strömkendorfu byl vyzorován vývoj od čtvercového tvaru k obdélníkovému. V Roztokách na zkoumaném vzorku domů nic takového pozorovat nelze⁵⁴. Žádné takové tendence nebyly pozorovány ani v Raškově. Pokud porovnáme průměrné velikosti domů na lokalitách (viz Graf 22), dospějeme k výsledku, že největší domy byly v Raškově (I, II, III). Jejich průměrná velikost je 10,11 m². Následují domy z Roztok s průměrnou velikostí 9,01 m², nejmenší průměrnou velikost měly domy v Groß Strömkendorfu.

Co se týče orientace domů, nedá se sledovat na jednotlivých sídlištích nějaký striktnější systém. Dá se konstatovat, že v Raškově III je pozorován vztah orientace domů k toku řeky Dněstr (cca 63%). To se již nedá pozorovat u sídliště Raškov I. Pokud tedy budeme brát raškovská sídliště jako celek, převažují případy, kdy jsou domy orientovány vůči světovým stranám. S tím se shoduje i situace v Roztokách, kde byla u většiny domů

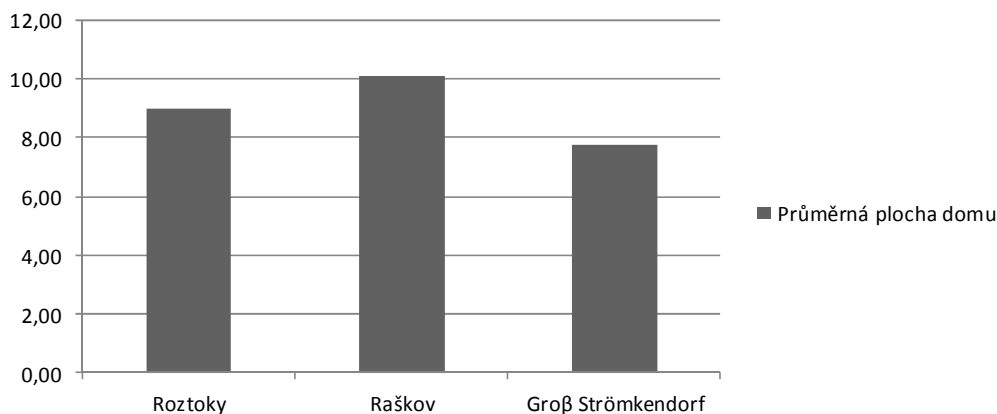
⁵³ K rozlišení domů čtvercových a obdélníkových byla využita definice P. Donata, podle které jsou za čtvercové shledávány ty polozemnice, jejichž délka nepřesahuje šířku více jak o 15% (Donat 1980, 57; Tummuscheit 2011, 25).

⁵⁴ U domů přiřazených k první fázi není možné rekonstruovat půdorys u 21 domů. U devíti domů byl půdorys čtvercový a u třech obdélníkový. Ve druhé fázi nebyl tvar domu určen u devíti, stejné množství domů mělo půdorys čtvercový a pouze jeden byl obdélníkový. Ve třetí fázi jsou dva domy obdélníkového půdorysu, jeden čtvercového a u sedmi se tvar nedal určit.

dána přednost orientaci podle světových stran, a směr toku řeky na ni zřejmě neměl větší vliv.

Graf 22

Porovnání průměrných velikostí domů na lokalitách

Určitá uniformita bývá pozorována v umístění otopného zařízení v domech a někdy mu bývá připisován i chronologický význam. Konkrétně na sídlišti v Březně u Loun se jiné umístění pece, než v severozápadním rohu, objevuje až v nejmladších fázích⁵⁵ (*Kuna – Profantová 2005*, 109; *Pleinerová 2000*, 175-4; *Vařeka 2004*, 234). Jasná převaha umístění otopného zařízení v severozápadním rohu byla patrná v Roztokách u Prahy, stejně tak i u chronologicky mladší lokality Groß Strömkendorf. Je třeba zdůraznit, že se na obou lokalitách objevují i případy jiného umístění. Odlišnou situaci nabízí sídliště Raškov. I na chronologicky nejstarším sídlišti Raškov III převažuje umístění otopného zařízení v jihozápadním rohu a roh severozápadní je, co do četnosti umístění topeniště, až na třetím místě. Pokud hodnotíme raškovská sídliště jako celek, převažuje umístění topeniště v rohu severovýchodním.

Lehkou záležitostí není rekonstrukce podoby střechy a stěn domů. Možné konstrukce jsem shrnula v podkapitolách 4.5 a 4.6. V Roztokách bylo 62% domů charakterizováno typem 1c⁵⁶. Šlo o takové domy, které měly v jedné ze stran pouze jednu sloupovou jamku. Tato jamka je považována za pozůstatek hřebenové sochy, nesoucí hřebenovou vaznici. Nepřítomnost jamky od protilehlé sochy bývá vysvětlována tak, že druhý nosný sloup byl umístěn mimo zahloubenou část domu. Z mého pohledu v tomto

⁵⁵ Tj. ve čtvrté etapě – 8./9. – 9./10. století.

⁵⁶ V Roztokách bylo k typu možné přiřadit pouze 32 domů.

případě zůstává nezodpovězeno, proč by v protilehlé stěně nemohla být například srubová stěna, na niž by byla umístěna polosocha. Tato konstrukce, případně i jiného typu⁵⁷, by mohla být postavena mimo zahlobený prostor. Mohl by tak vzniknout další využitelný prostor. Dalo by se tak uvažovat o jakémisi vývojovém předstupni domu dvojdílného a posléze domu trojdílného. V tomto případě se ale pohybujeme v rovině nepodložených hypotéz. V případě Raškova je situace taková, že u 71% domů chyběly jakékoli archeologicky zachytilné stopy konstrukce střechy a byly tedy přiřazeny k typu 4. U těchto domů se předpokládá srubová konstrukce⁵⁸. Je možné konstatovat, že zde byla větší variabilita typů než v Roztokách, na což měly vliv hlavně domy z Raškova I, tedy chronologicky poněkud mladšího sídliště. Větší variabilita typů byla pozorována také nasídlišti v Groß Strömkendorfu, jehož existence se časově kryje s existencí sídliště Raškov I. Převažuje tu typ domu 1a, ale tato převaha už není tak jasná jako v případě Raškova nebo Roztok. Tento typ charakterizuje 36% domů. Na větší variabilitu typů staveb možná mohlo mít vliv to, že v případě Groß Strömkendorfu se jedná o lokalitu poněkud odlišného typu od ostatních dvou. Připomeňme, že o této lokalitě se uvažuje jako o možném emporiu Reric, tedy centru značného obchodního významu, kde se setkává více vlivů z různých prostředí. Také prostorové uspořádání lokality se od dvou ostatních (jistě i z důvodu významu, který lokalitě přisuzujeme) liší. Je znát daleko větší míra plánování (viz kapitola 2.2.3) a jsou patrná pravidelná uspořádání domů, cesta, volná prostranství. Zdá se, že sídliště v Roztokách a Raškově byla mnohem jednodušší, náznaky podobného plánování jako v Groß Strömkendorfu nejsou v žádném případě zřejmé.

Zaměříme-li svoji pozornost na každodenní život na raně středověkých sídlištích, bude nás zajímat, jaké činnosti zde probíhaly, jak se jeho obyvatelé živili, zda a jaké měly jejich osady zázemí. Zodpovědět tyto otázky však není jednoduché. Například v Roztokách koliduje množství domů s relativně malou rozlohou půdy, bezprostředně využitelnou pro zemědělskou produkci (*Profantová 2006*, 115). Z tohoto pohledu je obtížné hodnotit i situaci v Raškově, neboť zde nejsou k dispozici takové informace, jako v případě Roztok. Situace se však v základě jeví velmi podobně. V. D. Baran sice předpokládá, že na volném prostoru mezi sídlišti Raškov II a III byla volná plocha, která mohla sloužit jako zahrady a

⁵⁷ Nezachycené sloupové jamky, drážková nebo vyplétaná konstrukce.

⁵⁸ Přiřazeno k typu bylo v Raškově celkem 123 domů ze 186.

pole⁵⁹, ale aby takové tvrzení bylo přesvědčivé, bylo by zapotřebí detailnější analýzy (Baran 1988, 5). To platí i pro další dvě lokality, i když v případě Groß Strömkendorfu máme k dispozici více indicií, které poukazují, jaký měla lokalita význam. Data, která tady byla získána dendrochronologií, umožňují precizní datování objektů a nabízejí méně statický pohled na vývoj sídliště, jako je tomu v případě rozdělení objektů do vymezených fází. Z kapitoly o funkci polozemnic je patrné, s jakými problémy se potýká interpretace jednotlivých objektů a také lokalit jako celku. Bližší informace mohou přinést environmentální analýzy. Tímto směrem se posouvá zpracování výzkumů v Roztokách (Kuna a kol. 2014, v tisku).

Věřím, že předkládaná práce shrnuje stav poznání raně středověkých sídlišť v evropském kontextu a dokumentuje nelichotivý poměr kladených otázek a chybějících odpovědí⁶⁰. Valná část z nich je nezodpověditelná vzhledem k charakteru a výpovědním schopnostem archeologických pramenů. Naději na zlepšení této nepříznivé bilance spatřuji v cílených výzkumech a interdisciplinárním studiu.

⁵⁹ Úsek o délce 470 m, kde podle dvou kontrolních řezů a výkopů chybí jakékoli objekty, ale nachází se zde úlomky keramiky.

⁶⁰ V této práci rozhodně nejsou pojednány všechny otázky, které si můžeme klást při výzkumu těchto lokalit. Nebyla věnována pozornost hmotné kultuře a nebyly analyzovány další hospodářské objekty, jako např. obilnice.

7 Seznam použité literatury:

- Bahenský, F. 2010:* Etnicita v historické perspektivě (Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity). Etnologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i, Praha.
- Baran, V. D. 1988:* Pražskaja kul'tura Podnestrovja (po materialam poselenij u s. Raškov), Kijev (Nukova dumka).
- Baran, Я. V. 2004:* Slovjanska obščina. Kyjiv-Černivci.
- Barford, P. 2011:* Pochopit neznámé: Archeologie a šíření slovanských jazyků. In: P. Urbańczyk (ed.), Neslované o počátcích Slovanů (přeložil Ivo Štefan), 11-19.
- Biermann, F. 2001:* Der Brunnenbau des 7./8. bis 11./12. Jahrhunderts bei den nördlichen Westslawen (Polen und Ostdeutschland). *Etnogr.-Arch. Zeitschrift* 42, 211-264.
- Brather, S. 2000:* Etnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie. *Germanie*, Bd. 78, 139-177.
- Brather, S. 2003:* Historische Fragestellungen in der Archäologie? Zur Rekonstruktion frühmittelalterlicher Identitäten. In: *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*. Festschr. Wojciech Szymański, hrsg. Marek Dulnicz, 35-44.
- Brather, S. 2008:* Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Ergänzungsband 61. Berlin, New York.
- Brather, S. 2011:* Byli slovanští přistěhovalci jednotnou skupinou, nebo se regionálně odlišovali? In: P. Urbańczyk (ed.), *Neslované o počátcích Slovanů* (přeložil Ivo Štefan), 11-19.
- Brorsson, T. 2010:* The Pottery from the Early Medieval Trading Site and Cemetery at Groß Strömkendorf, Lkr.Nordwestmecklenburg. *Forschungen zu Groß Strömkendorf III*. Wiesbaden.
- Bureš, M. – Profantová, N. 2005:* Raně středověké sídliště v Praze-Liboci. In: M. Metlička (ed.), *Archeologie doby hradištní v Čechách*, 44-70.
- Bureš, M. – Profantová, N. 2010:* K problému interpretace ostatků dětí na raně středověkém sídlišti v Praze-Liboci, *Živá archeologie Supplementum*, 173-181.
- Catanzariti, G. – McIntosh, G. 2006:* An Introduction to Archaeomagnetic Dating, *Geochronometria* vol. 25. *Journal on Methods and Applications of Absolute Chronology*, 11-18.

- Curta, F. 2011:* Utváření Slovanů. návrat ke slovanské etnogenezi. In: P. Urbańczyk (ed.), Neslované o počátcích Slovanů (přeložil Ivo Štefan), 11-19.
- Cygan, S. 2006:* Wczesnoślowiackie półziemianki kwadratowe na terenie Polski, Czech, Słowacji, Wschodnich Niemiec i Dolnej Austrii. Rzeszów.
- Donat, P. 1980:* Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. - 12. Jahrhundert, Berlin (Akademie Verlag).
- Donat, P. 1985:* Haus und Hof, In: Hermann, J. (ed.), Die Slawen in Deutschland. Berlin. 178-186.
- Frolec, V. 1987:* Vesnická stavební kultura mezi středověkem a novověkem. Die ländliche Baukultur zwischen Mittelalter und Neuzeit, Archaeologia historica 12, 47-83.
- Guyan, W. U. 1967:* Die jungsteinzeitliche Moordörfer im Weier bei Thayngen, Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 25, 1-39.
- Hrubý, V. 1961:* Příspěvek k poznání velkomoravského obydlí. Ein Beitrag zur Kenntnis der grossmährischen Wohnstätte, Památky archeologické 52, 488-497.
- Kobyliński, Z. 1988:* Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Kobyliński, U. – Kobyliński, Z. 2003:* Wczesnośredniowieczna ziemianka z Haciek na Podlasiu. przyczynek do zagadnienia relacji kulturowych między Słowiańszczyzną Wschodnią i Zachodnią, In: Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu. Festschr. Wojciech Szymański, hrsg. Marek Dulinicz, s. 293 – 302.
- Košťál, R. 1967:* Pravěké Roztoky, Vlast 1, 6-7.
- Kuna, M. 2010:* 1307 Roztoky u Prahy, okr. Praha-západ [347]. Výzkumy v Čechách.
- Kuna, M. a kol. 2014:* Raně středověký areál v Roztokách z pohledu ekofaktů, PA CV. (V tisku)
- Kuna, M. - Profantová, N. 2005:* Počátky raného středověku v Čechách. Praha.
- Kuna, M. 2010:* 1307 Roztoky u Prahy, okr. Praha-západ [347]. Výzkumy v Čechách.
- Kuna, M. - Profantová, N. 2011:* Prague-type culture houses. Aspects of form, function and meaning, Histria Antiqua 20, 415-426.

- Kuna, M. - Profantová, N. 2011: Slov'janske selyšče Roztoky VI-VII st. bilja Pragy, Čechija, Archeologija, 81-88.*
- Květina, P. 2007: První kontakt. Neolitizace jako nejstarší známé setkání extra-outsiderů. Vesmír 86/173 č. 10, 635-641.*
- Olejarczyk, K. – Tyniec, A. 2010: Slavic Baths in Archeological and Historical Records, on the Example of an Early Medieval Settlement an Brzezcie, Poland. In: Jakubec, O. (ed.), Olomouc – Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference Olomouc 20. - 22. 11. 2007. Olomouc, 56-57.*
- Parczewski, M. 1988: Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Kraków.*
- Pleinerová, I. 1986: Březno: Experiments with Building Old Slavic Houses and Living in them, Památky archeologické 77, 104 – 176.*
- Pleinerová, I. 2000: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny, Praha-Louny.*
- Pohl, W. 2011: Počátky Slovanů – několik historických poznámek. In: P. Urbańczyk (ed.), Neslované o počátcích Slovanů (přeložil Ivo Štefan), 11-19.*
- Profantová, N. 2003: Dílna slovanského kovolitce. Unikátní archeologický objev na Ukrajině, Dějiny a současnost 4, 32-33.*
- Profantová, N. 2005: Nové objekty kultury s keramikou pražského typu z Roztok u Prahy, PA 96, 127-164.*
- Profantová, N. 2006: Problém rozpoznatelnosti dílen u nejstarších Slovanů (6.- pol. 8 stol.), Na prahu poznání českých dějin, Sborník prací k počtě Jiřího Slámy, Studia mediaevalia pragensia 7, 113-129.*
- Profantová, N. 2009: Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavnosti do střední Evropy. K článku Florina Curty, Archeologické rozhledy 61, 303-330.*
- Profantová, N. 2012: Cultural discontinuity and the migration hypothesis. The „Slavic migration” (6th century) in the light of new archaeological finds from Bohemia, The very beginning of Europe? Cultural and Social Dimensions of Early - Medieval Migration and Colonisation (5th- 8th cent.) Relicta monographien 7, Brussel, 255-264.*
- Rappoport, P. A. 1975: Drevnjerusskoje žilišče, Leningrad (Nauka).*
- Sankot, P. 1991: Historie archeologických výzkumů v Roztokách u Prahy, Muzeum a současnost 10, 7-21.*
- Smetánka, Z. 1987: Hledání zmizelého věku. Praha.*

- Šalkovský, P. 1998: Zur Problematik zweier Zonen frühslawischer Hausbaukultur. In: Wesse 1998, 205-212.
- Šalkovský, P. 2009: Najstaršie formy domov u Slovanov, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Musaica XXVI, 35-48.
- Štefan, I. 2011: Etnicita v raném středověku aneb pátrání po původu kabátu, který už se nenosí. In: P. Urbańczyk (ed.), Neslované o počátcích Slovanů, 11-19.
- Tummscheit, A. 2011: Die Baubefunde des frühmittelalterlichen Seehandelsplatzes von Groß Strömkendorf, Lkr. Nordwestmecklenburg. Forschungen zu Groß Strömkendorf IV. Wiesbaden.
- Urbańczyk, P. 2011: Gordický uzel slovanství v Polsku. In: P. Urbańczyk (ed.), Neslované o počátcích Slovanů (přeložil Ivo Štefan), 11-19.
- Vařeka, P. 2004: Archeologie středověkého domu I., Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí (6. – 15. století), Plzeň.
- Zeman, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech- Die älteste slawische Besiedlung Böhmens, Památky archeologické 67, 115-236.
- Zimmermann, W. H., 2000: Hütte. In: J. Hoops (Begr.), Reallexikon der germanischen Altertumskunde 15, 183-186. Berlin, New York.

8 Prameny

Archiv ARÚ Praha, čj. 3610/57.

Archiv ARÚ Praha, čj. 6233/60.

Archiv ARÚ Praha, čj. 3206/61.

Archiv ARÚ Praha, čj. TX-2011-0041.

Prokopios z Kaisareje: Knihy o válkách: Válka s Góty a Válka s Peršany a vandaly. Česky
Praha 1985 (Odeon).

Internetové stránky:

www.geology.cz [12. 4.]

http://en.arup.cas.cz/cz/vyzkum/vyzkum_roztoky.html [18. 4.]

<http://crl.odz.ujf.cas.cz/> [8.8.2013]

<http://www.lidova-architektura.cz/prehled-seznam/encyklopedie/encyklopedie-architektury-ss.htm>[8.8.2013]

<http://www.lidova-architektura.cz/prehled-seznam/encyklopedie/lemezy-vlace.htm>
[8.8.2013].

